

**ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ
ΚΑΙ
ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ
ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ
ΑΠΟ ΤΟ 1910 ΕΩΣ ΤΟ 1930**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΑΚΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΣΤΑΜΑΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η βασική λειτουργία του οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου που συνθέτει το χάρτη της ιδιοκτησίας στο χώρο και στο χρόνο, είναι η διαδοχή, η μεταβίβαση, δηλαδή η αλλαγή ιδιοκτήτη όπως προκύπτει από τα είδη δικαιοπραξιών. Οι πιο σημαντικές δικαιοπραξίες είναι τα προικοσύμφωνα, οι δωρεές αιτία θανάτου και οι διαθήκες, γιατί αυτές αποτυπώνουν τις βασικές και καθοριστικές στιγμές της κληρονομικής διαδοχής, που είναι ο γάμος και ο θάνατος. Μέσα από τα κείμενα των δικαιοπραξιών διαφαίνεται η επιθυμία του διαθέτη να διευθετήσει ο ίδιος τη διανομή της περιουσίας του. Οι στρατηγικές διανομής και διαδοχής που επιλέγονται δεν είναι απλές οικονομικές ρυθμίσεις, αφού ο διαθέτης είναι μέλος μιας οικιακής ομάδας και οι επιλογές του είναι επόμενο να μεταβάλλουν και να επαναπροσδιορίζουν τις σχέσεις των υπόλοιπων μελών. Λέξεις ή φράσεις των δικαιοπρακτικών εγγράφων απηχούν συχνά σχέσεις αγάπης και στοργής αλλά και πολλές φορές πικρία, αγανάκτηση και διάθεση τιμωρίας και εκδίκησης. Εκφράζουν συναισθηματικούς κόσμους που καθορίζουν διαφορετικές συμπεριφορές απέναντι σε συγγενείς¹.

Εκείνο που με ενδιέφερε περισσότερο ήταν οι μεταξύ των ατόμων σχέσεις που εγκαθιστούσαν ή αποτύπωναν ή επικύρωναν οι μεταβιβάσεις. Δηλαδή τα δικαιοπρακτικά έγγραφα είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν περιείχαν πληροφορίες για τη σχέση ανάμεσα στον κληρονομούμενο και τον κληρονόμο, τον δωρεοδότη και το δωρεολήπτη².

Όμως οι ρήξεις που προκαλούν στον οικογενειακό-συγγενικό ιστό οι προτιμησιακές μεταβιβάσεις δεν αποτυπώνονται ικανοποιητικά στις δικαιοπραξίες. Αντίθετα ιδιαίτερα πλούσιες σε διευκρινιστικές πληροφορίες για το θέμα αυτό αποδεικνύονται οι δικαστικές αποφάσεις των δικαστηρίων. Εδώ

¹ Χρ.Λούκος, 2000, Πεθαίνοντας στη Σύρο τον 19^ο αιώνα, σελ. 104.

² Η Martine Segalen μελέτησε τη μεταβίβαση ιδιοκτησίας στην Βρετάνη από τη μια γενιά στην άλλη και έδειξε πως οι σχέσεις μεταξύ των γενεών και ανάμεσα στους ενήλικες κληρονόμους δομούνται με τη μεταβίβαση ιδιοκτησίας ως μια μακροχρόνια διαδικασία η οποία προκαλούσε συνεχή ανταγωνισμό μεταξύ των κληρονόμων. Martine Segalen, "Property in the mediation of family relations" στο Hans Medick and David Warren Sabean (Επιμ.), 1984.

παρακολουθούμε τις ποικίλες στρατηγικές που έχει τη δυνατότητα να ενεργοποιεί το δρων υποκείμενο. Οι στρατηγικές αυτές επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά τα άτομα που αποτελούν το συγγενικό ιστό που αναπτύσσεται γύρω από το σπίτι³.

Οι πηγές από τις οποίες άντλησα το υλικό είναι: α) οι δικογραφίες του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου Μυτιλήνης για τα έτη 1910-1914, επειδή κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας τα παραχωρηθέντα με σουλτανικά βεράτια⁴ προνόμια χορηγούσαν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια εξουσία που αφορούσε υποθέσεις οικογενειακού δικαίου και διαφορές που αναφύονταν από την κληρονομική διαδοχή εκ διαθήκης, και β) οι δικαστικές αποφάσεις για υποθέσεις οικογενειακού κληρονομικού δικαίου του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης από το 1914 έως το 1930, επειδή η αστική ελληνική νομοθεσία εισάγεται στη Λέσβο με το Νόμο 147/5-1-1914 και ισχύει από την 1^η Φεβρουαρίου 1914 .

Οι πρώτες πληροφορίες που συγκέντρωσα προέρχονται από τις επαναλαμβανόμενες αναγνώσεις των δικογραφιών του Μικτού Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου με υπόθεση προικώες και κληρονομικές διαφορές. Στη συνέχεια από τον όγκο των δικαστικών αποφάσεων του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης αρκέστηκα σε πρώτο στάδιο να εντοπίσω και να επιλέξω τις υποθέσεις εκείνες που οι διάδικοι ήταν συγγενείς και η υπόθεση αφορούσε περιουσιακή διαφορά, η οποία προέκυπε από τη μεταβίβαση και το μοίρασμα κληρονομικής περιουσίας.

Από την αρχή συνειδητοποίησα ότι οι πηγές μου απεικονίζουν ένα μέρος της αλήθειας που μόνο μέσα απ' αυτές τις γραπτές πηγές μπορεί να αποκαλυφθεί. Διαπίστωσα ότι το τμήμα του πληθυσμού που απευθύνεται στις εκκλησιαστικές αρχές για τη σύσταση προίκας ή τη σύνταξη διαθήκης, στο εκκλησιαστικό δικαστήριο για την επίλυση περιουσιακής διαφοράς, στο συμβολαιογράφο για κατοχύρωση περιουσίας και στο Πρωτοδικείο για απόδοση δικαιοσύνης και αναζήτηση δικαστικής προστασίας είχε μια ιδιαιτερότητα, αφού η σχετική με τις

³ Ο J. Goody θεωρεί πως ο τρόπος διαχωρισμού της ιδιοκτησίας δημιουργεί ή απεικονίζει μια ιδιαίτερη σχέση μεταξύ των συζύγων, των γονέων και των παιδιών, καθώς επίσης και μεταξύ των ευρύτερων συγγενικών προσώπων. Συνδέει τον τύπο κληρονομικής μεταβίβασης με τον τύπο της εσωτερικής οργάνωσης της οικογένειας, επειδή το κληρονομικό σύστημα προσδιορίζει τη στάση και τα συναισθήματα των συγγενών. Goody J., Thirsk, J., E.P. Thompson, 1978, *Family and Inheritance in Rural Society in Western Europe, 1200-1800*, σελ.3.

⁴ Βεράτιο και μπεράτι : 1. σουλτανικό διάταγμα παροχής προνομίων , 2. επικύρωση της εκλογής πατριαρχών ή μητροπολιτών. Λέξη τουρκοπερσική berat "έγγραφο".

πρακτικές μεταβίβασης εικόνα που σχηματίζουμε, κινείται μέσα στο πλαίσιο των κανόνων που επιβάλλει το επίσημο κράτος. Δηλαδή οι περιπτώσεις που απασχολούσαν τα δικαστήρια είναι οι παρεκκλίσεις από το οικογενειακό μοντέλο που διαμόρφωνε με τους νόμους της η πολιτεία και η εκκλησία στα χρόνια της τουρκοκρατίας ως ερμηνευτής αυτών των νόμων αλλά και ως εμπνευστής άλλων. Το δικαστήριο για να εφαρμόσει το κληρονομικό δίκαιο ως βασική προϋπόθεση επικαλείται την κυριότητα. Κανείς δεν μπορεί να μεταβιβάσει κληρονομικά περιουσία της οποίας δεν είναι κύριος. Όμως η μεταβίβαση ιδιόκτητης περιουσίας δεν αρκεί, αφού μετά την παράδοση το ακίνητο, αν αφευθεί στην τύχη, είναι πιθανόν να αλλάξει χέρια. Γι' αυτό υπάρχει ένα πλέγμα διατάξεων που προστατεύει από αυτές τις περιπλοκές⁵.

Μετά από αυτές τις διαπιστώσεις, την έρευνα απασχόλησαν τα εξής ερωτήματα: Τι μεταβίβαζαν οι ιδιοκτήτες-διαθέτες; Ποια η σύσταση της μεταβιβαζόμενης περιουσίας; Σε ποιους μεταβίβαζαν και πώς την περιουσία τους; Τα αγόρια πως συμμετέχουν στην πατρική κληρονομιά; Γιατί εκδηλώνονται διαμάχες ανάμεσα στον αδελφό και τις αδελφές του; Ποια δικαιώματα έχει ο σύζυγος στην περιουσία της συζύγου και αντιστρόφως; Γιατί υπάρχει πικρία; Γιατί έγινε προσφυγή στο δικαστήριο; Απαντήσεις σ'αυτά τα ερωτήματα προκύπτουν από την μελέτη των δικαστικών αποφάσεων και των δικαιοπρακτικών εγγράφων και συνθέτουν μια εικόνα των ενδοοικογενειακών συγκρούσεων που δημιουργούν οι μεταβιβάσεις περιουσιών στη Λέσβο στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΤΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗΣ : ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η οικογένεια αποτελεί μια από τις σημαντικότερες όψεις της ανθρώπινης κοινωνίας και παίζει κεντρικό ρόλο στην οργάνωση των λαών . Παρ'όλα αυτά , η οργάνωση της οικογενειακής ομάδας ποικίλλει ανάλογα με την κοινωνία και την

⁵ Ελευθερία Ζέη 1994, Τα Ιστορικά, τ.20: 62

εποχή. Ως οικογένεια ορίζεται ομάδα ατόμων που συνδέονται με δεσμούς γάμου, αίματος ή υιοθεσίας, που αποτελούν μια οικιακή ομάδα ή μονάδα και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους στις αντίστοιχες κοινωνικές θέσεις του και της συζύγου, της μητέρας και του πατέρα, του γιου και της κόρης, του αδελφού και της αδελφής.

«Ο όρος οικιακή ομάδα ή οικιακή μονάδα μπορεί να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να γίνουν πιο γενικές αναφορές τόσο στην οικογένεια όσο και στο νοικοκυριό, ιδιαίτερα εκεί όπου δεν είναι σαφές στη συμβατική έννοια σε ποιον από τους δύο όρους αντιστοιχεί η αναφορά» (Yanagisako 1979: 166).

Η οικιακή ομάδα συνδέεται με την έννοια του εξελικτικού κύκλου. Η έννοια αυτή εκθέτει πόσο καθορίζεται η συγκρότηση των οικογενειών και των νοικοκυριών από γεγονότα όπως ο γάμος, η γέννηση, ο θάνατος, το μοίρασμα της περιουσίας.

Η κυριότερη στιγμή του οικιακού εξελικτικού κύκλου είναι η φάση κατά την οποία η γενιά των ηλικιωμένων μεταβιβάζει την περιουσία στους νεότερους⁶.

Από τον τρόπο μεταβίβασης της περιουσίας αναπαράγεται το κοινωνικό σύστημα, αλλά δομούνται και οι διαπροσωπικές σχέσεις, αφού η κληρονομιά προκαλεί συνεχή και μακροχρόνιο ανταγωνισμό ανάμεσα στους κληρονόμους. Υπάρχουν περιπτώσεις που, για να εξασφαλιστούν οι περιουσίες πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο στρατηγικών και μάλιστα ατομικών. Οι μεταβιβάσεις λοιπόν δεν αποκλείεται να οδηγούν σε ρήξεις, αφού ο τρόπος με τον οποίο χωρίζεται και διατίθεται η περιουσία είναι ο τρόπος με τον οποίο χωρίζονται οι άνθρωποι, και κάθε προτίμηση προς ένα άτομο, αναπόφευκτα συνεπάγεται τον αποκλεισμό κάποιων άλλων. Το πρόβλημα των μεταβιβάσεων είναι το πρόβλημα του αποκλεισμού⁷. Επομένως οι οικογενειακές σχέσεις μεσολαβούνται από το υλικό συμφέρον. Όταν γίνεται αναφορά σε δικαιώματα ιδιοκτησίας ή νομής ουσιαστικά μιλάμε για τη σχέση μεταξύ των ανθρώπων. Τα δικαιώματα

⁶ Richard Wall, Jean Robin, P. Laslett (ed.), *Family forms in Historic Europe*, Cambridge : Cambridge University Press, 1983.

⁷ Goody, 1962b: 287

υπονοούν τα καθήκοντα και αυτά πρέπει να συνδεθούν με τους ανθρώπους⁸. Η κυριότητα λοιπόν της ιδιοκτησίας και η κληρονομιά διαμορφώνουν τις εσωτερικές οικογενειακές σχέσεις στην πολυπλοκότητά τους. Όμως για να εκτιμηθεί σωστά η σημασία της ιδιοκτησίας στη διαμόρφωση των οικογενειακών και συγγενικών σχέσεων είναι απαραίτητη η μελέτη του συναισθήματος και του υλικού συμφέροντος, αφού τα δυο αυτά στοιχεία είναι οι δυνάμεις που διαμορφώνουν το οικογενειακό κλίμα και καθορίζουν τα επίπεδα πάνω στα οποία πραγματοποιείται η ανταλλαγή, αλλά και δημιουργούνται συγκρούσεις και εντάσεις. Γενικά πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι συναισθηματικές ανάγκες υπονοούν την κοινωνική δομή και ότι μπορούν να εκπληρωθούν μόνο μέσα στις ανθρώπινες σχέσεις, των οποίων η δομή διαμορφώνεται από τις σύνθετες υλικές δυνάμεις.

Η κυκλοφορία των συναισθημάτων εξαρτάται από το σύνολο των οικονομικών και των συμβολικών (τιμή, κύρος) συμφερόντων όπως αυτά καθορίζονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους από τα διάφορα χαρακτηριστικά του συστήματος συγγένειας⁹. «Οι έννοιες, οι θεσμοί και οι σχέσεις της συγγένειας τακτοποιούν τα άτομα και επιβάλλουν κανόνες συμπεριφοράς πολύ αποτελεσματικούς, επειδή πηγάζουν από μια γενική αρχή συγγενικής ηθικής, η οποία βρίσκεται ριζωμένη στον οικιακό χώρο και θεωρείται αξιωματικά δεσμευτική¹⁰». Όμως η έρευνα των οικιακών ομάδων έφερε στο φως τις εντάσεις ανάμεσα στο άτομο και την οικογένεια ως συλλογικότητα ή τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα διαπραγματεύονται τις υποχρεώσεις που επιβάλλει η συγγένεια. Δηλαδή το συναίσθημα ως υποκειμενική εμπειρία δεν βρίσκεται σε αντινομία προς τη δομή. Ο Giddens πιστεύει ότι η δομή και η δράση των υποκειμένων παύουν να νοούνται αντιθετικά από τη στιγμή που η δομή θα θεωρηθεί όχι μόνο ως σύνολο κανόνων αλλά και ως σύνολο δυνατοτήτων, όχι μόνο ως εξαναγκάζουσα αλλά και ως επιτρέπουσα¹¹. Αλλά και ο Bourdieu διαπιστώνει ότι η απλή γενεαλογική

⁸ Hans Medick and David Sabean, "Interest and emotion in family and kinship studies: a critique of social history and anthropology" στο Medick H.- D. Sabean (επιμ.), 1984, σελ.13-14.

⁹ Vernier B. Η Κοινωνική Γένεση των Αισθημάτων. 2001, σελ. 10-11. Η έρευνα του Vernier έδειξε πως η πηγή των αισθημάτων είναι κοινωνική και πως τα αισθήματα βρίσκονται στη βάση κανονικών συμπεριφορών.

¹⁰ Καλπουρτζή Ε., 2001, σελ.43 .Βλ. M.Fortes, Κεφ.XII στο βιβλίο Kinship and the Social Order, The Legacy of Lewis Henry Morgan, 1969a: 219-249.

¹¹ Καλπουρτζή Ε., 2001, σελ. 52.

σχέση δεν επαρκεί ποτέ από μόνη της για να περιγράψει τη σχέση των ατόμων που συνδέει (1972:89).

Για να έχουμε σαφή αντίληψη μιας συγγενικής σχέσης πρέπει να λάβουμε επιπλέον υπόψη μας τις λειτουργίες που επιτελεί. Οι λειτουργίες αυτές είναι τόσο πρακτικές όσο και συμβολικές, πραγματικές ή δυνητικές. Ο Bourdieu διακρίνει στις συγγενικές σχέσεις μια επίσημη και μία ανεπίσημη όψη. Η επίσημη συγγένεια, ορίζεται από τους κανόνες της γενεαλογίας και εκπροσωπεί τη συγγενική ομάδα στον δημόσιο χώρο. Η ανεπίσημη ή πρακτική όψη της συγγένειας, έχει όρια και οι προσδιορισμούς που ισούνται προς τους χρήστες και τις περιστάσεις στις οποίες αυτή ενεργοποιείται (1980:284). Ο Bourdieu πιστεύει ότι η συγγένεια καλλιεργείται. Τα δρώντα υποκείμενα θέλουν να διατηρούν τις σχέσεις τους ενεργές, για να ικανοποιούν ζωτικά υλικά και συμβολικά τους συμφέροντα (1972:59).

«Υπάρχει μια οικονομία υλικών και συμβολικών ανταλλαγών που προκύπτει ως αποτέλεσμα στρατηγικών προσανατολισμένων στην ικανοποίηση υλικών ή συμβολικών συμφερόντων (τιμή, κύρος), στρατηγικές που οργανώνονται σε αναφορά προς ένα καθορισμένο τύπο οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών». (1980:281)

Υπ' αυτή την έννοια κάθε ομάδα δρώντων υποκειμένων τείνει να συντηρεί ένα προνομιούχο δίκτυο από πρακτικές σχέσεις, που περιλαμβάνουν όχι μόνο τις σχέσεις οι οποίες προκύπτουν από τη γενεολογία, αλλά το σύνολο των μη γενεαλογικών σχέσεων που μπορούν να κινητοποιηθούν για τις τρέχουσες ανάγκες του βίου (Καλπουρτζή, 2001:56).

B. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Η ΛΕΣΒΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Η Λέσβος από το 1533 ανήκει στη διοικητική περιφέρεια των νησιών και το 1590 είναι σαντζάκι του εγιαλετιού των νησιών της Άσπρης Θάλασσας (Αιγαίου – Μεσογείου). Τον 17^ο αιώνα το εγιαλέτι αυτό είχε 13 σαντζάκια¹² με έδρα την

¹² Νεοκλής Σαρρής, Οσμανική πραγματικότητα, τόμος 2, Αθήνα, σελ.239, 275-277.

Καλλίπολη¹³. Ο ανώτατος διοικητής του εγιαλειού ήταν ο Καπουδάν Πασάς¹⁴. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, γιατί υπήρχε μια σχετική αυτονομία.

Η αυτονομία αυτή τηρήθηκε και από τις Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις (Τανζιμάτ) του 1839 και του 1864. Ο νέος νόμος της επαρχιακής διοίκησης του 1864 φιλοδοξούσε να δημιουργήσει αυτοδιοικούμενες διοικητικές περιφέρειες που θα ελέγχονταν από το κέντρο. Σύμφωνα με το νόμο αυτό τα εγιαλέτια μετονομάστηκαν σε βιλαέτια. Το βιλαέτι με επικεφαλής το Βαλή χωριζόταν σε σαντζάκια, κάθε σαντζάκι με επικεφαλής τον μουτασαρίφη (διοικητή) χωριζόταν σε καζάδες και κάθε καζάς με επικεφαλής τον καϊμακάμη χωριζόταν σε καριγέδες και ναχιγιέδες (αστικές και αγροτικές κοινότητες). Οι βαλήδες, μουτασαρίφηδες και καϊμακάμηδες, διορίζονταν από το Σουλτάνο ενώ οι κοινοτάρχες εκλέγονταν από τις κοινότητες. Ο νόμος του 1864 δημιούργησε επίσης ιεραρχικά διαρθρωμένα συμβούλια προσκολλημένα στους επαρχιακούς διοικητές με προορισμό συμβουλευτικό. Την πλειοψηφία στα συμβούλια αυτά είχαν μωαμεθανοί. Στα συμβούλια των σαντζακίων και καζάδων είχαν θέση και οι τοπικοί θρησκευτικοί ηγέτες των μη μωαμεθανών¹⁵.

Μέσα στο νέο διοικητικό πλαίσιο, το 1864 τα νησιά του Αρχιπελάγους αποτελούν ένα βιλαέτι (νομαρχία) που περιλαμβάνει τέσσερα σαντζάκια (διοικητικές περιφέρειες): της Λέσβου, της Λήμνου, της Χίου και της Ρόδου. Η Μυτιλήνη είναι η περιφερειακή πρωτεύουσα του σαντζακίου της Λέσβου. Με βάση το νόμο περί βιλαετίων (1864), το νησί χωρίζεται σε τρεις διοικητικές περιφέρειες (καζάδες), της Μυτιλήνης, της Καλλονής και της Μήθυμνας, και δύο εκκλησιαστικές, της Μήθυμνας¹⁶ και της Μυτιλήνης, στις οποίες λειτουργούσε Εκκλησιαστικό Δικαστήριο, το Σεβαστό Μικτό Μητροπολιτικό Συμβούλιο, όπως αναγράφεται στις δικογραφίες της τελευταίας περιόδου της Τουρκοκρατίας.

¹³ Χαλίλ Ιναλτζίκ, Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η κλασική περίοδος 1300-1600 (μτφ. Μ. Κοκολάκης), Αθήνα 1995, σελ. 185-186.

¹⁴ Σφυρόερας Β., Οι Έλληνες επί Τουρκοκρατίας, Αθήνα 1976, σελ. 48-50.

¹⁵ Βερέμης Α., Οι Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (Εκδοτικής), τόμος ΙΓ' σελ. 168-171.

¹⁶ Καμπούρης Ζ., Τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας στη Λέσβο, ανάπτυπο από τα Λεσβιακά, Αθήνα 1985, σελ. 103-187.

Το 1885 το Ημερολόγιο της Νομαρχίας Αρχιπελάγους¹⁷ μας πληροφορεί πως υπάρχουν στη Λέσβο το πολιτικό Πρωτοδικείο, το ποινικό Πρωτοδικείο και το Εμποροδικείο, τα οποία λειτουργούν με χριστιανική συμμετοχή. Το 1894 σύμφωνα με τον Γ. Αρχοντόπουλο¹⁸ η δικαιοσύνη αποδίδεται από: α) το Γενικό για τις ελληνο-οθωμανικές υποθέσεις, β) το Οθωμανικό Πρωτοδικείο για υποθέσεις αγοραπωλησίας, γ) το ποινικό και δ) το Εμποροδικείο.

Στη Μυτιλήνη και στη Μήθυμνα λειτουργεί και το Ιεροδικείο, το μωαμεθανικό δικαστήριο που δικάζει σύμφωνα με τον ιερό νόμο του Ισλάμ. Πηγή του Οθωμανικού δικαίου, το Σερή, καθώς είναι εξ αποκαλύψεως Μουσουλμανικό δίκαιο, μένει αμετάβλητο μη δυνάμενο δηλ. κατά τις ρητές και θεμελιώδεις διατάξεις του να τροποποιηθεί¹⁹.

Όμως η νέα νομοθεσία που εμπνεύστηκαν οι μεταρρυθμιστές του Τανζιμάτ κατά τα δυτικά πρότυπα δεν μπορούσε να εφαρμοστεί από τους θρησκευτικούς αρχηγούς. Γι' αυτό λοιπόν συγκροτήθηκαν τα νέα δικαστικά σώματα που ανέλαβαν τις υποθέσεις που αφορούσαν τους νέους κώδικες: Εμπορικό το 1840, Ποινικό 1840, Αγροτικό 1858, Αστικό 1869.

Από το 1839 η μεταρρύθμιση του Τανζιμάτ επέτρεψε στο χριστιανικό πληθυσμό να ιδρύσει ένα συμβούλιο εκλεγμένο για να διαχειρίζεται τις υποθέσεις των Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων.

Οι νέοι δικαστικοί θεσμοί δημιουργήματα των μεταρρυθμίσεων εισάγουν την ισότητα όλων των υπηκόων. Συμπληρώνονται με τη χριστιανική Δημογεροντεία, η οποία ήταν αρχικά συμβούλιο δωδεκαμελές²⁰ για τα δημοτικά πράγματα και από το 1845 ως Συμβούλιο της Χριστιανικής Κοινότητας ασχολείται με όλα τα θέματα που αφορούν τους χριστιανούς της Μυτιλήνης. Από τους δώδεκα συμβούλους δημογέροντες εκλέγονται πάλι οι τέσσερις «ικανότεροι» και ισχυρότεροι που αντιπροσώπευαν την κοινότητα στην τουρκική εξουσία. Οι

¹⁷ Ημερολόγιο της Νομαρχίας Αρχιπελάγους, Έτος 1301, σ.91-107.

¹⁸ Γ. Αρχοντόπουλος, Λέσβος ή Μυτιλήνη. Συνοπτική ιστορία πασών των πόλεων, κωμοπόλεων και χωρίων, Μυτιλήνη 1894, σελ. 30-31.

¹⁹ Απόφαση Πρωτοδικείου Μυτιλήνης 124/1919.

²⁰ Οι κοινοτικοί άρχοντες είχαν αποκτήσει ευρύτατη δικαιοδοσία και δικάζαν όλες τις πολιτικές υποθέσεις εκτός από εκείνες που ανήκαν στη δικαιοδοσία των εκκλησιαστικών αρχών. Για την επίλυση διαφορών που αφορούσαν θέματα οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου, αρμόδια ήταν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Βλ. Τουρτόγλου Μ., 1975, σελ. 110-117.

τέσσερις αιρετοί χριστιανοί συμμετείχαν και στο συμβούλιο απονομής δικαιοσύνης στο Μεγάλο Μικτό Συμβούλιο που υπήρχε στη Μυτιλήνη και το αποτελούσαν: Ο διοικητής, ο καδής, ο μουφτής, τέσσερις οθωμανοί πρόκριτοι, ο Μητροπολίτης ή ο επίτροπός του και οι τέσσερις αιρετοί χριστιανοί δημογέροντες. Το συμβούλιο της Χριστιανικής Κοινότητας Μυτιλήνης γίνεται θεσμός εξίσου σημαντικός με τη Μητρόπολη την οποία προσπαθεί να απαλλάξει από τις αστικές υποθέσεις (γάμους, διαθήκες) και να την περιορίσει στις θρησκευτικές της αρμοδιότητες²¹.

Ο Χάρης Εξερτζόγλου σημειώνει ότι «Η οθωμανική εξουσία φρόντισε να ενισχύσει την επιρροή των λαϊκών στη διοίκηση του ορθόδοξου millet, επιβάλλοντας τη διαμόρφωση των Εθνικών κανονισμών, ενός καταστατικού χάρτη που μείωνε την παρουσία των κληρικών και αναβάθμιζε τη λαϊκή συμμετοχή²²».

Στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ υπήρξε μια τάση ιδιωτικοποίησης της γης, που επισημοποιήθηκε το 1858 με τη «Νομοθεσία περί γαιών». Η νομοθεσία αυτή καθορίζει με ακρίβεια το οθωμανικό καθεστώς γαιοκτησίας και δίνει τη δυνατότητα σε όσους εκμεταλλεύονταν άγονες (που η καλλιέργειά τους δεν απέδιδε), παραχωρημένες ή αμφισβητούμενες γαίες να μετατρέψουν τα δικαιώματα επικαρπίας σε δικαιώματα πλήρους κυριότητας²³.

Οι μεταρρυθμίσεις αν και δεν εφαρμόστηκαν με συνέπεια, δημιούργησαν ωστόσο τις προϋποθέσεις για αλλαγές που δεν ευνοούσαν πάντοτε τους Τούρκους. Αποτέλεσμα του Τανζιμάτ ήταν η μείωση των δασμών στα εισαγόμενα είδη και η αύξηση του εμπορίου και της ναυτιλιακής δραστηριότητας που ενισχύθηκαν από τις οικονομικές σχέσεις με τη δύση. Αυτή η φιλελευθεροποίηση του Οθωμανικού καθεστώτος ευνόησε περισσότερο τους χριστιανούς οι οποίοι χάρη στις μεταρρυθμίσεις απέκτησαν το δικαίωμα γαιοκτησίας (1867) διατηρώντας

²¹ Σιφναίου Ε., 1996, Λέσβος Οικονομική και κοινωνική Ιστορία (1840-1912), σελ. 66.

²² Εξερτζόγλου Χάρης, « Το προνομιακό ζήτημα», περ. Τα Ιστορικά (Αθήνα), τεύχος 16, Ιούνιος 1992, σελ. 76

²³ Σαρρή Ν. , Οσμανική πραγματικότητα, τόμος 2, σελ. 61-62.

συγχρόνως και πολλά από τα εμπορικά προνόμια που τους είχαν εξασφαλίσει οι διομολογήσεις²⁴.

Στη Λέσβο οι διατάξεις του Χάττ-ι-Χουμαγιούν έδωσαν επιπλέον τη δυνατότητα στους οθωμανούς κυρίαρχους της γης να πωλούν τα κτήματά τους σε Έλληνες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σε μικρό σχετικά χρονικό διάστημα το μεγαλύτερο μέρος της λεσβιακής γης να περάσει στα ελληνικά χέρια²⁵.

Κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας άρχισε να αναπτύσσεται²⁶ το μέχρι τότε περιορισμένο εμπόριο, η βιοτεχνία και εμφανίστηκαν τραπεζικές επιχειρήσεις στο νησί. Μετά το δριμύ ψύχος του 1850 και τη μεγάλη καταστροφή των ελαιώνων, πολλοί κάτοικοι της Λέσβου που μετανάστευσαν στο εσωτερικό και εξωτερικό (Κων/πολη, Αίγυπτο, Βουλγαρία, Ρωσία, Ρουμανία)δημιούργησαν σημαντικές επιχειρήσεις και με τα κεφάλαιά τους συντέλεσαν στην εμποροβιομηχανική ανάπτυξη του νησιού²⁷.

Κατά το χρονικό διάστημα 1881-1912 παρατηρείται αύξηση του πληθυσμού της Λέσβου. Όπως αναφέρει ο Οικονόμου Σ. Τάξης (1909) ο πληθυσμός του νησιού είχε ανέλθει σε 150.000 περίπου, από τους οποίους το ένα όγδοο (1/8) ήταν οθωμανοί. Κύριο προϊόν της Λέσβου ήταν το ελαιόλαδο. Το 1890 η ετήσια παραγωγή είχε φθάσει σε 300.000 στατήρες (1 στατήρας ισούται με 44 οκάδες). Αυτήν την περίοδο εκτός από το ελαιόλαδο η γεωργική παραγωγή του νησιού έδινε και άλλα προϊόντα, όπως εσπεριδοειδή, κυδώνια, σύκα, κάστανα, βαλανίδια, σταφύλια.

Η σαπωνοποιία, κλάδος της βιοτεχνίας στενά συνδεδεμένος με την ελαιοπαραγωγή, ήταν αρκετά αναπτυγμένη στο τέλος του 19^{ου} αιώνα.

²⁴ Βερέμης Α. ό.π. σελ.168-171. Βλ. και Shaw S.J. και Shaw E.K., History of the Ottoman Empire and modern Turkey, τομ. ΙΙ, Καίμπριτζ 1977, σ.178.

²⁵ Ο Αριστείδης Γεώργιος σχολιάζει: «Η φιλοπονία και η οικονομία χαρακτηρίζει πάντας ανεξαιρέτως και εις ταύτας τας αρετάς οφείλουσι πολλές ελαιοφυτείας και πολλά κτήματα άτινα αγόρασαν παρά των Τούρκων μετά το 1840 , όταν πλέον έπαυσαν ή ολιγόστευσαν επί των χριστιανών καταπιέσεις και αυθαιρεσίες και εγκατελείφθη εις την ιδίαν αυτών ικανότητα η συντήρησις και διατροφή των». Βλ. Αριστείδου Γ., Τετραλογία Παναγυρική, Μυτιλήνη 1863, σελ. 159.

²⁶ Σαμάρα Π., «Ο Μυτιλήνης Μελέτιος» περιοδικό Ποιμήν «Μυτιλήνης» , Ιανουάριος –Μάρτιος 1949.

²⁷ Καμπούρης Ζ., Η θεομηνία στη Λέσβο το 19^ο αιώνα , Μυτιλήνη 1978, σελ. 27.

Στην αρχή του 20^{ου} αιώνα υπήρχαν περίπου 125 ατμοκίνητα εργοστάσια: Ελαιοτριβεία, σαπυνοποιεία, βυρσοδεψία, αλευροποιεία, πυρηνουργεία. Στην ανάπτυξη του νησιού βοήθησε και η κατασκευή δρόμων²⁸.

Η Λέσβος όπως και τα άλλα νησιά του ανατολικού Αιγαίου έμεινε έξω από τα όρια του ελληνικού κράτους και απελευθερώθηκε το Νοέμβριο του 1912.

2. Η ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΔΙΚΑΙΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η Λέσβος προσαρτήθηκε στην Ελλάδα με τη Συνθήκη του Λονδίνου το 1913. Η Ελληνική Νομοθεσία εισάγεται²⁹ στο νησί με τον Νόμο ΔΡΛΔ΄ της 28 Φεβρουαρίου 1913 και εγκαθίστανται οι αρμόδιες αρχές. Σύμφωνα με τον ανωτέρω Νόμο (αρθ.7) διατηρείται σε ισχύ όλη η υφιστάμενη Νομοθεσία στην καταληφθείσα από τους Έλληνες χώρα, με εξαίρεση τις διατάξεις που ήταν αντίθετες προς τους Ελληνικούς Νόμους δημόσιας τάξης. Η Ελληνική Αστική Νομοθεσία, η οποία συμπεριλαμβάνει το Οικογενειακό Δίκαιο που ρυθμίζει τις έννομες οικογενειακές σχέσεις δηλ. το γάμο, τις συζυγικές σχέσεις, τη συγγένεια και τις σχέσεις μεταξύ γονέων και τέκνων, εισάγεται στη Λέσβο με το Νόμο 147 της 5^{ης} Ιανουαρίου 1914 ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 1^η Φεβρουαρίου 1914. Στην Ελληνική Αστική Νομοθεσία περιλαμβάνεται ρητά και ο Νόμος ΓΨΗ΄/14-5-1911 περί μεταβιβάσεων και διαθηκών. Αυτό σημαίνει ότι από την 1^η Φεβρουαρίου 1914 οι διαθήκες πρέπει να συντάσσονται και να κατατίθενται ενώπιον Συμβολαιογράφου σύμφωνα με την Ελληνική Νομοθεσία και όχι ενώπιον εκκλησιαστικής Αρχής. Μετά το θάνατο του διαθέτη η διαθήκη δημοσιεύεται σε έκτακτη συνεδρίαση του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης και γίνεται εγκατάσταση των κληρονόμων. Αντίθετα η ισχύουσα μέχρι την 1^η Φεβρουαρίου 1914 στη Λέσβο με διαθήκη κληρονομική διαδοχή των χριστιανών δυνάμει ειδικών προνομίων του κατακτητή διέπεται από τις διατάξεις των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων «τας περιεχομένας εν τη Εξαβίβλω του Αρμενοπούλου, ως και το ταύτας συμπληρούν

²⁸ Οικονόμου Σ. Τάξης (1909), Συνοπτική ιστορία και τοπογραφία της Λέσβου, Κάιρο σελ.62-63.

²⁹ Δικαστική απόφαση Πρωτοδικείου Μυτιλήνης 80/1920.

Ρωμαϊκόν Δίκαιον»³⁰ και τις εφαρμόζει για την περίοδο πριν την 1^η Φεβρουαρίου 1914 το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης. Σαφώς η δημοσίευση και η εκτέλεση κάθε διαθήκης είναι αρμοδιότητα του Πρωτοδικείου.

3. ΤΟ ΣΕΒΑΣΤΟ ΜΙΚΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Ο ρόλος της Εκκλησίας για τον Ελληνισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν πολύ σημαντικός, αφού μετά την άλωση της Κων/πολης ο Οθωμανός κυρίαρχος αναγνώρισε τον Πατριάρχη όχι μόνο ως θρησκευτικό αρχηγό αλλά και ως κορυφή μιας περιορισμένης δικαστικής ιεραρχίας επί των υπόδουλων Ελλήνων³¹. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως μέρος της δομής του Οθωμανικού κράτους είχε από την Πύλη τα απαραίτητα προνόμια για την άσκηση της εξουσίας του. Ειδικότερα τα παραχωρηθέντα με σουλτανικά βεράτια προνόμια χορηγούσαν στον Πατριάρχη και στα εκκλησιαστικά δικαστήρια εξουσία δικαστική που αφορούσε υποθέσεις οικογενειακού δικαίου³² (κυρίως αυτές που ανάγονταν στη σύσταση και στη λύση του γάμου μεταξύ ορθόδοξων χριστιανών) και διαφορές που προέκυπταν από κληρονομική διαδοχή με διαθήκη³³.

Ο Έλληνας Επίσκοπος με βάση τη δικαστική του ιδιότητα κατείχε θέση ανάλογη με εκείνη του καδή, του μουσουλμάνου δικαστή, σε θέματα που σχετιζονταν με

³⁰ Αποφ. Πρωτ. Μυτιλήνης 414/1924.

³¹ Τουρτόγλου Μ., 1975. Το Δίκαιο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ΙΑ΄ : 110

³² «Επειδή πάσαι αι εκ της συνάψεως γάμου και διαλύσεως αυτού απορρέουσαι αγωγαί διατροφής, προικός κλπ ανέκαθεν εθεωρούντο προκειμένου περί ορθοδόξων εν Τουρκία κατά προνόμιον υπό των Πατριαρχείων και Μητροπόλεων εφαρμοζομένων επί τούτω των διατάξεων των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων των περιληφθεισών εις την Εξάβιβλον του Αρμενοπούλου» (Κωδ. Οικον. Δικον.Καραβοκυρού, σελ. 188-189).

³³ Δικαστ. Απόφ. Πρωτοδικείου 172/1928 «Επειδή κατά την Οθωμανικήν Νομοθεσίαν ως μόνος λόγος επαγωγής της κληρονομιάς ισχύει η εξ αδιαθέτου διαδοχή, την δε διαθήκη κατά την παρ' ημίν έννοιαν της λέξεως, ούτε ο Ιερός Νόμος, αλλ' ούτε και το Οθωμανικόν Κληρονομικόν Δίκαιον παραδέχεται. Ουχ ήττον κατά τα ανέκαθεν κρατούντα εν Τουρκία εκκλησιαστικά καθεστάτα, τα δι' επανειλημμένων Σουλτανικών βερατιών κυρωθέντα, επετράπη εις τους Ορθοδόξους Οθωμανούς υπηκόους η διά διαθήκης διάθεσις της περιουσίας αυτών. Ωρίσθη δε ότι τα αφορώντα την ταύτην εκ διαθήκης διαδοχήν θέλουσι κρίνεσθαι κατά το προνομιακόν δίκαιον ήτοι κατά τους νόμους των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων τους περιεχομένους εν τη Εξαβίβλω του Αρμενοπούλου, τα έθιμα ως και το τούτους συμπληρούν Ρωμαϊκόν Δίκαιον (Παπαρηγ. Γεν. Αρχαί § 16 και 17)».

τους γάμους, τα διαζύγια και τις διαθήκες. Επομένως και το Εκκλησιαστικό Δικαστήριο Μυτιλήνης, το Σεβαστό Μικτό Μητροπολιτικό Συμβούλιο Μυτιλήνης, όπως αναγράφεται στις δικαστικές αποφάσεις, απέδιδε δικαιοσύνη «κατά τας οδηγίας του Πατριαρχείου» σε υποθέσεις οικογενειακού δικαίου και διαφορές κληρονομικού δικαίου, που αναφύονταν από τη μεταβίβαση περιουσίας με διαθήκη. Πρέπει να σημειωθεί επιπλέον η συχνά παρατηρούμενη διάσταση τοπικού εθιμικού δικαίου και Πατριαρχικών εγκυκλίων και η προσπάθεια εναρμόνισης του πρώτου με τις δεύτερες³⁴. Το Μητροπολιτικό Συμβούλιο δεν είχε το δικαίωμα να εκδικάσει υποθέσεις που αφορούσαν την κυριότητα ακινήτου³⁵. Η εκδίκαση των υποθέσεων αυτών είχε υπαχθεί στη δικαιοδοσία του κυριάρχου.

Βέβαια τα παραχωρηθέντα προνόμια δεν ήταν πάντοτε ικανά να εξασφαλίσουν τους Λέσβιους χριστιανούς Οθωμανούς υπηκόους από την αυθαιρεσία των εκτελεστικών οργάνων της οθωμανικής διοίκησης. Οθωμανοί αξιωματούχοι είτε αγνοούσαν, είτε σκόπιμα απέφευγαν να εκτελέσουν όσα προέβλεπαν οι διαταγές και οι προνομιακοί σουλτανικοί ορισμοί. Συχνά η Μητρόπολη με έγγραφο απευθύνεται στο Διοικητή Μυτιλήνης και διαμαρτύρεται για ενέργειες εναντίον των προνομίων των χριστιανών Οθωμανών υπηκόων³⁶.

³⁴ Το εθιμικό δίκαιο αποκλείει από την εξ' αδιαθέτου κληρονομιά την θυγατέρα που έχει προικιστεί «Κατ' έθιμον κρατούν από μακρόν χρόνον στη νήσο Λέσβο αι προικιζόμεναι θυγατέρες αποκλείονται του κληρονομικού δικαιώματος επί της περιουσίας του προικίζοντος γονέος αυτών». Το δίκαιο της Εκκλησίας αντίθετα αναγνωρίζει το δικαίωμα συμμετοχής στην κληρονομιά της θυγατέρας που έχει προικιστεί «Επειδή συμφώνως τω νόμω η προιζή συγκαταριθμείται εν τη νομίμω μοίρα, άρα η λαβούσα προίκα δικαιούται τη συμπλήρωση της νομίμου μοίρας». Δικ. Μητροπ. Συμβ. 1842/1913, βλ. και Νεαράς 18, κεφ.6 «παντί είναι τας συνεισφοράς και την εκείθεν ισότητα κατά το ήδη διατεταγμένον». Σύμφωνα με το νόμο λοιπόν δικαιούται ο αδελφός να ζητήσει τη συνεισφορά των προικίων κτημάτων των συγκληρονομούσων αδελφών του, αλλά και τη συνεισφορά γενομένης δωρεάς και στη συνέχεια να γίνει πραγματική διανομή των ακινήτων σε ίσες μοίρες μεταξύ τους.

³⁵ «Το Μητροπολιτικό Συμβούλιο δεν δύναται να επιληφθεί θέματος αφορώντος την κυριότητα ακινήτου, επομένως δεν δύναται να επιτραπεί τω ενάγοντι ίνα αποδείξει ενώπιον του δικαστηρίου τούτου ότι το περιού ο λόγος κτήμα είναι ιδιόκτητον αυτού, αλλά δέον ίνα το ζήτημα τούτο καθοριστεί υπό των αρμοδίων πολιτικών δικαστηρίων» Δικογραφία Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου 1616/1911.

³⁶ Βλ. δικογραφία Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου 1744/1912 «...Επειδή η περί ού ο λόγος διαθήκη είναι συντεταγμένη συμφώνως προς την βεζυρικήν εγκύκλιον 22 Ιανουαρίου 1306, επειδή συμφώνως προς τας διατάξεις της εν λόγω εγκυκλίου, το ζήτημα του εγκύρου ή ακύρου μιας διαθήκης διαφεύγει την αρμοδιότητα των Ιερών Δικαστηρίων, κατά μείζονα λόγον των υπαλλήλων του κτηματολογίου, επειδή η διαθήκη αυτή τυγχάνει ως εκ περισσού και επεκεκρωμένη δια δικαστικής αποφάσεως του Μητροπολιτικού Συμβουλίου Μυτιλήνης, επειδή η νομίμως συντεταγμένη διαθήκη είναι έγγραφον έγκυρον και εκτελεστόν ενώπιον των Δικαστηρίων και των Συμβουλίων του Κράτους, διά ταύτα η Ιερά Μητρόπολις Μυτιλήνης διαμαρτυρομένη δια την εναντίον των προνομίων ενέργειαν του Διευθυντού του

Επειδή οι αποφάσεις του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου δεν είχαν κατά κανόνα εξαναγκαστικό³⁷ χαρακτήρα και επειδή τα Οθωμανικά Δικαστήρια ήταν επικρατέστερα, προσέφευγαν σ' αυτά πολλές φορές και χριστιανοί ορθόδοξοι (κυρίως δυσареστημένοι από τις αποφάσεις του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου) για να πετύχουν δικαστική απόφαση που να ικανοποιεί τα συμφέροντά τους.

Από τα δικαιοπρακτικά έγγραφα διαπιστώνουμε πως η Μητρόπολη όχι μόνο προέτρεπε, αλλά και δέσμευε τους χριστιανούς να προσφεύγουν στις Εκκλησιαστικές Αρχές για την επίλυση των διαφορών τους κατά τους εκκλησιαστικούς και χριστιανικούς νόμους ωσάν ευσεβείς χριστιανοί³⁸.

Το νομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εκδίκασε τις υποθέσεις το Εκκλησιαστικό Δικαστήριο στη Μυτιλήνη κατά τις τελευταίες δεκαετίες της Οθωμανικής κυριαρχίας ήταν το Ρωμαϊκό Δίκαιο και οι συμπληρώσεις του σε όλη τη διάρκεια της Βυζαντινής περιόδου. Η Εξάβιβλος του Αρμενόπουλου αποτελούσε τη σύνοψη αυτού του Δικαίου και τη «Βίβλο» του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου. Στις συνεδριάσεις του Μικτού Μητροπολιτικού Συμβουλίου Μυτιλήνης κατά την περίοδο 1910 –1914 προέδρευε ο Πρωτοσύγκελος της Μητρόπολης και μέλη ήταν δύο έως τέσσερις δημογέροντες³⁹.

Κτηματολογικού Γραφείου Μυτιλήνης, απεκδέχεται παρά της υμετέρας εξοχότητος την άμεσον εκτέλεσιν των διατάξεων της ειρημένης διαθήκης». Την επιστολή αυτή απευθύνει ο Επίτροπος της Μητρόπολης προς την «Αυτού Εξοχότητα τον Διοικητήν Μυτιλήνης».

³⁷ Βλ. απόφαση Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου Μυτιλήνης 1840/ 29-10-1910. « Ο πληρεξούσιος του εναγομένου ...ενίσταται ότι ο αντίδικος περί της ίδιας υποθέσεως έχει ήδη επιδόσει ενώπιον του Οθωμανικού Πρωτοδικείου αγωγήν.... Ο πληρεξούσιος του ενάγοντος αντιτάσσει ότι ο εντολεύς αυτού είχαν μεν κοινοποιήσει εις τον αντίδικον αγωγήν προσκαλών αυτόν προς επίλυσιν της προκειμένης διαφοράς ενώπιον του Πρωτοδικείου, ακολούθως όμως λαβών υπ' όψιν ότι επί προικίων υποθέσεων αρμόδια εισίν τα Μητροπολιτικά Συμβούλια, απέσυρε την αγωγήν του εκείνην...»

³⁸ Βλ. Δικογραφία Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου 1840/1913. Προικοσύμφωνο 22 Μαρτίου 1903. «Οι δε μνηστήρες αμφοτέροι υποχρεούνται δια πάσαν είτε προ του γάμου είτε μετά του γάμου αμφισβήτησιν ή διαφοράν να αναγνωρίζουσι την δικαιοδοσίαν της Ιεράς Μητροπόλεως δικαζούσης κατά τα εκκλησιαστικά νόμιμα και επιτόπια έθιμα».

³⁹ Από τις δικαστικές αποφάσεις προκύπτει ότι στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου προέδρευε ο Πρωτοσύγκελος Βασίλειος και μέλη ήταν δύο ή τρεις ή τέσσερις από τους δημογέροντες: Μητρέλιας, Δουκάκης, Κούμπας, Βοσπάνης, Φορτούνας, Τζωρτζίδης, Βενλής, Ευσταθίου, Γούτος, Νουλέλλης.

4. ΟΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΙΚΑΣ ΣΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Κατά τον κανονισμό του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου⁴⁰, για θέματα γάμου και ειδικά για τη σύσταση της προίκας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μεταξύ των Ορθοδόξων Χριστιανών, υπηκόων οθωμανών, αρμόδια είναι τα εκκλησιαστικά Δικαστήρια τα οποία επιλύουν τις διαφορές εφαρμόζοντας τις διατάξεις των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων και τις κατά καιρούς εγκυκλίους και οδηγίες των Πατριαρχείων και της Ιεράς Συνόδου⁴¹.

Επομένως σε περίπτωση διεκδίκησης προικώου ακινήτου αρμόδια είναι τα εκκλησιαστικά Δικαστήρια⁴² κατά το τυπικό των οποίων δικάζονται, κρίνονται οι προικώες διαφορές και από το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης, εφόσον η σύσταση της προίκας αναφέρεται σε χρόνο κατά τον οποίο ίσχυαν αυτά, δηλαδή στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας στο νησί και μέχρι την εισαγωγή της Ελληνικής Αστικής Νομοθεσίας⁴³ στο νησί (1/2/1914).

Οι σχετικές διατάξεις της Οθωμανικής Νομοθεσίας «Περί μη καταγραφής του προικοσυμφώνου στα κτηματολογικά βιβλία», και ως εκ τούτου ακύρωση του συμβολαίου, δεν ισχύουν κατά την κρίση του Μητροπολιτικού Συμβουλίου και του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης.

Είναι αλήθεια ότι ο νόμος από 28 Ρεδζεπ 1291 είχε επεκτείνει και «επί των καθαρής ιδιοκτησίας κτημάτων, Μούλκια, τον επί των βακουφίων και δημοσίων

⁴⁰ Πράξη 10/12-8-1867 της Ιεράς Συνόδου Κων/πόλεως. Βλ. Αποφ. Πρωτ. Μυτιλήνης 124/1920.

⁴¹ Μιχ. Θεοτοκά, Νομολ. Πατριαρχείου, παρ. 5.

⁴² «Επί διεκδικήσεως προικώου αδιατιμήτου ακινήτου, αρμόδια εισίν τα Εκκλησιαστικά Δικαστήρια (όρα Βεζυρικός διαταγός από 7 Σαφέρ 1278 , 23 Τζεμαλή ουλ αχίρ 1308, Εγκυκλίους Υπουργείου Δικαιοσύνης 1259 και αποφ. Μικτού Συμβουλίου 2(1874) και την υπ' αρ. 17(1918) αποφ. Εφετείου Αιγαίου και τα εν αυτή μνημονευόμενα αποφ. του Μικτού Συμβουλίου και της Ιεράς Συνόδου κατά το τυπικόν των οποίων θέλει κριθή η υπό κρίσιν διαφορά παρά του Δικαστηρίου τούτου, εφόσον η σύστασις της προικός αναφέρεται εις χρόνον καθ' όν ίσχυον ταύτα.» Δικαστ. Αποφ. Πρωτ. Μυτιλήνης 124/1920.

⁴³ Βλ. Δικαστ. Αποφ. Πρωτ. Μυτιλήνης 80/1920. «...ως προς μεν την σύστασιν της προικός δυνάμει της διατάξεως του άρθρου 263 εδ.8 των Πατριαρχικών οδηγιών αίτινες συνεπεία προνομίου απονεμηθέντος υπό του πορθητού και μηδέποτε αμφισβητηθέντος εξεδίδοντο εκάστοτε προς ρύθμισιν των διαφορών των εν Τουρκία Ορθοδόξων Χριστιανών, αίτινες είχαν σχέσιν προς την θρησκείαν και την οικογένειαν και αίτινες ίσχυον καθ' όν χρόνον προτείνεται συστάσα και δοθείσα τω εναγομένω η προίξ (προικοσύμφωνο της 8ης Ιουλίου 1913), ως διατηρηθέντων - δυνάμει του άρθρου 11 εδ.2 του ΔΡΑΔ' Νόμου, υπό το κράτος της Ελληνικής στρατιωτικής , των Νέων Χωρών, κατοχής - των εν ταύταις προϋφισταμένων εκκλησιαστικών Δικαστηρίων, παρ' οίς (αι εν λόγω οδηγίαι) εφηρμόζοντο και άτινα ήσαν αρμόδια προς εκδίκασιν και της κρινομένης διαφοράς (άρθρο 11 βιβλίον Βον τίτλου Α' Πατριαρχικών οδηγιών) ».

γαιών προηγουμένως ισχύοντα νόμο και απαγόρευσε εις τα δικατήρια να ακούουσιν αγωγάς μη στηριζόμεναι σε τίτλους ιδιοκτησίας, εκδιδομένους κατά τα άρθρα 10 και 11 του από 29 Ρεδζεπ 1291 νόμου περί Δεφτέρ-Χανέ». Αλλ' η Βεζυρική διαταγή απευθυνομένη προς τα Τακτικά Τουρκικά Δικαστήρια δεν μπορούσε να περιλάβει και τα εκκλησιαστικά, «τα ιδίαν νομοθεσίαν εφαρμόζοντα και άτινα αναγνωρισθέντα το πρώτο υπό του κατακτητού δι' υψηλού βερατίου και μετά πολυετή αγώνα εμπεδοθέντα το έτος 1821 δια Βεζυρικής εγκυκλίου εκδοθείσης συνεπεία της επελθούσης συμφωνίας μεταξύ Πατριαρχείου και Πύλης και δύναμιν συμβιβάσεως εχούσης, αποτελούσιν ίδιον οργανισμόν ανεπηρέαστον από πάσης τουρκικής επιβολής» (Εκκλησιαστικόν Δίκαιον, Μίλας, μετφ. Μιχ. Σακελλαρόπουλου, παρ.27).

Αυτό το νομικό πλαίσιο, όπως και το υποχρεωτικό της εκτέλεσης των αποφάσεων των Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων από την Οθωμανική εκτελεστική εξουσία, προκύπτει αβίαστα από τη Βεζυρική διαταγή (23 Τζεμαλή-ουλ-Αχέρ 1308) η οποία καθορίζει τα εξής: Οι αποφάσεις που εκδίδονται είτε από το Πατριαρχείο, είτε από τις Μητροπόλεις εξακολουθούν να θεωρούνται εκτελεστές από την Οθωμανική Διοίκηση, εφόσον δεν γίνεται ένσταση. Η εξέταση των ενστάσεων ανατίθεται στο Πατριαρχείο και τις Μητροπόλεις των οποίων τις τελεσίδικες αποφάσεις εκτελούν τα διοικητικά όργανα. Οι Χριστιανοί δεν αποκλείονται από την ενώπιον των Τουρκικών Δικαστηρίων δωσοδικία, εφόσον και οι δύο διάδικοι το ζητούσαν. **Προς επιπλέον εξασφάλιση των προικών ζητούσαν** και την σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου περί Δεφτέρ-Χανέ **καταγραφή στα βιβλία του κτηματολογίου του προικοσυμφώνου** χωρίς να απαιτείται πλέον απόφαση του Ιεροδικείου, αφού ο αρμόδιος υπάλληλος θεωρούσε αρκετή τη βεβαίωση του Μητροπολίτη και της Δημογεροντίας.

Αυτό μπορεί να συναχθεί και από τις Πατριαρχικές εγκυκλίους «των επί τη αναγνωρίσει των προνομίων εκδοθεισών» η τελευταία από τις οποίες ήθελε να κατοχυρώσει την προίκα από κάθε περιπλοκή και μάλιστα να εξασφαλίσει την επιστροφή της είτε στον συστήσαντα την προίκα είτε στη σύζυγο λυθέντος του γάμου. Έτσι το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης με απόφαση του το 1920 επαναδιατυπώνει το προ του 1914 ισχύον νομικό πλαίσιο: «Άμα τη συντάξει

επισήμου προικοσυμφώνου δι' ου προικοδοτείται κτήμα ακίνητον είτε βακούφιον είτε μούλκιον, είτε δημόσια γη, αναγκαίον έστιν όπως ο Αρχιερεύς απευθύνει Τακρίριον προς τους αρμοδίους κυβερνητικούς υπαλλήλους (Μεχκεμέδες) και γνωστοποιεί αυτοίς ότι το εν λόγω κτήμα παρεχωρήθη ως προίξ, ίνα ενεργήται και εν τοις κυβερνητικοίς γραφείοις η προσήκουσα σημείωσις. Το μέτρον τούτο αφορά εις την εξασφάλισιν της προίκος από πάσης περιπετείας, καθόσον ως πολλάκις συμβαίνει, τινές των ερχομένων εις γάμου κοινωνίαν απαιτούσι επιμόνως και κατορθούσι όπως εγγράφωσιν επ' ονόματι αυτών τα διδόμενα αυτοίς ως προίξ ακίνητα κτήματα. Αλλ' εν περιπτώσει αποβιώσεως αυτών και διαζεύξεως, επισυμβαίνουσιν πολλάκις διενέξεις και περιπλοκαί, καθ' ότι κατά μεν τον παρ' ημίν νόμον τα κτήματα ταύτα επιστρέφονται εις τους προικίσαντας, κατά δε τον βακουφικόν ουκ έστιν δυνατόν να επιστραφώσιν, εάν εν τοις τίτλοις ιδιοκτησίας μη σημειούται ότι εδόθησαν λόγω προίκος, συνεπεία ιδιαιτέρων επί τούτω ιλιμιχαμπερίων» (Δικαστική Απόφαση Πρωτοδικείου Μυτιλήνης 124/1920). Για την απόδειξη όμως κυριότητας που αποκτήθηκε νόμιμα, δεν έχει νομική αξία η θέση του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου ότι η σύσταση της προίκας μπορεί, όσον αφορά τους Ορθόδοξους Έλληνες υπηκόους Οθωμανούς, να αποδειχθεί, ελλείψει εγγράφου, και με μάρτυρες, εφόσον στα κτηματολόγια του Οθωμανικού κράτους εγγραφή μπορούσε να γίνει μόνο με την κατάθεση του οικείου προικοσυμφώνου εγγράφου με αντίγραφο αυτού στην τουρκική, επικυρωμένο από την αρμόδια εκκλησιαστική αρχή, ή και κατόπιν Τακριρίου απευθυνομένου προς τον υπάλληλο του κτηματολογικού γραφείου, κατόπιν αίτησης του ενδιαφερόμενου προικοδότη.

Εφόσον δεν έχει γίνει η σχετική καταχώρηση στα Οθωμανικά κτηματολόγια και δεν έχει εκδοθεί ο ανάλογος τίτλος, δικαίωμα κυριότητας που αποκτήθηκε νόμιμα δεν αναγνωρίζεται από το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης.

5. Η ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΜΕ ΔΙΑΘΗΚΗ ΠΡΟΝΟΜΙΟ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΥΠΗΚΟΩΝ

Κατά την Οθωμανική Νομοθεσία ως μόνος λόγος επαγωγής της κληρονομιάς ισχύει η εξ αδιαθέτου διαδοχή. Τη διαθήκη, με τη δική μας σημασία της λέξης, ούτε ο Ιερός Νόμος, αλλ' ούτε και το οθωμανικό κληρονομικό Δίκαιο παραδέχεται.⁴⁴ Με επανειλημμένα όμως Σουλτανικά Βεράτια επιτρέπεται στους Ορθόδοξους Οθωμανούς υπηκόους, η δια διαθήκης διάθεση της περιουσίας αυτών. Ορίσθηκε επίσης ότι τα αφορώντα την εκ διαθήκης διαδοχή να κρίνονται κατά το προνομιακό δίκαιο, δηλαδή κατά τους Νόμους των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων που περιέχονται στην Εξάβιβλο, το κατά τόπους εθιμικό δίκαιο, καθώς και τις διατάξεις του Ρωμαϊκού Δικαίου (Ποταμ. Πολ. Δικονομία Α', 192). Δια της από 22 Τζεμάτ-ηλ-Αχέρ 1308 Βεζυρικής εγκυκλίου, όσον αφορά τα κινητά και τα καθαρής ιδιοκτησίας ακίνητα (μούλκ), «τοιαύτα δε ως πασίδηλως τυγχάνει, (αρθρ.246 Πολιτ. Δικονομίας) εισίν άπασαι αι εν τω Νήσω Λέσβω γαίαι», θεωρείται ισχυρή δικαστικά η διαθήκη του αποβιώσαντος Χριστιανού, που έχει ενήλικους και ανήλικους κληρονόμους και έχει επικυρωθεί από τον Πατριάρχη ή το Μητροπολίτη.

Σύμφωνα με το Νόμο οι διαθήκες ανακαλούνται ή με τη σύνταξη νεώτερης διαθήκης ή με ειδικό έγγραφο που έχει υπογραφεί από το διαθέτη της και από αξιόπιστους μάρτυρες ενώπιον του ίδιου Γραφείου στο οποίο συντάχθηκε η διαθήκη.

«Συμφώνως τω νόμω προς νόμιμον ανάκληση διαθήκης απαιτείται δικαστική πράξις ή ειδική του διαθέτου δήλωσις βεβαιωμένη υπό τριών μαρτύρων» (Κρασσά Κληρον. σελ. 459 & Καλλιγά Κληρονομ. σελ. 316). Η γενομένη ανάκληση ισχύει μόνο όταν γίνει μετά δέκα έτη από τη σύνταξη της διαθήκης και

⁴⁴ Βλ. Δικαστ. Αποφ. Πρωτ. Μυτιλήνης 172/1928. «Επειδή κατά την Οθωμανική Νομοθεσία ως μόνος λόγος επαγωγής της κληρονομιάς ισχύει η εξ αδιαθέτου διαδοχή, την δε διαθήκη κατά την παρ' ημίν έννοιαν της λέξεως, ούτε ο Ιερός Νόμος αλλ' ούτε και το Οθωμανικόν Κληρονομικόν Δίκαιον παραδέχεται. Ουχ ήττον κατά τα ανέκαθεν κρατούντα εν Τουρκία εκκλησιαστικά καθεστώτα, τα δι' επανειλημμένων Σουλτανικών Βερατίων κυρωθέντα, επετρέπη εις τους Ορθοδόξους Οθωμανούς υπηκόους, η διά διαθήκης διάθεσις της περιουσίας αυτών».

όχι πριν, κατά τις αυστηρές διατάξεις του Ρωμαϊκού Νόμου. Η διαθήκη δεν ακυρώνεται όταν ο διαθέτης ανακαλέσει αυτήν προφορικά ή σιωπηρά.

Κατά το Οθωμανικό Κληρονομικό Δίκαιο η διαφορά ιθαγένειας αποτελεί κώλυμα κληρονομικό και οι εγκαταλείψαντες την οθωμανική υπηκοότητα ετερόδοξοι είναι ανίκανοι «προς το κληρονομείν»⁴⁵. Όμως με το Νόμο Σαφέρ (1284) επήλθε πλήρης αφομοίωση μεταξύ Οθωμανών και αλλοδαπών και επομένως αναγνωρίστηκαν σ' αυτούς τα κληρονομικά δικαιώματα. Την εκδοχή αυτή δέχτηκε το Εφετείο Θεσσαλονίκης με την αριθμ. 59/1924 απόφασή του⁴⁶, σύμφωνα με την οποία κληρονομούν τον δικαιοπάροχο Οθωμανό υπήκοο πατέρα τους που πέθανε το 1908 στη Μυτιλήνη, τέκνα που ήταν μόνιμοι κάτοικοι των Αθηνών και Έλληνες υπήκοοι τη χρονολογία που απεβίωσε ο διαθέτης.

Γ. Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ . ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Οι πηγές από τις οποίες αντλεί το υλικό η παρούσα μελέτη είναι 32 δικογραφίες του Αρχείου του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου Μυτιλήνης⁴⁷ για τα έτη 1910 –1914 και 450 δικαστικές αποφάσεις του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης για τα έτη 1914 – 1930⁴⁸. Οι υποθέσεις των δικογραφιών του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου που μελέτησα αφορούν προικώες διαφορές και κληρονομικές διενέξεις μεταξύ συγγενών που προκάλεσαν μεταβιβάσεις περιουσιών με διαθήκη⁴⁹. Οι δικογραφίες του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου που σχηματίστηκαν σε

⁴⁵ Δικαστ. Αποφ. Πρωτ. Μυτιλήνης 212/1914.

⁴⁶ Θέμις ΛΕ σελ.31

⁴⁷ Η τελευταία αγωγή που έχει κατατεθεί στο Εκκλησιαστικό Δικαστήριο Μυτιλήνης, έχει ημερομηνία 2 Μαΐου 1914.

⁴⁸ Και μετά την ενσωμάτωση της Λέσβου στο Ελληνικό κράτος, οι υποθέσεις που υπάγονταν στην αρμοδιότητα του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου συνεχίζουν να εκδικάζονται από το Σεβαστό Μητροπολιτικό Συμβούλιο μέχρι την εισαγωγή της Ελληνικής Νομοθεσίας στο νησί (1/2/1914). Το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης όμως από το 1913 δικάζει αστικές υποθέσεις. Η πρώτη απόφαση που δημοσίευσε έχει ημερομηνία 8/3/1913. Οι 123 αποφάσεις που εξέδωσε το 1913 αφορούν υποθέσεις : πληρωμής εξόφλησης γραμματίων , αναγνώριση κυριότητας ακινήτου, μίσθωσης ή επικαρπίας ακινήτου, χρησικτησίας και διανομής κληρονομιάς εξ αδιαθέτου. Καμία υπόθεση προικώας διαφοράς και ακύρωσης διαθήκης δεν απασχόλησε το Πρωτοδικείο. Αυτό συμβαίνει γιατί το Εκκλησιαστικό Δικαστήριο συνεχίζει μέχρι το 1914 να απονέμει δικαιοσύνη σε υποθέσεις προίκας και κληρονομιάς από διαθήκη.

⁴⁹ Κληρονομικές διαφορές που προκαλούν άλλες πρακτικές μεταβίβασης π.χ. κληρονομική διαδοχή εξ αδιαθέτου, δωρεά ή πωλητήριο, εκδικάζονται ως επί το πλείστον από τα κατά τόπους Οθωμανικά Πολιτικά Δικαστήρια (Οθωμανικό Πρωτοδικείο, Εμποροδικείο, Ιεροδικείο).

περιπτώσεις διαζυγίων, διάλυσης αρραβώνων και διατροφής δεν έχουν γίνει αντικείμενο έρευνας στην παρούσα μελέτη.

Στους φακέλους των δικογραφιών του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου βρίσκουμε συνήθως⁵⁰ την αγωγή, τα απαραίτητα έγγραφα για την εκδίκαση της υπόθεσης (προικοσύμφωνα, διαθήκες, πιστοποιητικά εκκλησιαστικών και τοπικών αρχών, επιστολές, ιδιωτικά συμφωνητικά), τις κλητεύσεις προς τις δύο πλευρές των διαδίκων και τα πρακτικά της δίκης.

Στην αγωγή εμφανίζονται τα ονόματα των διαδίκων και γίνεται εξιστόρηση της υπόθεσης. Ακολουθεί η αιτιολόγηση της προσφυγής στο δικαστήριο και η επιχειρηματολογία με την οποία στηρίζει τα «δίκαια» αιτήματά του ο ενάγων.

Οι δικαστικές αποφάσεις για αστικές υποθέσεις που εκδίκασε το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης τα έτη 1913 έως 1930 είναι ταξινομημένες σε τόμους σύμφωνα με το έτος της δημοσίευσής τους⁵¹.

Από τον όγκο⁵² των δικαστικών αποφάσεων του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης, εντόπισα και επέλεξα όσες υποθέσεις αφορούν συγγενικές διενέξεις που προέκυψαν από τη μεταβίβαση περιουσίας εξ αδιαθέτου, με διαθήκη, με προικοσύμφωνα, με πωλητήρια συμβόλαια και με δωρεά. Επιπλέον αντικείμενο έρευνας έχουν αποτελέσει και αποφάσεις που αφορούν τον χωρισμό των προικίων ακινήτων της συζύγου από την περιουσία του συζύγου της συνεστώτος του γάμου. Αντίθετα υποθέσεις που αφορούν οικογενειακές διαφορές που αναφύονται σε περιπτώσεις διαζυγίου, σε λύσεις μνηστείας καθώς και αγωγές διατροφής, δεν έχουν μελετηθεί.

Στα κείμενα των δικαστικών αποφάσεων του Πρωτοδικείου διακρίνουμε τρεις ενότητες. Στη πρώτη διαβάζουμε τα ονόματα των διαδίκων και μαθαίνουμε τους

⁵⁰ Σε πολλές περιπτώσεις ο φάκελος είναι ελλιπής. Συχνά λείπουν κάποια έγγραφα και σε αρκετές περιπτώσεις στα πρακτικά της δίκης δεν υπάρχει τελική απόφαση.

⁵¹ Το σύνολο των αστικών υποθέσεων που εκδικάστηκαν τα έτη 1913-1930 συμπεριλαμβάνονται σε 87 τόμους οι οποίοι βρίσκονται στο Γ.Α.Κ. Μυτιλήνης και αφορούν τις βασικές σχέσεις της ιδιωτικής ζωής και των συναλλαγών, όπως π.χ. του γάμου και τις σχέσεις των μελών της οικογένειας μεταξύ τους, τις κυριότερες σχέσεις της καθημερινής συναλλαγής (πώληση, μίσθωση, δωρεά, δάνειο κ.λ.π.), τις έννομες μορφές εξουσίας των οικονομικών αγαθών από τον άνθρωπο (κυριότητα, νομή, δουλείες, ενέχυρο, υποθήκη), την τύχη της περιουσίας των ανθρώπων μετά τον θάνατό τους.

⁵² Στους 87 τόμους περιλαμβάνονται περίπου 12.500 αποφάσεις. Από το σύνολο αυτό εγώ τουλάχιστον εντόπισα 450 υποθέσεις στις οποίες οι μεταβιβάσεις έχουν οδηγήσει σε διαμάχη συγγενείς. Επομένως από το σύνολο των αποφάσεων ένα ποσοστό 3,5% είναι υποθέσεις στις οποίες οι μεταβιβάσεις προκαλούν ρήξεις στον συγγενικό ιστό.

λόγους για τους οποίους βρίσκονται αντιμέτωποι στο δικαστήριο άνθρωποι που συνδέονται με συγγένεια εξ αίματος ή αγχιστείας: γονείς με παιδιά, αδερφοί με αδερφές, γυναικάδελφος με γαμπρό κ.λ.π. Η συγγενική σχέση, αν και σε πολλές υποθέσεις είναι εμφανής από το επώνυμο, πατρώνυμο και το γένος καταγωγής των γυναικών, εντούτοις προσδιορίζεται με μεγάλη ακρίβεια μέσα στο κείμενο. Στερεότυπες φράσεις⁵³ με άμεσο, απλό και σαφή τρόπο καταδεικνύουν όχι μόνο τη συγγενική σχέση αλλά και την αιτία της σύγκρουσης μεταξύ των συγγενών. Με αναφορές σε συγκεκριμένα περιστατικά γίνεται αντιληπτό πώς διαταράχτηκε το κλίμα των οικογενειακών ισορροπιών και οδηγήθηκαν οι σχέσεις σε ρήξη. Στη συνέχεια αιτιολογείται η προσφυγή στο δικαστήριο και οι δικηγόροι ζητούν να γίνουν δεκτές από το δικαστήριο οι προτάσεις που έχουν υποβάλει γραπτά⁵⁴.

Η δεύτερη ενότητα του κειμένου των δικαστικών αποφάσεων έχει τον τίτλο «Ιδόν την δικογραφία – Σκεφθέν κατά νόμον». Η ενότητα αυτή αποτελεί ένα λογικό επιχείρημα. Ο δικαστής εδώ εφαρμόζει, ερμηνεύει και αναλύει εκείνον τον κανόνα δικαίου που έχει προκρίνει ως κατάλληλο για την επίλυση της διαφοράς. Αξιολογεί το σύνολο των πραγματικών περιστατικών τα οποία θεωρεί ότι αποδείχτηκαν, ενώ παράλληλα διαπιστώνει αν στην κρινόμενη περίπτωση συντρέχουν πράγματι οι προϋποθέσεις του νόμου, έτσι ώστε να μπορεί να επέλθει η έννομη συνέπεια του συγκεκριμένου κανόνα δικαίου. Το πόρισμα του δικανικού συλλογισμού οδηγεί στο διατακτικό, δηλαδή στην τρίτη ενότητα του κειμένου όπου με τη φράση «Διά ταύτα» έχουμε την απόφαση του δικαστηρίου.

Μελετώντας μια δικαστική απόφαση παρακολουθούμε τη προσπάθεια των δικηγόρων, των δικαστών καθώς και λοιπών παραγόντων μιας δίκης να αποσαφηνίσουν τα διαφιλονικούμενα θέματα και να βρουν την αλήθεια. Διαπιστώνουμε πως η δικαστική απόφαση είναι ένα επιστημονικό κείμενο, το

⁵³ Φράσεις στερεότυπες που αποκαλύπτουν τη συγγενική σχέση και τις διαφορές μεταξύ συγγενών που δημιουργούν οι μεταβιβάσεις περιουσιών είναι οι εξής: «Πάντων εξ αδιαθέτου κληρονόμων», «ο κοινός πατήρ αυτών», «ήλθεν εις γάμου κοινωνίαν ... προς όν παρέδωκε λόγω προικός διά του προικοδότου πατρός της», «ο αποθανών πατήρ ... και τοιούτος του αντιδίκου αδελφού του», «αδιάθετος εγκαταλείπει την εξής ακίνητον και κινητήν περιουσίαν ο αποβιώσας αμφιθαλής αδελφός και σύζυγος της αντιδίκου». Αυτές οι φράσεις παρέχουν τις απαραίτητες πληροφορίες για να εντοπισθούν οι υποθέσεις μεταβίβασης περιουσίας και ενδοοικογενειακών συγκρούσεων.

⁵⁴ «Οι πληρεξούσιοι δικηγόροι λαβόντες τον λόγον ητήσαντο την παραδοχήν των εγγράφων προτάσεών των»

οποίο έχει στόχο την απόδοση της δικαιοσύνης. Ο δικαστής χωρίς συναισθηματική φόρτιση βλέπει την υπόθεση από ουδέτερη οπτική γωνία. Προσπαθεί να συνδυάσει τα τεκμήρια που παρέχουν όλες οι πλευρές, για να αποδείξει ότι η απόφασή του απορρέει με λογική αναγκαιότητα από το νόμο. Γι'αυτό επικρατεί η λογική χρήση της γλώσσας. Πρόκειται για ένα λόγο ώριμο, πλούσιο και ικανό με ακρίβεια να απεικονίσει την προσωπική εμπειρία των ανθρώπων που εμπλέκονται στην υπόθεση. Εντούτοις υπάρχουν απλές λέξεις και φράσεις που παρέχουν τη δυνατότητα στο μελετητή να ακούσει με προσοχή κραυγές αγανάκτησης και να διαπιστώσει πως οι μεταβιβάσεις δε δημιουργούν πάντοτε το κατάλληλο κλίμα για να διατηρηθούν αρμονικές οι σχέσεις στο χώρο της οικογένειας⁵⁵.

Μέσα λοιπόν από τη μελέτη των υποθέσεων που αφορούν αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις για περιουσιακές διαφορές και με βάση τις θεωρητικές αρχές που παρουσίασα στο οικείο κεφάλαιο, άρχισα να συγκεντρώνω πληροφορίες και να τις ταξινομώ σε θεματικές ενότητες. Σε συνδυασμό με την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, οι πληροφορίες με βοήθησαν:1) Να συνθέσω το ιστορικό και θεσμικό πλαίσιο των μεταβιβάσεων στη Λέσβο στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα. 2) Να περιγράψω το σύστημα μεταβίβασης των περιουσιών όπως λειτούργησε με βάση το εθιμικό δίκαιο, το Βυζαντινό - Ρωμαϊκό Δίκαιο, τον Οθωμανικό Αστικό Κώδικα και την Ελληνική Αστική Νομοθεσία για την μετά το 1914 περίοδο. 3) Να παρουσιάσω αναλυτικά τις μορφές μεταβίβασης στη ζωή (προίκα, δωρεά, πωλητήριο) και μετά το θάνατο (εξ αδιαθέτου, με διαθήκη). 4) Να προσδιορίσω τη σύσταση της κινητής και ακίνητης περιουσίας που μεταβιβάζεται από τους προσωρινούς κατόχους της. 5) Να δείξω τι δικαιούται κάθε κληρονόμος. 6) Να αποκαλύψω τότε και πως προκύπτουν οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις και ποια συγγενικά πρόσωπα βρίσκονται συνήθως αντιμέτωπα.

⁵⁵ Η Μ. Σταματογιαννοπούλου μελετώντας τις δικαστικές αποφάσεις του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου σχολιάζει : «Η οικογένεια και οι συγγενικοί δεσμοί δεν αποτελούν εδώ τόπο αρμονίας, αλλά αντίθετα πεδίο αντιπαραθέσεων, ανταγωνισμού και εθθραυστων ισορροπιών» (Μ. Σταματογιαννοπούλου, Συζυγικές συγκρούσεις στη Λέσβο του 1900, Μνήμων, τ.16, 1994, σελ.113).

Οι δικογραφίες του εκκλησιαστικού δικαστηρίου ήταν ελάχιστα διαφωτιστικές σε θέματα εξ αδιαθέτου κληρονομιάς και άτυπης διανομής. Όμως αυτό το κενό καλύπτεται από τις πληροφορίες που μας παρέχουν οι δικαστικές αποφάσεις του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης, το οποίο αν και άρχισε να εκδικάζει αστικές υποθέσεις από το 1914 και έπειτα, είναι υποχρεωμένο να επιστρέφει στο παρελθόν και να εφαρμόζει το Νόμο που ίσχυε κατά τη στιγμή π.χ. που έγινε η σύσταση της προίκας ή απεβίωσε ο κληροδότης.

Οι πηγές μου ανάλογα με την υπόθεση κάνουν καταγραφή των διεκδικούμενων περιουσιών που μεταβιβάστηκαν ή έπρεπε να μεταβιβαστούν, καθώς και των επίδικων κληρονομιών που άφησαν οι νεκροί. Η σύσταση της διεκδικούμενης περιουσίας εξαρτάται από τον τόπο καταγωγής, την κοινωνική θέση και κυρίως την επαγγελματική και επιχειρηματική δραστηριότητα των κληρονομούμενων – δικαιοπαρόχων – διαθετών καθώς και των κληρονόμων διαδίκων που απαιτούν να αναγνωρισθεί το κληρονομικό τους δικαίωμα και διεκδικούν την κληρονομιά ή μέρος της κληρονομιάς. Σε σύνολο 30 υποθέσεων του 1925 σε ποσοστό 33% (10 στις 30) οι περιουσίες είναι μικρές, σε ποσοστό 47% (14 στις 30) οι περιουσίες είναι μέτριες. Οι μεγάλες περιουσίες υπάρχουν σε ποσοστό 17% (5 στις 30) και οι πολύ μεγάλες περιουσίες σε ποσοστό 3% (1 στις 30) (πίνακας 1).

Πίνακας 1. Το μέγεθος των περιουσιών που διεκδικούνται από τους συγγενείς ενδεικτικά κατά το 1925.

	Σύνολο	Ποσοστό %
Μικρές περιουσίες (9.000-30.000δρχ)	10	33
Μέτριες περιουσίες (40.000-100.000δρχ)	14	47
Μεγάλες περιουσίες (>250.000δρχ)	5	17
Πολύ μεγάλες περιουσίες (>3.000.000δρχ)	1	3

Μικρές χαρακτηρίζω περιουσίες που η αξία τους σύμφωνα με τη δικογραφία δεν υπερβαίνει τις 30.000 δραχμές. Περιουσία 9.900 δραχμών στη Βρίσα περιλαμβάνει: Τρία ελαιοκτήματα με 200 ελαιόδενδρα, κήπο με δύο ελαιόδενδρα

και μια συκή, 2 αγρούς ακαλλιέργητους 8 στρέμματα έκαστος και αμπέλι ενός στρέμματος (Δικ. Αποφ. 946/1925).

Μια μέτρια περιουσία αξίας 60.000 δραχμών στον Αφάλωνα περιλαμβάνει: 5 ελαιοκτήματα συνολικής αξίας 32.000 δραχμών (εισόδημα το 1920 237 λαγήνια ελαιόλαδου αξίας 9.400 δραχμών). Δύο οικίες στον Αφάλωνα αξίας 15.000 και 10.000 δραχμών έκαστη. Οικιακά σκεύη και έπιπλα στις δύο οικίες αξίας 3.000 δραχμών.

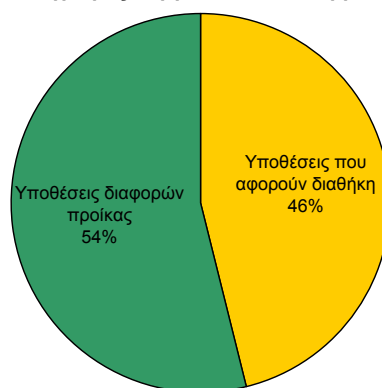
Μια περιουσία χαρακτηρίζεται μεγάλη αν η αξία της υπερβαίνει (με εκτίμηση του δικαστηρίου) τις 250.000 δραχμές. Μια μεγάλη περιουσία στον Παλαιόκηπο περιλαμβάνει: Ένα ατμοκίνητο ελαιοτριβείο μετά των μηχανημάτων, εξαρτημάτων, παραρτημάτων, αποθηκών και καφενείου. Ένα ελαιοκτήμα με τον νεροκίνητο αλευρόμηλο στην άκρη τούτου και τοιχογυρισμένου του ελαιοκτηματος με ξηρό τοίχο. Πέντε (5) ελαιοκτήματα με ετήσιο εισόδημα άνω των 10.000 δραχμών.

Υπάρχουν και οι περιουσίες που η αξία τους εκτιμάται άνω των 3.000.000 δραχμών. Μια λοιπόν περιουσία αυτής της κατηγορίας περιλαμβάνει: Οικία ανώγειο στη συνοικία Κιόσκι Μυτιλήνης. Μία μεγάλη οικοδομή στην Προκουμαία Μυτιλήνης που συνορεύει με το Ξενοδοχείο Μ. Βρετανία. Ελαιοκτήμα στο χωριό Μόρια, κήπο στη Μόρια. Μια οικία στο χωριό Μόρια. Ένα ελαιοεργοστάσιο (με 4 αποθήκες για λάδι και 30 αποθήκες για ελιές) με σαπωνοποιείο και βυρσοδεφείο στην Προκουμαία της Παναγιούδας. Οικοπεδο στην Παναγιούδα 20 στρεμμάτων. Οικία στην αγορά της Θερμής. Χωράφι 10 στρεμμάτων στη Θερμή. Ελαιοτριβείο στο χωριό Θερμή. Τέσσερα ελαιοκτήματα στη Θερμή εκτάσεως 66 στρεμμάτων. Λίρες Αγγλίας 2.000.

Από τις δικαστικές αποφάσεις φαίνεται πως η ακίνητη περιουσία διανέμεται σε όλα τα νόμιμα παιδιά αρσενικά και θηλυκά είτε ως προίκα είτε ως κληρονομιά. Ισχύει η ισομοιρία και ο κάθε κληρονόμος λαμβάνει το μερίδιο που του εξασφαλίζει το γεγονός της γέννησής του. Το σύστημα αυτό όχι μόνο αδιαφορεί για τους κινδύνους κατάτμησης της κληρονομιάς, αλλά και απειλεί την περιουσία με εκποίηση και πλειστηριασμό αν δεν είναι εφικτή η διανομή της.

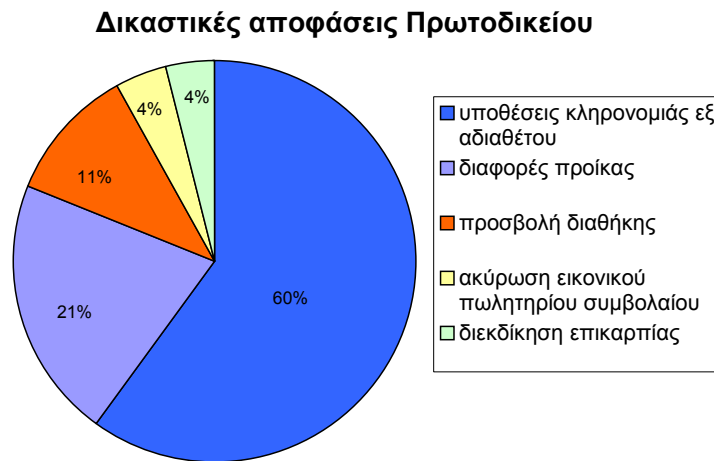
Τα πρακτικά του δικαστηρίου μας πληροφορούν για τον αριθμό των παιδιών του εκλιπόντος κατά τη στιγμή του θανάτου και τα μερίδια τους στην περιουσία. Στις δικογραφίες δεν προσδιορίζεται η ακριβής ηλικία των ατόμων, αναφέρονται μόνο τα ανήλικα τέκνα. Αν ο αποβιώσας είχε παιδιά, τα ενδεχόμενα εγγόνια του δεν καταγράφονται, παρά μόνο αν είχε αποβιώσει ο γονιός που είχε και το κληρονομικό δικαίωμα. Οι γονείς του εκλιπόντος εφόσον ήταν στη ζωή καταγράφονται ως κληρονόμοι. Πολλές κληρονομικές περιουσίες άγαμων ενηλίκων αρρένων τέκνων που πέθαναν πριν από τους γονείς τους περιελάμβαναν παραγωγική περιουσία, πράγμα που δείχνει ότι η περιουσία πήγαινε στα χέρια των γιών, πριν το θάνατο των γονιών. Όμως δεν υπάρχουν στοιχεία για να πούμε με βεβαιότητα πως οι άγαμοι γιοι άφηναν την πατρική τους οικογένεια και ίδρυσαν δικά τους νοικοκυριά, ενώ ζούσαν ακόμη οι γονείς τους. Ως προς το περιεχόμενό τους οι δικαστικές αποφάσεις αναφέρονται καταρχής στην προς συζήτηση περίπτωση και εξηγούνται οι λόγοι που οδήγησαν τους συγγενείς στα δικαστήρια. Στις δικογραφίες του Μικτού Εκκλησιαστικού Συμβουλίου Μυτιλήνης το 54% των υποθέσεων ήταν προικώες διαφορές (καταβολή και μεταγραφή προίκας, ανάληψη, εξασφάλιση και μεταβίβαση προικώων ακινήτων) και το 46% των υποθέσεων αφορούσαν διαθήκες (ακύρωση διαθήκης, εκτέλεση διαθήκης, επικύρωση δικαστικώς διαθήκης, προσβολή διαθήκης για συμπλήρωση της νόμιμης μοίρας) (διάγραμμα 1).

Δικογραφίες Μητροπολιτικού Συμβουλίου

Διάγραμμα 1

Στις δικαστικές αποφάσεις του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης το 60% των υποθέσεων αφορούν εξ αδιαθέτου κληρονομιά, το 21% προικώες διαφορές, το 11% προσβολή διαθήκης, το 4% ακύρωση δωρεάς, το 4% ακύρωση εικονικού πωλητηρίου συμβολαίου και το 4% διεκδίκηση επικαρπίας και μετρητών (διάγραμμα 2).

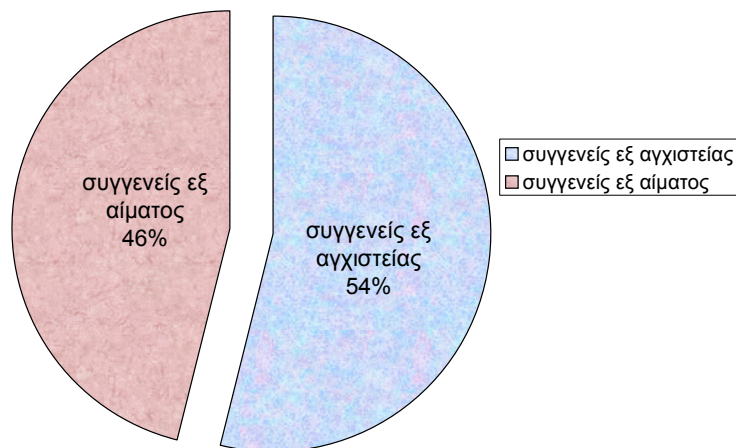

διάγραμμα 2

Οι διάδικοι που προσφεύγουν στο Μητροπολιτικό Συμβούλιο Μυτιλήνης προέρχονται από Μυτιλήνη, Πολιχνίτο, Γέρα, Πλωμάρι, Πλαγιά, Μεγαλοχώρι, Αγιάσο, Παναγιούδα, Αφάλωνα, Κάτω Τρίτος. Οι κάτοικοι των περιοχών Καλλονής, Μολύβου, Ερεσού και Μανταμάδου προσφεύγουν στο Μητροπολιτικό Συμβούλιο Μήθυμνας. Από το 1914 το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης εκδικάζει περιουσιακές διαφορές συγγενών που προέρχονται απ' όλο το νησί. Διαπίστωσα όμως ότι οι περισσότερες υποθέσεις προέρχονται από τις περιοχές που παρατηρείται η μεγάλη παραγωγή ελαιόλαδου. Προηγείται η Μυτιλήνη και λόγω πληθυσμού και ακολουθούν Πλωμάρι, Γέρα, Καλλονή-Στύψη-Μόλυβος, Πολιχνίτος-Λισβόρι-Βρίσα, Αγιάσος, Μανταμάδος, Φίλια, Αγ. Παρασκευή.

Πολλές υποθέσεις προέρχονται και από τα κοντινά στη Μυτιλήνη χωριά Μόρια-Παναγιούδα-Πάμφιλα-Θερμή-Αφάλωνα. Στις παραπάνω περιοχές λειτουργούν πολλά ατμοκίνητα ελαιοτριβεία, πυρηνουργεία, σαπυνοποιεία, βυρσοδεψεία και αλευροποιεία. Επειδή την κυριότητα των μονάδων αυτών διεκδικεί μεγάλος αριθμός απογόνων και επειδή η ισόμοιρη διανομή τους βρίσκει αντίθετους τους κατεχοχής νομείς και διαχειριστές τους, γίνονται προσφυγές στο δικαστήριο για αναγνώριση κυριότητας και διανομής των κληρονομικών αυτών περιουσιών.

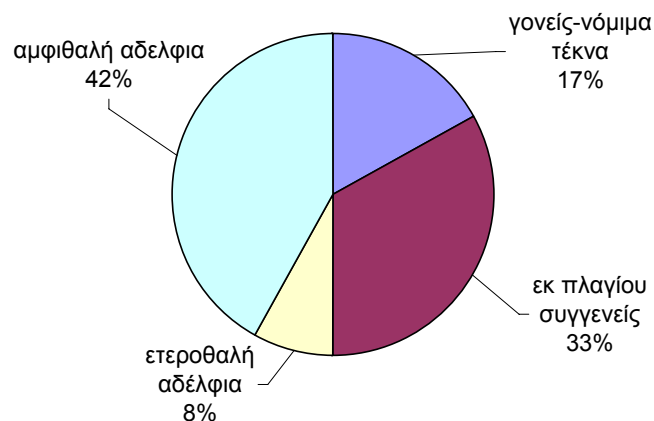
Στα κείμενα των δικαστικών αποφάσεων για να αναγνωρισθεί το κληρονομικό δικαίωμα και να προσδιοριστεί το κληρονομικό μερίδιο που αναλογεί στον κάθε κληρονόμο προσδιορίζεται με ακρίβεια η συγγενική σχέση μεταξύ των διαδίκων. Στις αποφάσεις του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου σε ποσοστό 54% οι διάδικοι συνδέονται με συγγένεια εξ αγχιστείας, και σε ποσοστό 46% με συγγένεια εξ αίματος (διάγραμμα 3).

διάγραμμα 3

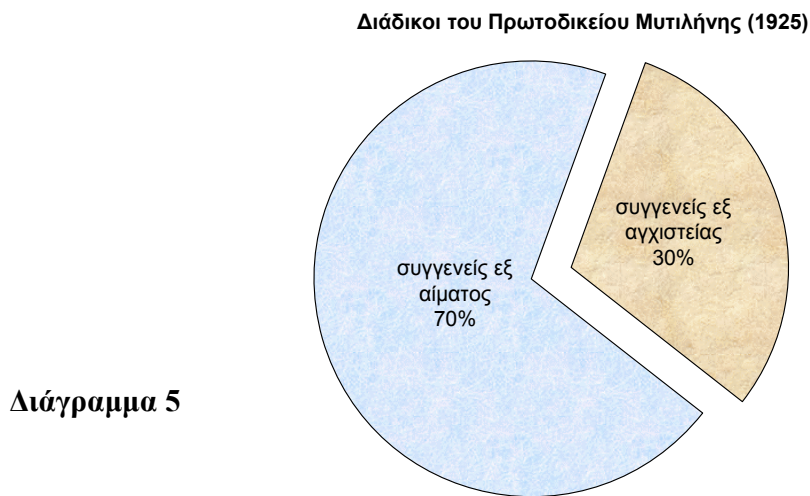
Από το σύνολο των συγγενών εξ αίματος σε ποσοστό 42% οι διάδικοι είναι αμφιθαλή αδέρφια, σε ποσοστό 17% οι διάδικοι είναι γονείς και νόμιμα τέκνα (ανιόντες – κατιόντες) και σε ποσοστό 33% εκ πλαγίου συγγενείς. Σημειώνεται ότι σε ένα ποσοστό 8% οι διάδικοι είναι ετεροθαλή αδέρφια (διάγραμμα 4).

Διάδικοι: Συγγενείς εξ αίματος του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου

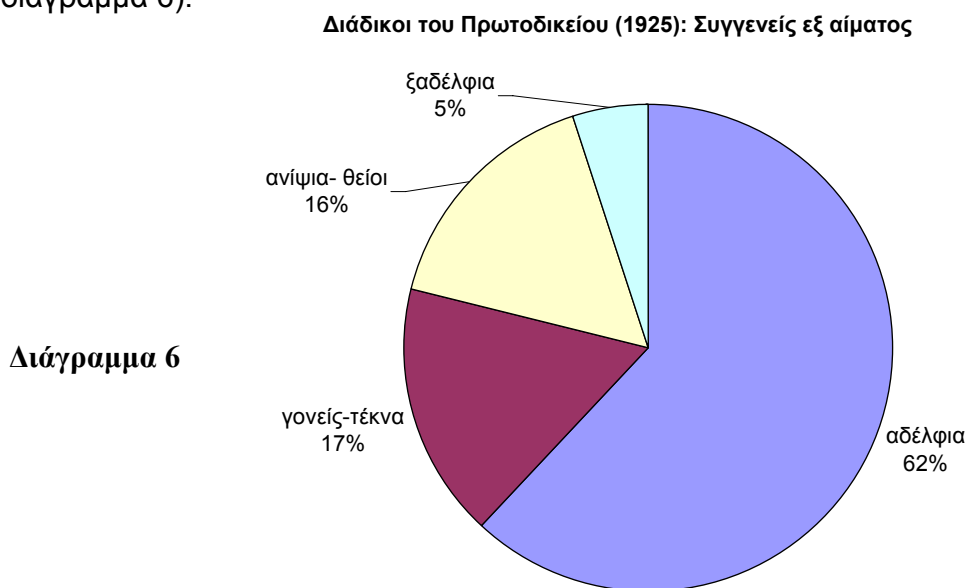
διάγραμμα 4

Στις δικαστικές αποφάσεις του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης επειδή ο κύριος όγκος των υποθέσεων αφορά εξ αδιαθέτου κληρονομιά (ποσοστό 60%) για τη δεκαετία 1915-1925 και σε σύνολο 101 υποθέσεων το 70% των διαδίκων είναι συγγενείς εξ αίματος και το 30% συγγενείς εξ αγχιστείας (Διάγραμμα 5).

Διάγραμμα 5

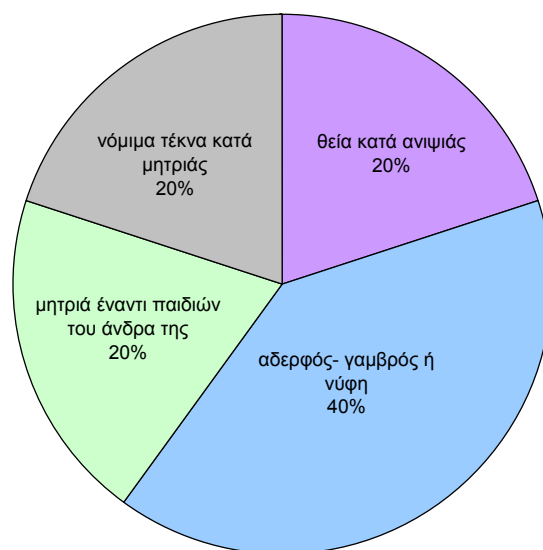
Από το σύνολο των διαδίκων που είναι συγγενείς εξ αίματος το 62% είναι αδέρφια (55% αμφιθαλή και 7% ετεροθαλή), το 17% είναι συγγενείς πρώτου βαθμού (ανιόντες – κατιόντες), το 16% είναι θείοι-ανίψια και το 5% είναι ξαδέλφια (διάγραμμα 6).

Διάγραμμα 6

Από το σύνολο των διαδίκων, που συνδέονται με σχέση συγγένειας εξ αγχιστείας το 40% των υποθέσεων αφορά σχέση αδελφού-νύφης ή γαμπρού, το 40% σχέση τέκνων -μητριάς και ποσοστό 20% σχέση θείου/ θείας-ανιψιών. (διάγραμμα 7).

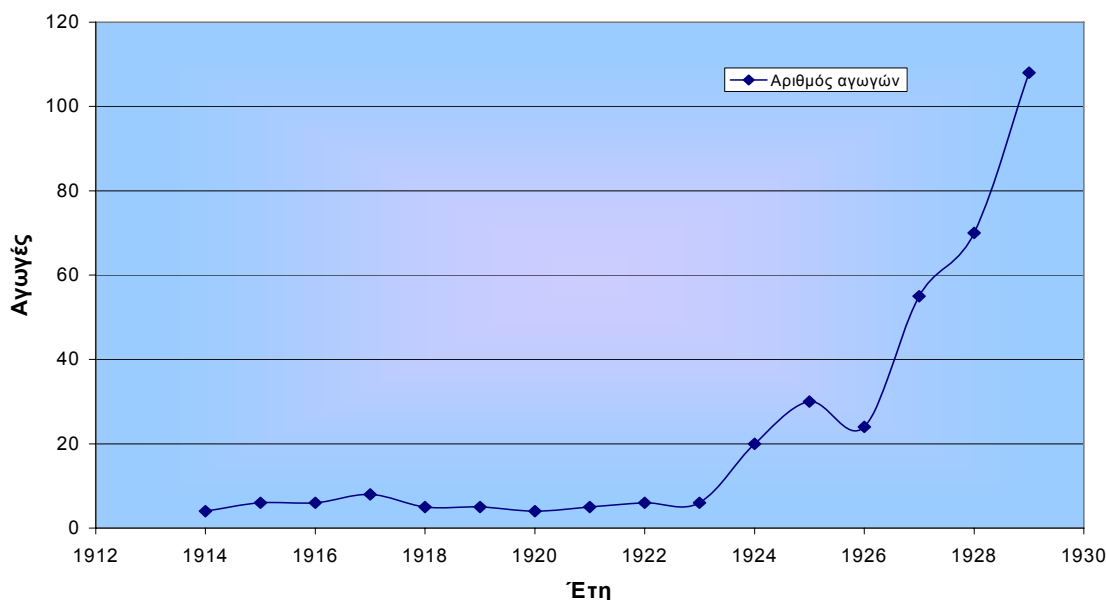
Διάδικοι του Πρωτοδικείου (1925): Συγγενείς εξ αγχιστείας

διάγραμμα 7

Τέλος έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε την αυξητική πορεία των δικαστικών αποφάσεων κατά τα τελευταία χρόνια της περιόδου που εξετάζουμε. Ενώ κατά τα πρώτα εννέα χρόνια λειτουργίας του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης (περίοδος 1914-1922) κατατίθενται κατά μέσο όρο 5,5 αγωγές ενδοοικογενειακών περιουσιακών διαφορών, κατά τα επόμενα χρόνια (1923-1930) έχουμε ραγδαία αύξηση και ο μέσος όρος αγωγών που κατατίθενται κατ' έτος εκτινάσσεται στις 50 (με 20 αγωγές το 1924, 55 το 1927, 70 το 1928 και 108 το 1929) (διάγραμμα 8).

Αριθμός αγωγών που κατατίθενται στο Πρωτοδικείο (1914-1929)

Διάγραμμα 8. Παρουσιάζει τη ραγδαία αύξηση των δικαστικών αγωγών που κατατίθενται στο Πρωτοδικείο Μυτιλήνης ιδίως μετά τη Μικρασιατική καταστροφή.

Οι πολεμικές επιχειρήσεις που διεξάγονταν τα έτη 1917 έως 1922 σίγουρα είχαν δημιουργήσει ένα αίσθημα ανασφάλειας και αβεβαιότητας για τη ζωή και το μέλλον, ώστε οι άνθρωποι ήταν αναμενόμενο να ασχολούνται με καθημερινά προβλήματα επιβίωσης και οι περιουσιακές διεκδικήσεις να μη θεωρούνται σε εμπόλεμη περίοδο θέμα που απαιτεί άμεση λύση.

Επιπλέον πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι με το Β.Δ. της 17 Νοεμβρίου 1914 είχε απαγορευθεί στις Νέες Χώρες η κατάρτιση συμφωνιών που είχαν αντικείμενο τη μεταβίβαση της κυριότητας ακινήτων με ποινή την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Επειδή ο νόμος απαγόρευε τις μεταβιβάσεις, ενώ υπήρχε ανάγκη να εκπονηθεί περιουσία (αντιμετώπιση ασθένειας), υπογράφονταν δανειστήρια συμβόλαια μεταξύ των συμβαλλομένων συγγενών. Όμως τυπικά η μεταβίβαση των ακινήτων δεν είχε νομικό έρεισμα και ο κακόπιστος συγγενής πωλητής δεν

αναγνώριζε την κυριότητα επί του ακινήτου στον συγγενή αγοραστή ή στους κληρονόμους του. Η υπόθεση έφθανε στο δικαστήριο όχι για να αναγνωρισθεί η κυριότητα, αλλά για να επιστραφούν τα χρήματα στον αγοραστή-δανειστή.

Η δικαστική απόφαση αριθμ. 140/1928 μας δίνει μια άλλη περιπλοκή. Οι ενάγοντες μαζί με την αγωγή τους κατέθεσαν στο δικαστήριο ιδιωτικό έγγραφο με ημερομηνία 23 Ιανουαρίου 1917, που αποτελούσε προσύμφωνο αγοραπωλησίας, και ζητούσαν την εκτέλεσή του. Το δικαστήριο απέρριψε το αίτημά τους, γιατί το έγγραφο είχε συνταχθεί σε χρόνο που ήταν απαγορευμένες στη Λέσβο όχι μόνο οι δικαιοπραξίες για ακίνητα⁵⁶, αλλά και τα προσύμφωνα. Επίσης, το 1920 με τις διατάξεις του Νόμου 2310/25-6-1920 καταργείται «το πολλαχού της Ελλάδος κρατούν εθιμικόν δίκαιον», με το οποίο οι προικιζόμενες θυγατέρες αποκλείονταν από την κληρονομιά του γονέα που τις προίκισε⁵⁷. Επειδή λοιπόν ο Νόμος 2310 «περί εξ αδιαθέτου διαδοχής», του οποίου η ισχύ άρχισε από 1^η Οκτωβρίου 1920, καλεί στην εξ αδιαθέτου κληρονομιά όλους τους κατιόντας «αδιαφόρως φύλου, υπεξουσιότητος, επιπροίκου ή μη, καθ' ορισμένας μερίδας», κατατίθενται λοιπόν αθρόες αγωγές για αναγνώριση του κληρονομικού δικαιώματος και συμμετοχή στη διανομή της κληρονομικής περιουσίας. Από αυτό το γεγονός μπορεί να δικαιολογηθεί και το υψηλό ποσοστό 57% των δικαστικών αποφάσεων του Πρωτοδικείου που αφορούν την εξ αδιαθέτου κληρονομιά.

Τέλος, αξιοσημείωτο είναι ότι πολλοί από τους ενάγοντες συγκαταλέγονται στους διωχθέντες Χριστιανούς της Κων/λης και της Μικράς Ασίας με τόπο καταγωγής τη Λέσβο, οι οποίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν βίαια όλη την κινητή και ακίνητη περιουσία τους και να επανέλθουν πένητες κοντά στους συγγενείς τους, στους γονείς και στα αδέρφια τους. Όμως τα κληρονομικά, όπως γενικά τα

⁵⁶ Σ' αυτήν την υπόθεση το δικαστήριο επικαλείται και τη διάταξη του αρθ. 1 του Ν.Δ της 26 Αυγούστου – 14 Σεπτεμβρίου 1925 «περί κυρώσεως ανωμαλών δικαιοπραξιών ακινήτων εν ταις Νέαις Χώραις» κατά την οποία οι μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου του 1920 εγγράφως συναφθείσες δικαιοπραξίες με ιδιωτικά έγγραφα, που έγιναν κατά παράβαση των διατάξεων που απαγόρευαν τις δικαιοπραξίες επί αγροτικών ακινήτων, επικυρώνονται με απόφαση του Υπουργού Γεωργίας μετά από σύμφωνη γνώμη του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου της Δ/σεως Ανταλλαγής, εφόσον ακολούθησαν τη διαδικασία του αρθρ. 1 του από 26 Απριλίου 1923 Ν.Δ. και κρίθηκαν μη εικονικές. Επομένως εφ' όσον αγοραπωλησία δεν κυρώθηκε από τον αρμόδιο Υπουργό είναι άκυρη.

⁵⁷ Ούτε η συνεισφορά της προίκας και αν ακόμα υποθεθεί ότι δεν καταργήθηκε και αυτή από το Νόμο, είναι αναγκαία προϋπόθεση του κληρονομικού δικαιώματος των προικιζομένων. Αυτό βέβαια δεν το αναγνώριζε ούτε το Ρωμαϊκό Δίκαιο, και η συνεισφορά της προίκας ήταν συνέπεια της απόκτησης μόνο μέρους της κληρονομιάς από την προικιζόμενη.

περιουσιακά δικαιώματα και ιδιαίτερα τα δικαιώματα στη γη, δεν θεωρούνταν δεδομένα. Οι συγγενείς συχνά καταπατούσαν την κληρονομική περιουσία των συγγενών που απουσίαζαν, ή τη διεκδικούσαν με διάφορους τρόπους. Μάλιστα, για να αφαιρέσουν από τους συγγενείς τους το κληρονομικό δικαίωμα, κατά το χρόνο που διέμεναν στην Κων/λη ή στη Μ.Ασία εκμεταλλεύονταν την ανάγκη ή και τη γεροντική άγνοια των υπερήλικων γονέων και με διάφορες περιποιήσεις κατόρθωναν να οδηγήσουν τους γονείς τους στη σύνταξη εικονικών πωλητηρίων ή δωρητηρίων συμβολαίων και να ιδιοποιηθούν όλη την πατρομητρική περιουσία.

Δ. ΔΙΚΑΙΟΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

1. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΑ

Ι. Ο ΔΙΑΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΙΚΩΝ

Στις δικογραφίες συναντά κανείς αντίγραφα προικοσυμφώνων επίσημα επικυρωμένα από τον επίτροπο αρχιδιάκονο της Μητρόπολης Μυτιλήνης.

Τα έγγραφα, κατά κανόνα τυποποιημένα, αρχίζουν με τον ακριβή προσδιορισμό του χρόνου και του χώρου στον οποίο συντάσσονται και υπογράφονται ενώπιον του ιερέως, του δημογέροντας και των μαρτύρων: «Σήμερα την ενάτην Ιανουαρίου τω 1909 ημέραν Παρασκευήν προσκληθέντες οι κάτωθεν υποσημειούμενοι Μουκταροδημογέροντες της κοινότητος... και ο εφημέριος εις την οικίαν του κυρίου... παρά των κυρίων... και της συζύγου του... όπως τελέσωμεν τον Αραβώνα της κόρης των, νομίμου ούσα (το όνομα της κόρης)... μετά του κυρίου... Οι ρηθέντες γονείς της μελλονύμφου προικοδοτούμεν τα εξής...»

Υπό κανονικές συνθήκες ως προικοδοτές εμφανίζονται οι δύο γονείς της νύφης και υπογράφουν. Αν έχει πεθάνει ο πατέρας προικοδοτούν η μητέρα και τα αδέρφια. Η μητέρα υπογράφει και «άπαντα» τα αδέρφια παρευρίσκονται και

υπόσχονται την προίκα προφορικά. Αν έχουν πεθάνει και οι δυο γονείς προικοδοτούν τα αδέλφια.

«Ο κύριος... έχων αδελφήν ονόματι... εις ώραν γάμου θέλει να μνηστεύσει αυτήν μετά του κυρίου... και προσφέρει ως προίκα της αδελφής τα εξής κτήματα...» Υπογράφει ο αδελφός και τα υπόλοιπα αδέλφια υπόσχονται προφορικά.

Οι διαπραγματεύσεις προικοδότησης γίνονται μεταξύ των γονέων/αδελφών και του γαμπρού. Από τα προικοσύμφωνα δεν προκύπτει, αν η νύφη συμμετέχει σ' αυτές τις διαπραγματεύσεις, συχνά όμως το έγγραφο παρουσιάζει τη μελλονύφη να συναινεί: « Εγώ ο υποφαινόμενος... εις συμφωνίαν και μετά της συζύγου... λαμβάνωμεν γαμβρόν εις την γνήσιαν ημών θυγατέρα... εν συναιέση αυτής τον κ..... και προικοδοτούμεν αυτής τα επόμενα...»

Οι προικοδότες κατά το νόμο και τα έθιμα υπόσχονται⁵⁸ μια οικία, τουλάχιστον ένα ελαιόκτημα, και έπονται άλλα ακίνητα, όπως αμπέλια, οικόπεδα, μαγαζιά, μύλοι και άλλα υπάρχοντα. Στα προικοσύμφωνα συμπεριλαμβάνονται έπιπλα, οικιακά σκεύη και είδη ένδυσης. Τέλος σύμφωνα με τα έθιμα του τόπου στο μέλλοντα σύζυγο προσφέρεται και ένα χρηματικό ποσό.

⁵⁸ 1) Οι προικοδότες συνήθως παραχωρούν : « Οικίαν νεόδμητον με τα εν αυτή οικιακά σκεύη και έπιπλα συνορευομένην με ...»

«Οικίαν στον τόπο εγκατάστασης των μελλονύφων κατάλληλον ομοίου ως επί το πλείστον με της (όνομα)... θυγατρός του (ονοματεπώμυμο)...»

2) « Ελαιόκτημα εις θέσιν... συμπλησιαζόμενον άνωθεν με..., κάτωθεν με... και πλαγιόθεν με... Εν περιπτώσει και δεν της αρέσει θα λαμβάνει μερίδιον ανάλογου της αδελφής της...»

3) «Αμπέλιον το οποίο θα μοιράζονται εξ ημισίας με την αδελφή της.»

4) «Ολόκληρον οικόπεδον ή μέρος οικοπέδου εις θέσιν... συμπλησιαζόμενον με...»

5) « Ολόκληρον εσωθύριον (γαίες περιστοιχιζόμενες με πέτρινο τοίχο) ή το αναλογούν μέρος αυτού.»

6) «Ελαιοχώραφα» (μικτής χρήσης).

7) «Ελαιοσώθυρα» (τόπους με ελιές κοντά στα σπίτια).

8) « Μετρητά, πολλές χιλιάδες γρόσια, ή λίρες οθωμανικές τα οποία δοθήσονται τω γαμβρώ υπό προικίαν διοίκησιν» προ του γάμου ή μετά τον γάμον.

9) «Έπιπλα, σκεύη και φορέματα του κορασίου κατά την τοπικήν μας συνήθεια και αναλόγως της καταστάσεώς μας».

Συχνά προικίζονται οι κόρες με ακίνητα υπό προθεσμία, δηλαδή υπό τον όρο να λάβουν αυτά μετά το θάνατο των γονέων τους. Επιπλέον σε πολλά προικοσύμφωνα οι γονείς δηλώνουν ρητά ότι η θυγατέρα τους μετά το θάνατο αμφοτέρων των γονέων θα λαμβάνει το ανάλογο σ' αυτήν μερίδιο της «εναπομενούσης» περιουσίας.

Η αξία των προικίων ακινήτων δεν προσδιορίζεται. Συχνά γίνεται συγκριτική αξιολόγηση: «Οικίαν κατάλληλον ομοίαν ως επί το πλείστον με της... θυγατρός του...».

Στα προικοσύμφωνα «εξ αμοιβαίας συγκαταθέσεως» ορίζεται η ημερομηνία του γάμου και πρέπει να τηρηθεί: αμέσως, μετά έξι μήνες, μετά ένα έτος ή δύο χρόνια.

Οι γονείς λοιπόν υπόσχονται. Ο γαμπρός παραδέχεται. Οι μάρτυρες μαρτυρούν. Ο μνηστήρας δεσμεύεται ότι μέχρι της εποχής του γάμου «θέλει τηρήσει τα καθήκοντα του καλού μνηστήρος» και ότι άμα λάβει την προίκα θα έχει βέβαια την προικία περιουσία υπό την εξουσία και τη διαχείρισή του, αλλά θα διαφυλάττει αυτήν ως ιερά υπό την αναπαλλοτρίωτον κυριότητα της μελλοντικής συζύγου του.

Οι μνηστήρες διαβεβαιώνουν πως για κάθε αμφισβήτηση, που θα αφορά την προίκα, είτε προ του γάμου, είτε μετά το γάμο, θα αναγνωρίζουν τη δικαιοδοσία της Μητροπόλεως, που δικάζει κατά τα εκκλησιαστικά νόμιμα και επιτόπια έθιμα.

Οι προκίζοντες είναι υποχρεωμένοι να μεταβιβάσουν τα ακίνητα (την οικίαν, το οικόπεδο, το ελαιόκτημα) στο όνομα της μελλονύμφου κατά τα εκκλησιαστικά νόμιμα και επιτόπια έθιμα.

Υπάρχει συνήθεια να υπογράφεται το προικοσύμφωνο μόνο από τους συμβαλλόμενους, τον ιερέα και τον δημογέροντα.

Στη Μυτιλήνη το προικοσύμφωνο συντάσσεται «κατά τα επί Τουρκοκρατίας εις την Λέσβον καθιερωμένα ενώπιον του Συμβολαιογραφούντος διευθυντού της Μητροπόλεως παρουσία της δημογεροντίας» και αποτελεί επομένως πλήρη απόδειξη ότι ο πατέρας, αλλά και η μητέρα ή τα αδέρφια συνέστησαν προίκα υπέρ της θυγατέρας/αδελφής τους προκειμένου να έλθει «εις νόμιμον γάμον μετά του συζύγου της».

II. ΟΙ ΠΡΟΙΚΩΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΝΑΤΡΕΠΟΥΝ ΤΟ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

Το ζήτημα της προίκας ήταν από τα κύρια και ίσως το πλέον καθοριστικό για την επίτευξη συμφωνίας, που συζητούσαν οι ενδιαφερόμενοι κατά τη διαπραγμάτευση για τη σύναψη του γάμου. Γι' αυτό στις προικώες διαφορές, που εκδικάζονται ενώπιον του εκκλησιαστικού δικαστηρίου, εμφανίζεται ο γαμπρός μετά το γάμο, ως διαχειριστής της προικώας περιουσίας, να απαιτεί και να διεκδικεί δικαστικά από τους προικοδότες γονείς ή αδέρφια της συζύγου του όσα του υποσχέθηκαν δυνάμει προικοσυμφώνου και δεν του παρέδωσαν. Λίγες είναι οι υποθέσεις στις οποίες ενάγει η σύζυγος, επειδή ο άντρας της έχει αποβιώσει, και αγωνίζεται η ίδια για να κατοχυρώσει, όσα της έχουν παραχωρήσει ως προίκα πριν αρκετά χρόνια. Συνήθως με την προσφυγή του ο γαμπρός απαιτεί από τα πεθερικά, που τον νύμφευσαν με τη θυγατέρα τους, να προβούν σε μεταγραφή ή καταβολή της προίκας. Να αποπερατώσουν τη νεόδμητο οικία ή να επιδιορθώσουν παλιά. Να μεταγράψουν το ελαιόκτημα, το αμπέλι, το χωράφι, το οικόπεδο, το οποίο συχνά διεκδικείται από άλλον και γι' αυτό δεν είναι δυνατή η μεταγραφή του. Σ' αυτές τις περιπτώσεις απαιτείται να εκτιμήσουν οι γονείς την αξία του ακινήτου και να του παραδώσουν άλλο ίσης αξίας. Να παραδώσουν τα υποσχεθέντα κατά το νόμο και τα έθιμα οικιακά σκεύη και έπιπλα ανάλογα της κοινωνικής τους τάξεως. Να καταβάλλουν τα μετρητά που υποσχέθηκαν μαζί με τους τόκους (9%) από την ημερομηνία καταβολής που ορίζεται ρητά από το προικοσύμφωνο. Να υποχρεωθούν εις την πληρωμή του υπολοίπου «τραχώματος».

Η προίκα δεν καταβάλλεται για διάφορους λόγους, στις δικογραφίες ωστόσο ως βασική αιτία της σύγκρουσης εμφανίζεται η παραβίαση των όρων που έχουν τεθεί κατά τη σύνταξη του προικοσυμφώνου. Ο γαμπρός καταθέτει αγωγή στο Σεβαστό Μικτό Μητροπολιτικό Συμβούλιο Μυτιλήνης και καταγγέλλει: «Οι εναγόμενοι νυμφεύσαντές με μετά της θυγατρός αυτών μοι επροικοδότησαν δυνάμει προκοσυμφώνου οικίαν νεόδμητον, μετά των αναγκαιούντων επίπλων

και έν ελαιόκτημα. Επειδή ούτε την οικίαν απετελείωσαν ούτε τα οικιακά έπιπλα μοι παρέδωκαν, επειδή προ τινός τρίτος τίς διεκδικεί την κυριότητα του προικισθέντος μοι ελαιοκτήματος... εξαιτούμαι... όπως καταδικασθώσιν... α) εις την αποπεράτωσιν της οικίας. β) Να μεταγράψωσιν την οικία και το προικιζόμενο ελαιόκτημα εν ονόματι της συζύγου μου. Εάν δε η μεταγραφή του ελαιοκτήματος δεν είναι κατορθωτή να καταδικασθώσιν να μοι μετρήσουσι την αξίαν αυτού ή μοι παραδώσουσι έτερον κτήμα ίσης αξίας. γ) Να μοι παραδώσουσι τα υποσχεθέντα μοι οικιακά σκεύη και έπιπλα ανάλογα της κοινωνικής ημών τάξεως».

Οι εναγόμενοι γονείς ισχυρίζονται ότι ο γαμπρός δεν δικαιούται να ζητά την αποπεράτωση της οικίας, διότι δεν είχε τηρήσει τα καθήκοντα του καλού μνηστήρος και απαίτησε να γίνει η στέψη, πριν εκπνεύσει η προθεσμία που όριζε το προικοσύμφωνο (1 έτος) και γι' αυτό παρέλαβε την οικία, όπως ήταν. Ο ενάγων αρνείται απολύτως τις αιτιάσεις και ισχυρίζεται ότι αναγκάστηκε να τελέσει τους γάμους και να παραλάβει ημιτελή την οικία, καθότι οι γονείς της τότε μνηστής του είχαν αποδιώξει τη θυγατέρα τους από το σπίτι της.

Το συμβούλιο μετά τη διάσκεψη επιβάλλει στον ενάγοντα να προσαγάγει εκτίμηση της προίκας, δηλ. πιστοποιητικό της δημογεροντίας του χωριού τους, το οποίο να παρουσιάζει τι ποσό απαιτείται η αποπεράτωση της οικίας, πόσα απαιτούνται για έπιπλα και σκεύη ανάλογα της κοινωνικής τάξης των αντίδικων και πόσης αξίας είναι το προικιζόμενο ελαιόκτημα το οποίο διεκδικεί τρίτος⁵⁹.

Στην Αγιάσο⁶⁰ με προικοσύμφωνο που συντάχθηκε 27-07-1900 ο εναγόμενος πεθερός πάντρεψε την κόρη του με τον ενάγοντα, αφού τον προίκισε μαζί με άλλα ακίνητα και με το 1/3 τριών κτημάτων, για τα οποία υπήρχε ο όρος να τα λάβει υπό προθεσμία, δηλ. μετά το θάνατό του. Με την ελπίδα αυτή ο γαμπρός είχε τελέσει από δεκαετίας και πλέον το γάμο με τη θυγατέρα του εναγομένου. Αλλά ο πεθερός μόλις πέθανε η συζυγός του παντρεύτηκε για δεύτερη φορά και χωρίς άλλη αιτία, παρά μόνο για να εκδηλώσει εμπράκτως τα προς τη νέα σύζυγο αισθήματά του, ζημιώνοντας τα παιδιά του, άρχισε ένα προς ένα να εκποιεί τα προικώα ακίνητα.

⁵⁹ Εκκλησιαστικό Συμβούλιο ,Δικογραφία 1517/Φεβρ. 1910.

⁶⁰ Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, Δικογραφία αρ. 1622 και 1610 του 1911.

Τον πεθερό δεν είχε ωθήσει στην απαλλοτρίωση της περιουσίας, ούτε οικονομική δυσχέρεια, ούτε άλλη επιτακτική ανάγκη, αφού ήταν αρκετά εύπορος, αλλά και, εάν είχε βρεθεί σε οικονομική δυσπραγία, τα παιδιά του ήταν πρόθυμα να τον συνδράμουν. Όμως, επειδή από τις πράξεις του εξάγεται η κακή πρόθεση του να αποστερήσει τα παιδιά του της πατρικής προικώας περιουσίας, και επειδή αθετεί την έγγραφη και επίσημη υπόσχεσή του, πράγμα παράνομο, ο ενάγων απαιτεί να ανταλλάξει ο πεθερός του τα πωληθέντα ακίνητα με άλλα ίσης αξίας και να μεταγράψει αυτά στο όνομα της συζύγου του με τον όρο να τα λάβει μετά το θάνατο του πατέρα της, ή να πληρώσει το ισότιμο των απαλλοτριωθέντων.

Η είσοδος στην οικογένεια ενός νέου προσώπου διαταράσσει τις ισορροπίες. Ο ηλικιωμένος πατέρας, για να ανταμοίψει τη νέα σύζυγο για τις υπηρεσίες που του προσφέρει, προχωρεί σε παροχές, δωρεές και μεταβιβάσεις ακινήτων στο όνομά της και αποκληρώνει τα παιδιά του που έχουν στήσει το δικό τους νοικοκυριό και έχουν απομακρυνθεί ουσιαστικά από την επιρροή του .

Στον Πολιχνίτο⁶¹ ο επ' αδελφή γαμπρός καταθέτει το 1910 αγωγή στο Μητροπολιτικό Δικαστήριο και ζητά να μεταγραφούν τα προικώα ακίνητα που του υποσχέθηκαν τα αδέρφια της συζύγου του πριν τέσσερα χρόνια κατά την τελετή της μνηστείας. Ο εναγόμενος στην αγωγή του αναφέρει: «Επειδή άπασαι αι προσπάθειαι των συγγενών και οικείων μου καθώς και του ιερέως του χωρίου μας απέβησαν επί ματαίω, επειδή όχι μόνον αρνούνται τη μεταγραφή των ακινήτων, αλλά και κατακρατούσιν εισοδήματα αξίας χιλίων τριακοσίων γροσίων... εξαιτούμαι οι αντίδικοι να καταδικασθώσιν εις την μεταγραφή των προικισθέντων κτημάτων και οι κληρονόμοι της μητρός αυτών να καταδικασθώσιν εις την καταβολή των χιλίων τριακοσίων τεσσάρων γροσίων».

Ο αδελφός εκτιμά ότι τα ακίνητα που διεκδικεί ο αντίδικος ήταν του αποβιώσαντα πατέρα του και, επειδή ήταν υποθηκευμένα στη Γεωργική Τράπεζα, μετά το θάνατο του πατέρα, όλα τα τέκνα, καθώς και η σύζυγος του ενάγοντα παραχώρησαν τα μερίδια τους σ' αυτόν που ανέλαβε την εξόφληση των χρεών. Επομένως ο ενάγων δεν δικαιούται τα κτήματα αυτά. Ο ενάγων γαμπρός απαντά ότι τα ακίνητα προικίστηκαν στην σύζυγό του από τους εναγόμενους μετά το

⁶¹ Δικογραφία 1520/1910

θάνατο του πατέρα τους και επομένως πρέπει να εκτελεστεί η προικοδοσία. Το προικοσύμφωνο όμως φέρει μόνο την υπογραφή της μητέρας τους (αφού ο πατέρας δεν ζούσε). Από το έγγραφο λοιπόν δεν είναι δυνατόν να εξαχθεί ότι οι εναγόμενοι υποσχέθηκαν προίκα στην αδελφή τους. Επειδή σύμφωνα με το νόμο⁶², η σύσταση της προίκας γίνεται και προφορικά και επειδή η προφορικά υποσχεθείσα προίκα νόμιμα απαιτείται, καλείται ο ενάγων να αποδείξει με κάθε νόμιμο μέσο και με μάρτυρες την υπόσχεση της προίκας από τους εναγόμενους. Στο Μητροπολιτικό Δικαστήριο εμφανίζονται ως μάρτυρες ο δημογέροντας που υπέγραψε το προικοσύμφωνο και ο προξενητής. Ο πρώτος κατέθεσε: «Προ τεσσάρων ετών δημογέρων τυγχάνων προσεκλήθη εις την οικία του πατρός του ενάγοντος ένθα ετελέσθη η μνηστεία... Τότε εγένετο το προκαταρκτικόν προικοσύμφωνο το οποίο υπέγραψα και ο ίδιος. Εκεί παρευρίσκετο και ο νυν εναγόμενος αδελφός της νύμφης, όστις εδήλωσε ότι η μνηστευομένη αδελφή του θα λάβει το 1/6 (ήταν έξι τα αδέλφια) των δύο πατρικών των κτημάτων υπό τον όρο όπως αναλάβει και πληρώσει το 1/6 του πατρικού χρέους... διότι τα εν λόγω κτήματα ήσαν υποθηκευμένα εις την τράπεζαν».

Ο δεύτερος ήταν ο προξενητής στο συνοικέσιο και κατά συνέπεια μ' αυτήν του την ιδιότητα διαπραγματεύτηκε με το γαμπρό και το θέμα της προίκας. Δηλώνει ότι κατά την τέλεση της μνηστείας, οπότε συντάχτηκε και το προκαταρκτικό προικοσύμφωνο⁶³ παρευρίσκονταν ο εναγόμενος και αδελφός της νύμφης, ο οποίος έδωσε το λόγο του ότι παραχωρεί στην αδελφή του το ανάλογό της μερίδιο στα δύο κτήματα, δηλ. το 1/6 αυτών με τον όρο να πληρώσει το 1/6 του χρέους. Τα δύο ακίνητα περιέχουν ελιές, δρυς, χωράφια, βοσκοτόπους.

Επειδή από τη δικογραφία προκύπτει ότι ο γαμπρός μετά το γάμο ζήτησε το προικώ και προσφέρθηκε να πληρώσει το ένα έκτο του χρέους, ο εναγόμενος όμως αρνήθηκε και κρατούσε ο ίδιος ολόκληρα τα κτήματα που του απέφεραν εισόδημα 15 περίπου οθωμανικές λίρες ετησίως, διαφαίνεται η πρόθεση του αδελφού να σφετερισθεί το μερίδιο που αναλογεί στα αδέλφια του, να διατηρήσει

⁶² Αρμενόπουλου Δ' και φ, 11 & 14. Βλ. και Δικογραφία 1614/1911 «Συμφώνως τω νόμω και προφορικώς δίδεται προίξ, και η προφορικώς υποσχεθείσα προίξ νομίμως απαιτείται».

⁶³ Τα προικοσύμφωνα ως γενική αρχή μαρτυρούν μάλλον τον συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα σε πρόσωπα ή ανάμεσα στις αγχιστευόμενες ομάδες, συσχετισμός που σίγουρα διαμεσολαβείται και αντανακλάται στο διακανονισμό των προικίων. Ε. Καλπουρτζή, 2001: 101

αδιαίρετη μεγάλης έκτασης περιουσία που του εξασφάλιζε σημαντικό εισόδημα και κύρος στην περιοχή. Αλλά και η αδελφή, με τον δικαστικό αγώνα που διεξάγει ο σύζυγός της απαιτεί να συμμετέχει εξ ίσου με τα αδέλφια της στην πατρική κληρονομιά.

Από την παραπάνω υπόθεση είναι εμφανές πως το σύστημα μεταβίβασης περιουσιών, που ευνοούσε μέσω της προίκας τις θυγατέρες⁶⁴, είχε υποχωρήσει σημαντικά στη Λέσβο του 20^{ου} αιώνα και ένα εξισωτικό σύστημα ισομοιρίας είχε επικρατήσει⁶⁵. Επιπλέον διαπιστώνουμε πως τα υλικά αγαθά καθορίζουν τις σχέσεις ανάμεσα στους συγγενείς και πολλές φορές προκαλούν συγκρούσεις που διαφεύγουν το περιορισμένο οικογενειακό πλαίσιο και αφορούν τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο στον οποίο δρουν τα άτομα. Το φαινόμενο είναι ευεξήγητο, αν λάβουμε υπόψη πως οι στρατηγικές που καταστρώνουν τα άτομα-μέλη οικογενειών, όσο αφορά την κληρονομιά και τη διαχείριση των οικογενειακών πόρων, συχνά ανατρέπουν τους κανόνες που συνέχουν τη ζωή της τοπικής κοινωνίας.

Στον Παλαιόκηπο της Γέρας τα αδέλφια, επειδή δεν ζούσαν οι γονείς, προίκισαν την αδελφή τους με τα ακίνητα που αναφέρονται σε προικοσύμφωνο που είχε υπογραφεί μόνο από τον ένα από τους τρεις αδερφούς⁶⁶. Μετά από τριάντα χρόνια ο αδελφός που υπέγραψε το προικοσύμφωνο πέθανε και τα δύο άλλα αδέλφια δεν αναγνωρίζουν την προικοδοσία, γιατί αυτοί ουδέποτε υποσχέθηκαν στην αδερφή τους προίκα. Αυτό προκύπτει και από το προικοσύμφωνο στο οποίο δεν έχουν βάλει καμία υπογραφή και επομένως η αδελφή τους δεν δικαιούται τίποτε άλλο, παρά μόνο ότι της αναλογεί ως κληρονομικό μερίδιο, επί του οποίου δεν έχουν καμία αντίρρηση. Η αντίδικος όμως υποστηρίζει ότι τα αδέλφια μπορεί να μην έχουν υπογράψει το προικοσύμφωνο, αλλά υποσχέθηκαν την προίκα προφορικά και είναι υποχρεωμένοι να μεταγράψουν στο κοινοτικό κτηματολόγιο επίσημα στο όνομα της τα ακίνητα, όπως

⁶⁴ Βλ. Π. Σ. Παρασκευαΐδη, Οι περιηγητές για τη Λέσβο, Αθήνα, 1973.

⁶⁵ Οι προσπάθειες της Εκκλησίας και των κοινοτήτων κατά τον 19^ο αιώνα, για να καταργηθεί το σύστημα μεταβιβάσεων, που ευνοούσε τις θυγατέρες και αποξένωνε τους γιους από την πατρομητρική περιουσία, συντέλεσαν, ώστε η ισομοιρία να έχει πάρει πλέον σταθερή μορφή τον 20^ο αιώνα στη Λέσβο. Βλ. Μ. Σταματογιαννοπούλου, 1994, σελ. 109.

⁶⁶ Δικογραφία Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου 1614/12/2/1911.

περιγράφονται στο προικοσύμφωνο που συντάχθηκε πριν 30 χρόνια στο σπίτι του αδελφού που πρόσφατα πέθανε.

Επειδή η ενάγουσα κατέχει τα ακίνητα επι τριακονταετία, ισχυρίζεται ότι οι αντίδικοι δεν δικαιούνται να εγείρουν ουδεμία απαίτηση, λόγω παραγραφής για την τριακονταετή κατοχή. Ο ένας από τους αδελφούς δήλωσε ενώπιον του δικαστηρίου ότι τα δύο κτήματα τα άφησαν στην ενάγουσα αδελφή τους μόνο κατά χρήση και όχι κατά κυριότητα. Δηλαδή ομολόγησε «ασυναισθήτως» το βάσιμο της απαίτησης της αδελφής του. Αλλά η ένσταση της ενάγουσας για τριακονταετή κατοχή διαφεύγει της δικαιοδοσίας του Εκκλησιαστικού δικαστηρίου⁶⁷. Όμως η συνεχής τριακονταετής κατοχή αποτελεί ένδειξη ότι τα ακίνητα είναι προικώα. Εν τούτοις το δικαστήριο θεωρεί ανεπαρκείς τις πληροφορίες και θέλει επιπλέον μαρτυρίες που να τεκμηριώνουν τα δικαιώματα της ενάγουσας. Οι εναγόμενοι αδελφοί ενίστανται γιατί ποτέ δεν έδωσαν εντολή στον ήδη αποβιώσαντα αδελφό τους να προικίσει στην αδελφή τους ακίνητα δικά τους, καθόσον μάλιστα με τον αδελφό τους ήταν δυσαρεστημένοι και δεν «ομιλούντο πολύ προ της μνηστεύσεως της αδελφής των».

Έτσι λοιπόν προσέρχεται ενώπιον του δικαστηρίου μάρτυρας άσχετος συγγένειας προς τους διαδίκους και καταθέτει: «πέρυσι κατά τας εορτάς των Χριστουγέννων εκάθηντο εις το καφενείο, όπου ευρισκόμεν, οι εναγόμενοι, τους οποίους και ηρώτησα διατί δεν καλλιεργούν το περιβολάκι τους και ελαιόκτημά τους. Εκείνοι απεκρίθησαν ότι τα δύο αυτά ακίνητα δεν είναι ιδικά των, αλλά της αδελφής τους, εις την οποίαν τα έχουν προικισμένα, και ότι εκείνοι έλαβον από άλλο κτήριο μερίδιον, το οποίο επώλησαν»⁶⁸.

Όπως προκύπτει λοιπόν από τη δικογραφία τα αδέλφια μετά το θάνατο του συζύγου της και του αδελφού, που την προίκισε επίσημα με το προικοσύμφωνο, προσβάλλουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας της αδελφής και απαιτούν περιουσία που δεν τους ανήκει.

⁶⁷ Το Μητροπολιτικό Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να εκδικάσει υπόθεση που αφορά τίτλους κυριότητας. Η αρμοδιότητά του περιορίζεται.

⁶⁸ Στο καφενείο, τόπο συνάθροισης των ανδρών, οι άντρες διασκεδάζουν, «περνούν την ώρα τους», αλλά συγχρόνως διεκπεραιώνουν οικονομικές ή πολιτικές συνεργασίες, κουβεντιάζουν – κρίνοντας και κρινόμενοι, ρυθμίζουν συγκρούσεις (Παπαταξιάρχης Θ. Παραδέλλης: Ταυτότητες και φύλο:σελ. 210).

Τελικά, από την όλη διαδικασία και την επιλογή των μαρτύρων, σε κάθε περίπτωση διαφαίνεται ότι η αδελφή των εναγομένων έχει τη στήριξη του επ' ανιψιά γαμπρού της. Αυτό το γεγονός έχει προκαλέσει την διεκδικητική διάθεση των αδελφών της. Εδώ επιβεβαιώνεται η άποψη του Bourdieu ότι η συγγένεια μπορεί να καλλιεργείται. Οι συγγενικές σχέσεις, είτε εξ αίματος, είτε εξ αγχιστείας δεν «υπάρχουν» παρά μόνο μέσω μιας συνεχούς προσπάθειας συντήρησής τους από τα υποκείμενα, που θεωρούν απαραίτητη τη συγγενική σχέση στο βαθμό που μπορούν να ικανοποιήσουν ζωτικά τους συμφέροντα⁶⁹.

Το Μητροπολιτικό δικαστήριο τελικά υποχρέωσε τα αδέρφια να παραδώσουν στην ενάγουσα τα προικώα ακίνητα και να τα μεταγράψουν επίσημα στο όνομά της όπως περιγράφονται στο προικοσύμφωνο. Η απόφαση αυτή στοιχειοθετείται από τις καταθέσεις των μαρτύρων και τη δήλωση του αδελφού ότι η αδελφή για 30 χρόνια νέμεται τα επίδικα.

Γενικά στις προικώες διαφορές το βάσιμο και το νόμιμο της αγωγής καταφαίνεται από την κατάθεση του προικοσυμφώνου. Ακόμη και στις περιπτώσεις ένστασης που αμφισβητείται το κύρος του εγγράφου με την αιτιολογία ότι είναι ένα απλό έγγραφο μνηστεύσεως, ενώ το πραγματικό προικοσύμφωνο, δηλαδή το συμβόλαιο που κανονίζει τα προκώα, συντάσσεται λίγες μέρες πριν το γάμο, το δικαστήριο απορρίπτει την ένσταση: «Επειδή ουδαμού του νόμου υπάρχει διάταξις επιβάλλουσα την σύνταξιν του προικοσυμφώνου κατά τας παραμονάς των γάμων, τουναντίον μάλιστα κατά τα παρ' ημίν κρατούντα αι περί προικός συμφωνία καθορίζονται κατά την σύναψιν της μνηστείας, το δε τότε συντασσόμενον συμβόλαιο θεωρείται και όντως είναι πλήρες προικοσύμφωνο και επί τη βάσει τούτου ρυθμίζονται πάντοτε τα αφορώντα την προίκα»⁷⁰.

Είναι γεγονός ότι στο σύνολο των υποθέσεων που έχει εκδικάσει το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο επιβάλλονται οι όροι που έχουν τεθεί στο προικώο συμβόλαιο το οποίο συντάχθηκε ενώπιον του ιερέως της κοινότητας ή ενώπιον της αρμόδιας εκκλησιαστικής αρχής της Μυτιλήνης.

⁶⁹ Βλ. Ε.Καλπουρτζή, 2001 :56.

⁷⁰ Δικογραφία Μητροπολιτικού Συμβουλίου 1840/22-10-1913.

Σ' αυτήν την κατεύθυνση μεγάλη επιρροή ασκούσε και η απουσία των εναγομένων συγγενών από την αίθουσα συνεδριάσεως του Μητροπολιτικού Συμβουλίου κατά την εκδίκαση της υπόθεσης. Σε ποσοστό 30% απουσιάζουν και οι δύο εναγόμενοι γονείς. Σε ποσοστό 30% απουσιάζουν τα αδέρφια. Σε ποσοστό 57% απουσιάζει η εναγόμενη μητέρα. Γενικά σε ποσοστό 70% δεν παρίστανται στο δικαστήριο οι εναγόμενοι συγγενείς. Το δικαστήριο σ' αυτές τις περιπτώσεις επικαλείται το αρθ.79 των δικονομικών πατριαρχικών οδηγιών: «Το δικαστήριο επί ερημοδικίας θεωρεί αποδεδειγμένας ελλείπει αμφισβητήσεως τας τοιαύτης φύσεως αγωγάς».

Το 1913 πολλοί ενάγοντες για την ίδια υπόθεση καταθέτουν αγωγή και στο Πρωτοδικείο Μυτιλήνης⁷¹, αν και επί προικίων υποθέσεων αρμόδια ήταν τα Μητροπολιτικά Συμβούλια. Σύμφωνα με τον ελληνικό νόμο ΔΡΛΔ του έτους 1913 τα Μητροπολιτικά Δικαστήρια είναι τα μόνα αρμόδια προς εκδίκαση των υποθέσεων «των εις την δικαιοδοσίαν αυτών υπαγομένων επί του πρώην τουρκικού καθεστώτος».

⁷¹ Βλ. Δικογραφία Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου 1840/1913 «Ο πληρεξούσιος του ενάγοντος αντιτάσσει ότι ο εντολεύς αυτού είχε μόνον κοινοποιήσει εις τον αντίδικον αγωγήν, προσκαλών αυτόν προς επίλυσιν της προκειμένης διαφοράς ενώπιον του Πρωτοδικείου, ακολούθως όμως λαβών υπόψιν ότι επί προικίων υποθέσεων αρμόδια εισίν τα Μητροπολιτικά Συμβούλια, απέσυρε την αγωγήν του εκείνην και διέγραψεν αυτήν εκ του πινακίου, επέδωκε δε την προκειμένην αγωγήν ενώπιον του αρμοδίου τούτου δικαστηρίου».

2. ΔΙΑΘΗΚΕΣ

Ι. Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΩΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΒΟΥΛΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΘΕΤΗ

Στις δικογραφίες του Μητροπολιτικού Συμβουλίου Μυτιλήνης οι διαθήκες είναι ο άλλος τύπος εγγράφου, με το οποίο επιχειρείται να οριστεί η τύχη εμψύχων και απύχων ή των εμψύχων μέσω των απύχων (Καλπουρτζή 2001:98).

Επειδή η σύνταξη της διαθήκης ανταποκρίνεται στην αρχή της ελευθερίας του ατόμου να διαθέτει κατά βούληση την περιουσία του, κατά την ανάγνωση του κειμένου της διαθήκης πρέπει να αναζητήσουμε την πραγματική βούληση του διαθέτη να ρυθμίσει ο ίδιος τη διανομή της περιουσίας και να μην αφήσει στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα και στις δικαστικές αρχές πρωτοβουλίες που θα περιόριζαν τη θέλησή του, κυρίως όταν είχε αποφασίσει να κρατήσει διαφορετική στάση απέναντι σε συγγενικά και άλλα πρόσωπα.

Στην αρχή του εγγράφου αναγράφεται η ημερομηνία και ο τόπος σύνταξης της διαθήκης. Με αναφορές στο αβέβαιο της ανθρώπινης μοίρας «φοβούμενος δια το άδηλον της ημέρας και ώρας θανάτου μου μη ούτος αιφνιδίως καταλάβη με» ομολογεί ο/η διαθέτης ότι η ενέργειά του έχει προληπτικό χαρακτήρα «προς άρσιν πάσης έριδος και φιλονικίας σκανδάλων συμβησομένας τυχόν μετά τον θάνατόν μου μεταξύ των συγγενών και κληρονόμων μου κατά τη διανομή της περιουσίας μου». Παρατίθενται οι τυπικές φράσεις που αποσκοπούν να βεβαιώσουν την πνευματική υγεία του διαθέτη «αποφασίζω σώας έχων έτι τας φρένας, υγιή τον νουν και την νόμιμον προς το διαθέτειν ικανότητα». Η φράση κατά τους νομικούς μελετητές έχει βυζαντινές καταβολές (Τουρτόγλου 1973:375).

Με χαρακτηριστικές φράσεις η σύνταξη της διαθήκης προβάλλεται ως η τελευταία βούληση του διαθέτη: «Να συντάξω τήνδε τη διαθήκη, ως η τελευταία βούλησίς μου μοι υπαγορεύει... ενώπιον των κάτωθι επτά αξιόπιστων μαρτύρων απάντων εκ των ευηπολήπτων, ασχέτων απάσης συγγενείας προς αλλήλους και προς εμέ... απολαούντων των αστικών και πολιτικών αυτών δικαιωμάτων». Σ' αυτές της δημόσιες πράξεις είναι εμφανής ο ρόλος της κοινότητας ως ηθικού εγγυητή.

Στη συνέχεια γίνεται σύντομη περιγραφή της κινητής και ακίνητης περιουσίας⁷² που μεταβιβάζεται.

Ακολουθεί η εγκατάσταση κληρονόμων: «Καθιστώ κληρονόμους μου τον υιό μου..... και τας δύο θυγατέρας μου..... και.... εξαιρουμένων των ετέρων δύο θυγατέρων μου.... και ως προικισθεισών ήδη».

Οι διαθέτες κληροδοτούν την ή τον νόμιμον σύζυγον, τα γνήσια τέκνα (αμφιθαλή ή ετεροθαλή αδέρφια), τα εγγόνια. Οι άτεκνοι διαθέτες κληροδοτούν τα αδέρφια τους ετεροθαλή ή αμφιθαλή, τα παιδιά των αδελφών τους (ανήψια τους), τα εγγόνια των αδελφών τους, ανήψια εξ αγχιστείας (από τον/την σύζυγο), αναδεκτούς. Μακρινούς συγγενείς που αναλαμβάνουν και τους φροντίζουν σε δύσκολα χρόνια λόγω ασθένειας ή γήρατος. Παιδιά που έχουν υιοθετήσει. Φυσικά παιδιά του συζύγου τους με τα οποία έχουν δημιουργηθεί συναισθηματικοί δεσμοί.

Κοινό γνώρισμα όλων των διαθηκών είναι η μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων προς την εκκλησία, το νοσοκομείο, τα φιλανθρωπικά⁷³ καταστήματα: «Το δε έτερον εσωθύριον πλησίον του υιού μου... κληροδοτώ εξ ημισείας τη ιερά ημών εκκλησία και τω Νοσοκομείω Μυτιλήνης».

Στις διαθήκες γίνεται συχνά μνεία για έξοδα κηδείας και μνημόσυνων. Άτεκνοι διαθέτες μεταβιβάζουν περιουσία τους σε ιερούς ναούς για έξοδα κηδείας και μνημόσυνα⁷⁴. «Το δε έτερον ήμισυ οσπίτιόν μου κληροδοτώ ευθύς μετά το θάνατό μου προς την ιεράν εκκλησίαν της Θεοτόκου Αγιάσου, ίνα εξ αυτής κάμει τα έξοδα της κηδείας μου και τα χρονικά μνημόσυνά μου, δώση δε και τα γεγραμμένα ψυχικά μου».

⁷² Κινητή περιουσία είναι τα χρήματα, οι απαιτήσεις δυνάμει γραμματίων, τα έλαια, τα ζώα, τα έπιπλα, σκεύη χαλκώματα, τα γεωργικά εργαλεία και τα κυνηγετικά όπλα και κοσμήματα. Στην ακίνητη περιουσία περιλαμβάνονται τα σπίτια, οικόπεδα, τα ελαιοκτήματα, αμπέλια, χωράφια, εσωθύρια, ελαιοσωθύρια, ρουμάνια (έκταση με αυτοφυείς θάμνους μη καλλιεργήσιμα εδάφη), κήποι, γήπεδα (σπιτότοποι), μαγαζιά, μύλοι, φούρνοι.

⁷³ Τα κληροδοτήματα για φιλανθρωπικούς σκοπούς απευθύνονται σε ιδρύματα που έχουν αναλάβει τη φροντίδα αρρώστων, ορφανών, γερόντων. Βλ. Μ. Κορασίδου, «Οι φιλάνθρωποι μιλούν για τους φτωχούς και τη φτώχεια στην Αθήνα του 19^{ου} αιώνα», Τα Ιστορικά, τχ. 17, 1992, σ. 385-404.

⁷⁴ Η αναφορά στα έξοδα κηδείας εκφράζει την έγνοια του διαθέτη για την τύχη του σώματός του μόλις επέλθει ο θάνατος και φροντίδα για την προς τα έξω εικόνα του ώστε ακόμη και κατά τον ενταφιασμό να μη διαταραχθεί η κοινωνική του θέση. Χρ. Λούκος, 2001, Πεθαίνοντας στη Σύρο τον 19^ο αιώνα, σελ. 221.

Στα «γεγραμμένα» ψυχικά περιλαμβάνονται μικρά χρηματικά ποσά που δίνονται προς τον Αρχιερέα Μυτιλήνης, προς το Νοσοκομείο, σε ιερείς για μνημόσυνα, προς τα νερά και τους δρόμους της πόλεως, προς τα Μοναστήρια, προς την ιερά εκκλησία και τα σχολεία. Επίσης μικρά χρηματικά ποσά δίνονται στις θυγατέρες που αποκλείονται της κληρονομιάς ως προικισθείσες, στους γιους στους οποίους έχουν χαρίσει κτήματα και ζώα και με τη διαθήκη αποκλείονται της εναπομείνουσας κληρονομιάς. Δηλαδή κάνουν μνεία στο παιδί τους και με το ελάχιστο χρηματικό ποσό το τιμούν, ώστε η διαθήκη να είναι νόμιμος και να μην προσβληθεί και ακυρωθεί ως άστοργος⁷⁵.

Το σύνολο των μικροποσών, τα χρέη που ενδεχομένως άφησε ο διαθέτης σε τρίτους, τα έξοδα κηδείας και μνημοσύνων, τους καθυστερημένους κοινοτικούς του φόρους, καθώς και κάθε άλλο χρέος του, οφείλουν να πληρώσουν οι κληρονόμοι, οι οποίοι ρητά ορίζονται στη διαθήκη.

Τέλος διορίζονται οι εκτελεστές της διαθήκης οι οποίοι συνήθως είναι οι «κατά καιρόν επίτροποι της ιεράς ημών εκκλησίας».

Για να εξασφαλίσουν οι δικαιοπάροχοι την ατομική τους βούληση και να αποφευχθεί το μειονέκτημα του ανεκτέλεστου, η διαθήκη κλείνει με το στερότυπο συμβολικό τρόπο: «Ταύτα πάντα κατά την τελευταίαν μου βούληση διατίθεμαι, εχέτω δε τας αράς των Αγίων Θεοφόρων Πατέρων πας ο τολμήσων ανατρέψαι τι των υπ' εμού διατεταγμένων».

Υπογράφει ο διαθέτης ή, αν είναι αγράμματος, κάποιος που έχει εξουσιοδοτηθεί από το διαθέτη. Υπογράφουν οι 5 μάρτυρες. Ο Αρχιερατικός επίτροπος και ο Δημογέροντας της κοινότητας. Η διαθήκη, τέλος, καταχωρείται στους κώδικες της κοινότητας.

⁷⁵ Κατά το Βυζαντινορωμαϊκό Δίκαιο ο διαθέτης οφείλει να κάνει μνεία στη διαθήκη σε όλους τους αναγκαίους κληρονόμους είτε για να τους εγκαταστήσει, είτε για να τους αποκλείσει από την κληρονομιά. Αναγκαίοι κληρονόμοι ήταν οι κατιόντες (τέκνα, εγγόνια), οι ανιόντες (γονείς) και οι πλάγιοι συγγενείς (αδελφία, ανίψια). Αν ο διαθέτης απέκλειε κάποιον ή τον αδικούσε με περιορισμένο μερίδιο, έπρεπε ρητά να αναφέρει τους λόγους. Αλ. Κρασσά, Κληρονομικό Δίκαιο, Αθήνα 1910, σελ.37.

II. ΟΙ ΠΡΟΤΙΜΗΣΙΑΚΕΣ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΙΣ ΜΕ ΔΙΑΘΗΚΗ ΑΙΤΙΑ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ ΣΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΙΑΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Οι ρήξεις που προκαλούν στον οικογενειακό ιστό οι προτιμησιακές μεταβιβάσεις πολύ λίγο έχουν αποτυπωθεί στις διαθήκες που υπάρχουν στους φακέλους των δικογραφιών. Αντίθετα ιδιαίτερα διαφωτιστικές στο θέμα αυτό αποδεικνύονται οι διεξαγωγές και οι αποφάσεις του δικαστηρίου, απ' όπου εξάγεται πλούσιο υλικό για τις μορφές που μπορούσαν να πάρουν οι διεκδικήσεις, οι συγκρούσεις και οι διενέξεις. Δηλαδή, ενώ στις περισσότερες διαθήκες είναι διάχυτος ο φόβος του διαθέτη ότι η έλλειψη δικαιοπρακτικού εγγράφου θα επιφέρει συγκρούσεις μεταξύ συγγενικών προσώπων, στα κείμενα των δικαστικών αποφάσεων διαπιστώνουμε την πίκρα και την αγανάκτηση που προκαλεί η μονομερής δικαιοπραξία, με την οποία ο διαθέτης ρύθμισε την τύχη της περιουσίας του για το χρόνο μετά το θάνατό του. Επίσης παρακολουθούμε τον αγώνα που διεξάγουν και τα μέσα που μετέρχονται αναγκαίοι κληρονόμοι, για να ανατρέψουν τις άδικες ρυθμίσεις που έχει επιβάλει το κείμενο τις διαθήκης με τις διατάξεις της τελευταίας βούλησης του διαθέτη συγγενή. Μερικές υποθέσεις, αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αυτού του αγώνα από την περίοδο 1910-1914, είναι δυνατό να συνθέσουν το φάσμα των συγκρούσεων στα όρια του οικιακού χώρου για κληρονομικές διαφορές.

Προς το Μικτό Μητροπολιτικό Συμβούλιο καταθέτει αγωγή ο γιος κατά της μητέρας του, την οποία ο διαθέτης πατέρας του εγκατέστησε γενική κληρονόμο και αιτείται ακύρωση της διαθήκης. Η μητέρα με επίσημο έγγραφο του Ιεροδικείου (Μουσουλμανικού δικαστηρίου) ορίζει πληρεξούσιο δικηγόρο για να αντιμετωπίσει το γιο της.

Η αδελφή με αγωγή στρέφεται ενάντια στα αδέρφια της και επιδιώκει την ακύρωση της διαθήκης του πατέρα της γιατί αισθάνεται ότι ο γονιός της την έχει αποκληρώσει και μάλιστα σε μια στιγμή της ζωής του που δεν είχε σώας τας φρένας.

Ο γιος από τον πρώτο γάμο του διαθέτη πατέρα απαιτεί να εκτελεστεί η διαθήκη, που αφορά την κινητή περιουσία του πατέρα του, την οποία κατακρατεί η μητριά του προς όφελος των ετεροθαλών αδελφών του.

Η μικρανησιά με προσφυγή στο Μητροπολιτικό Συμβούλιο αιτείται να επικυρωθεί η διαθήκη της μικράς θείας της την οποία αμφισβητεί ο σύζυγος της διαθέτιδας.

Ο ανιψιός θέλει να ακυρωθεί η διαθήκη της θείας του, η οποία τον αποξενώνει της περιουσίας της, επειδή δεν είναι προϊόν ελεύθερης θέλησης της διαθέτιδας, αλλά του συζύγου της.

Η κόρη ισχυρίζεται ότι δεν έλαβε προίκα “ουδέ οβολόν” από τον πατέρα της, ούτε καν προικοσύμφωνο είχε συνταχθεί και θεωρεί τη διαθήκη του πατέρα της άκυρη, επειδή την αποκληρώνει ως προικισθείσα. Ο εναγόμενος αδελφός της με μάρτυρες αποδεικνύει ότι η αδελφή του έχει προικιστεί, όπως ακριβώς αναγράφεται στη διαθήκη. Σύμφωνα με το νόμο η προίκα συγκαταριθμείται στη νόμιμη μοίρα, άρα η ενάγουσα, αφού έλαβε όσα τις δόθηκαν άτυπα από τον πατέρα της, δικαιούται να ζητεί μόνο τη συμπλήρωση της νομίμου μοίρας.

Ο γιος καταθέτει αγωγή⁷⁶ “περί μέμψεως και ολοσχερούς ακυρώσεως της διαθήκης του πατέρα του ως αστόργου”⁷⁷, καθότι ο διαθέτης μνημονεύει τον γιο του μεταξύ των κληρονόμων του, αλλά αυτό γίνεται «προς ειρωνεία μόνον», γιατί το ακίνητο το οποίο δήθεν αφήνει σ’ αυτόν ήταν ήδη ιδιοκτησία του, δωρεά από την πλευρά της μητέρας του. Με πικρία καταγγέλλει ο γιος στην αγωγή του: «Δεν ηρκέσθη δε ο διαθέτης εις τούτο μόνον, παρά και έτερον ακίνητον ου είχαν τη νομή εκληροδότησε εις το ενταύθα νοσοκομείο και εις τα σχολεία».

Κάποιες φορές τα πρακτικά της δίκης μαρτυρούν ότι η μεταβίβαση περιουσίας με διαθήκη σχετίζεται με τη χρήση δόλου και αποκαλύπτουν ύπουλη και μυστική σκευωρία σε βάρος συγγενούς.

⁷⁶ Δικ. Εκκλ. Δικαστηρίου 1616/1911.

⁷⁷ Αν ο διαθέτης απέκλειε κάποιον από τους αναγκαίους κληρονόμους του ή του παραχωρούσε μερίδιο μικρότερο απ’ αυτό που του αναλογούσε ως νόμιμη μοίρα έπρεπε να αναφέρει τους σχετικούς λόγους και να αιτιολογεί τις περιουσιακές του διευθετήσεις. Σ’ αυτήν την περίπτωση ο αναγκαίος κληρονόμος είχε το δικαίωμα να προσβάλλει τη διαθήκη ως άστοργο. Βλ. Α. Χ. Κρασσά, Κληρονομικό Δίκαιο, Αθήνα, 1910, σ.237 .

Η αδελφή προσβάλλει τη διαθήκη⁷⁸ του άτεκνου αλκοολικού αδελφού της με την εξής επιχειρηματολογία: «Οι αντίδικοι περικύκλωσαν τον αδελφόν μου. Διέγειραν το μίσος εναντίον μου. Δημιούργησαν ανύπαρκτα γεγονότα τα οποία ο αλκοολικός τα επίστευε. Έγινε τυφλό όργανό τους και επεζήτησαν να σφετερισθούν ολόκληρον την περιουσία του».

Οι αντίδικοι απαντούν : «Ο θεός παρά τους ισχυρισμούς της εναγούσης, είχε διαύγεια πνεύματος, βαθείαν κρίσιν. Άφησε στα φιλανθρωπικά 1200 λίρες και κατόπιν εσκέφθη να εκλέξει κληρονόμον την αδελφήν του και τώρα αντίδικον ή τα ορφανά του προαποβιώσαντος αδελφού του; Επροτίμησε όπως θα έπραττε πας φρόνιμος άνθρωπος: Τα ορφανά, επειδή αυτά ήταν πτωχά και χρήζοντα αποκαταστάσεως, ενώ η αδελφή του ήταν πλουσία και τα παιδιά της λαμπρώς αποκαταστημένα. Η αδελφή του μακαρίτου τον επότισε και πολλές πίκρες, η οποία τον εκήρυξε με απόφαση του Ιεροδικείου Μυτιλήνης άσωτον και απαγορεύσιμον για να καταλάβει την περιουσία του. Δι' αυτό ο μακαρίτης δεν ετίμησεν αρκούντως την αντίδικον αδελφήν του».

Επομένως οι προτιμησιακές μεταβιβάσεις με διαθήκη αντιπροσωπεύουν μια από αιτίες συγκρούσεων στα όρια του οικιακού χώρου, αφού συχνά η προτίμηση για ένα πρόσωπο αποκλείει⁷⁹ κάποιο ή κάποια πρόσωπα. Ορισμένες φορές τα ίδια τα έγγραφα παρέχουν τις απαραίτητες ενδείξεις για το ποια συγκεκριμένα πρόσωπα αποσκοπούσε να αποκλείσει ο διαθέτης. Εξ' άλλου στις ενδεχόμενες απαιτήσεις των προσώπων αυτών οφείλεται πιθανόν η σύνταξη του εγγράφου. Δηλαδή, υπάρχουν περιπτώσεις, που η αποκλήρωση ενός προσώπου μοιάζει να επιβάλλεται από το φόβο των μελλοντικών του διεκδικήσεων. Εντούτοις, οι αναγκαίοι κληρονόμοι δικαστικά διεκδικούν ό,τι τους αναλογεί σύμφωνα με το νόμο και συχνά πετυχαίνουν να ακυρωθεί η βούληση του διαθέτη να ρυθμίσει τις οικονομικές και λοιπές συμπεριφορές των κληρονόμων του.

⁷⁸ Δικογρ. Εκκλ.Δικ.1612/1911.

⁷⁹ «Ο προσδιορισμός της μεταβίβασης της περιουσίας περιστρέφεται κατά βάση γύρω από το πρόβλημα του αποκλεισμού» (Goody, 1962b: 287).

Ε. ΟΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΣΤΟ ΝΕΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ, Η ΔΙΑΝΟΜΗ, ΟΙ ΕΡΙΔΕΣ

Όπως ήδη αναφέρθηκε η Αστική Ελληνική Νομοθεσία, στην οποία περιλαμβάνεται και ο Νόμος ΓΨΗ΄ περί διαθηκών, εισάγεται στη Λέσβο από την 1^η Φεβρουαρίου 1914 και το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης επιλύει κληρονομικές διαφορές που είχαν συγγενείς εξ αίματος ή συγγενείς εξ αγχιστείας και ήταν αδύνατο να λυθούν με εξώδικο τρόπο.

Μέσα από τα κείμενα των δικαστικών αποφάσεων παρακολουθούμε τη διευθέτηση των κληρονομικών περιουσιακών διαφορών στο νέο θεσμικό πλαίσιο και αντλούμε σημαντικές πληροφορίες για το σύστημα μεταβίβασης περιουσίας στη Λέσβο στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα. Η Μελέτη του κληρονομικού συστήματος αποκτά προφανή σημασία για την ερμηνεία των ενδοοικογενειακών συγκρούσεων, καθώς οι νόμοι ή τα έθιμα που διέπουν την κληρονομική διαδοχή συνδέονται στενά με το πλέγμα των ανθρώπινων σχέσεων στην οικογενειακή ομάδα.

Η κληρονομική διαδοχή επέρχεται με το θάνατο ενός προσώπου στο σύνολο των έννομων σχέσεων του οι οποίες μεταβιβάζονται ως ενιαία ομάδα σε ένα ή περισσότερα επιζώντα πρόσωπα. Αυτό σημαίνει ότι η κληρονομική διαδοχή είναι άμεση (επέρχεται από και με το θάνατο του κληρονομούμενου, χωρίς να μεσολαβήσει κανένα χρονικό διάστημα) και καθολική διαδοχή (αφορά το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων του κληρονομούμενου ως ενότητα και όχι το καθένα απ' αυτά χωριστά). Η αμεσότητα και η καθολικότητα της κληρονομικής διαδοχής ισχύει και, όταν οι κληρονόμοι είναι περισσότεροι, το σύνολο της κληρονομιάς ως ενότητα περιέρχεται σε όλους τους κληρονόμους και ο καθένας δεν αποκτά συγκεκριμένα περιουσιακά στοιχεία της κληρονομιάς, αλλά ένα ποσοστό στο

σύνολό της ως ενιαίας ομάδας, ποσοστό το οποίο ανταποκρίνεται στην κληρονομική μερίδα. Λόγοι κληρονομικής διαδοχής είναι ο νόμος και η διάθεση. Η κληρονομική διαδοχή από το νόμο περιέχει τόσο την εξ αδιαθέτου όσο και την αναγκαστική διαδοχή. Επομένως τρία είναι τα είδη της κληρονομικής διαδοχής: α) Η διαδοχή που επέρχεται όταν υπάρχει έγκυρη διαθήκη, β) Η εξ αδιαθέτου διαδοχή που χωρεί όταν δεν υπάρχει καθόλου διαθήκη ή όταν η υπάρχουσα διαθήκη δεν είναι έγκυρη, γ) Η αναγκαστική διαδοχή, που επέρχεται παρά τη διατυπωμένη στη διαθήκη βούληση του κληρονομούμενου, και εξασφαλίζει στον αναγκαίο κληρονόμο το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας. Οι συγκληρονόμοι δε διατηρούν για πολύ καιρό αδιαίρετη την περιουσία τους. Η κατανομή διαδέχεται σύντομα την κληρονομιά⁸⁰.

Με εξώδικο ή δικαστικό τρόπο οι συνδικαιούχοι διαμοιράζονται το αντικείμενο πάνω στο οποίο έχουν κοινό δικαίωμα και λύνουν τη μεταξύ τους νομική σχέση κοινωνίας. Η εξουσία του κάθε κοινωνού επεκτείνεται σε ολόκληρο το δικαίωμα και όχι σε ένα τμήμα του, πράγμα το οποίο στην πράξη μπορεί να δημιουργήσει δυσχέρεια και έριδες αφού την ίδια εξουσία έχουν και οι λοιποί κοινωνοί. Διανομή δικαιούται να ζητήσει οποιοσδήποτε από τους συνδικαιούχους και οποτεδήποτε το θελήσει και χωρίς να λαμβάνει υπόψη το συμφέρον των άλλων συνδικαιούχων, αφού και σύμφωνα με το Βυζαντινό Ρωμαϊκό Δίκαιο «ουδείς έστιν άκων κοινωνός» (Βασιλικά 12.1.36). Η διανομή διακρίνεται σε εκούσια ή εξώδικη και σε αναγκαστική ή δικαστική, ανάλογα με το αν συμφωνούν ή όχι οι κοινωνοί μεταξύ τους για τη διανομή και το μερίδιο που θα λάβει έκαστος.

Η εκούσια διανομή γίνεται με συμφωνία χωρίς να απαιτείται συμβολαιογραφική πράξη εκτός αν γίνεται διανομή ακινήτου, οπότε μετά την εισαγωγή της Ελληνικής Αστικής Νομοθεσίας απαιτείται η μεταγραφή του⁸¹. Αν οι κοινωνοί δεν

⁸⁰ Βλ. δικαστική απόφαση 300/1927: «Συμφώνως τω Νόμω 56 (3.37) , καθ' όν και οι συγκληρονόμοι δεν υποχρεούνται , ως πας κοινωνός να εμμένωσιν εν τη κοινωνία δικαίου εις ήν εκ τυχαίας συμπτώσεως περιέπεσον, αλλ' έκαστος έχει το δικαίωμα να ζητήσει την λύσιν αυτής (Κρασσά Κληρ. 217, Windscheid Κληρ. παρ. 608)».

⁸¹ Βλ. δικαστική απόφαση 211/1927: «Ο εναγόμενος ισχυρίζεται ότι κατά το 1908 αμφότεροι οι διάδικοι κληρονομήσαντες την θανούσα μητέρα των εξ αδιαθέτου προέβησαν εις την διανομήν της εγκαταλειφθείσης κληρονομικής περιουσίας της..... Ο ισχυρισμός αυτός είναι λυσιτελής εις την έκβασιν της προκειμένης διαφοράς. Διά τούτο και δέον να αποδειχθεί υπό του εναγομένου και διά μαρτύρων διότι κατά το Οθωμανικόν Δίκαιον, υπό την ισχύν του οποίου έλαβε χώραν η γένεσις της ως είρηται εννόμου σχέσεως και όπερ εφαρμοσθήσεται εν προκειμένω αφού ως προς το βάρος και τα μέσα της αποδείξεως

συμφωνούν για εκούσια διανομή⁸², ο ενδιαφερόμενος μπορεί να το πετύχει εξαναγκάζοντας όλους τους λοιπούς συνδικαιούχους με αγωγή. Αν το δικαστήριο αποφασίσει αυτούσια διανομή, διαιρεί καθένα από τα διανεμητέα αντικείμενα σε τόσα όμοια μέρη⁸³, ώστε ο αριθμός τους να επιτρέπει σε κάθε κοινώνο να λάβει όσα αναλογούν στη μερίδα του. Αν η διαίρεση είναι ανέφικτη, το δικαστήριο διατάσσει πώληση με πλειστηριασμό⁸⁴.

Η «περί διανομής κοινού κλήρου» αγωγή σε πολλές υποθέσεις που εκδικάστηκαν στο Πρωτοδικείο Μυτιλήνης προσβάλλει την εκούσια διανομή και επιδιώκει την ανατροπή της. Η αγωγή κατά τη γνώμη του δικαστηρίου έχει νόμιμη βάση μόνο, αν η διανομή παραβίασε τον ισχύοντα κατά την επαγωγή της κληρονομιάς νόμο. Για παράδειγμα αναφέρουμε ότι την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας, σύμφωνα με τις διατάξεις του Οθωμανικού Δικαίου, τα άρρενα τέκνα, που κληρονομούν εξ αδιαθέτου τους γονείς τους, λαμβάνουν διπλή μερίδα ενώ τα θήλεα απλή. Στο νέο θεσμικό πλαίσιο η πατρομητρική περιουσία διανέμεται σε ίσες μοίρες και έκαστο τέκνο λαμβάνει με κλήρο το μερίδιό του. Στη περίπτωση όμως που δεν εφαρμόστηκε ο ισχύον κατά την επαγωγή της κληρονομιάς νόμος, συγγενείς, που αισθάνονται αδικημένοι από την εξώδικη διανομή, με ένδικα μέσα και μετά παρέλευση ετών απαιτούν τη λήψη ολόκληρης της εξ αδιαθέτου μερίδας τους. Το δικαστήριο με απόφασή του συνήθως ανατρέπει τη συμφωνία που καταρτίστηκε κατά την εκούσια διανομή κυρίως, όταν γίνεται επίκληση από τους ενδιαφερόμενους στην υφισταμένη ανηλικιότητά⁸⁵ τους κατά το χρόνο της

εφαρμοστέος έστιν ο κατά την γένεσιν αξιουμένου δικαιώματος ισχύων νόμος, η έννομος της διανομής σχέσις ηδύνατο και διά μαρτύρων να αποδειχθεί, της εγγραφής αυτής εν τω αυτοκρατορικό κτηματολογίω μη αποτελούσης συστατικόν τύπον και απαραίτητον στοιχείον του κύρους της δικαιοπραξίας.»

⁸² Βλ. δικαστική απόφαση 241/1927 : «Επειδή οι αντίδικοι δεν στέργουσιν εις την εκουσίαν διανομήν της κληρονομικής περιουσίας, δικαιούμαι να αιτήσω αυτήν δικαστικώς. Να διορισθώσιν πραγματογνώμονες και διαιρέσωσιν την κληρονομικήν περιουσίαν εις τρεις ίσας μοίρας, εάν τούτο είναι εφικτόν, διά κλήρου δε λάβω εγώ το 1/3 διατασσομένης και προσωπικής κρατήσεως και αποβολής εκ των ακινήτων των αντιδίκων αδελφών.»

⁸³ Βλ. δικαστική απόφαση 241/1927: «Επειδή εκ των περί διανομής διατάξεων του άρθρου 1087 Πολιτικής Δικονομίας σαφώς συνάγεται ότι η διανομή δέον να λάβει χώραν μεταξύ πάντων των δικαιούχων» (Κρασσά Κληρον. παρ.219).

⁸⁴ Βλ. δικαστική απόφαση 241/1927: «Να διαταχθεί δικαστική διανομή διοριζομένων πραγματογνωμόνων ίνα αποφανθώσι περί του εφικτού ή μη της αυτούσιου διανομής...εν τη δευτέρα δε περιπτώσει διαταχθεί πλειστηριασμός του επιδικίου και εκ του πλειστηριασμού λάβω το αναλογούν μερίδιον».

⁸⁵ Βλ. δικαστική απόφαση 211/1927 : «Αλλ' η ενάγουσα αντιτάσσει και ανηλικιότητα αυτής υφισταμένην κατά την κατάρτησιν της διανομής... απορριπτομένων των ισχυρισμών του εναγομένου ότι αυτή κατά

κατάρτισης της εξώδικης συμφωνίας αλλά και, όταν η εκούσια διανομή βασίζεται σε έθιμα, και μάλιστα στο έθιμο που αποκλείει τις προικιζόμενες θυγατέρες της κληρονομικής περιουσίας του προικίζοντα γονέα.

2. Η ΕΞ ΑΔΙΑΘΕΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΗ

Οι δικαστικές αποφάσεις που εξέδωσε το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης για κληρονομικές περιουσιακές διαφορές παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για το νομικό πλαίσιο διευθέτησής τους. Επειδή η Ελληνική Αστική Νομοθεσία εφαρμόζεται στη Λέσβο από την 1^η Φεβρουαρίου του 1914, για κληρονομιά επαχθείσα κατά τα προηγούμενα έτη, κατά τα οποία υφίσταται στο νησί η κυριαρχία του Οθωμανικού κράτους και οι νόμοι του, οι οποίοι ρύθμιζαν διαφορετικά την εξ αδιαθέτου διαδοχή, το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης κρίνει τις υποθέσεις αυτές σύμφωνα με τον Οθωμανικό νόμο.

Κατά την εκδίκαση των υποθέσεων προσδιορίζονται με ακρίβεια τα διεκδικούμενα ως κληρονομιά πράγματα και καθορίζονται τα κληρονομικά δικαιώματα των αναγκαίων κληρονόμων. Γι' αυτό αναφορές σε συγκεκριμένες υποθέσεις που απασχόλησαν το δικαστήριο τη μεταβατική περίοδο 1914-1930 προσφέρουν διαφωτιστικά στοιχεία για να συνθέσουμε το φάσμα της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής και να αντιληφθούμε τους τριγμούς που προκαλούν οι μεταβιβάσεις περιουσιών στο οικογενειακό στερέωμα. Επιπλέον τα στοιχεία αυτά αποκαλύπτουν ότι η συνεχής διαμάχη που υπάρχει ανάμεσα στους κανόνες δικαίου που επικαλείται η πολιτεία και στους κανόνες που επιβάλλει το εθιμικό δίκαιο, δημιουργεί ένα ευρύτερο πεδίο δράσης, εντός του οποίου σε κλίμα έντασης τα άτομα όχι μόνο διαπραγματεύονται τις υποχρεώσεις που επιβάλλει η συγγένεια, αλλά καταστρώνουν και στρατηγικές, που αφορούν τη κληρονομιά, προσανατολισμένες στην ικανοποίηση των συμφερόντων τους⁸⁶.

την διανομή λόγω του γάμου της ή το ενήλικος. Εν τοις άρθροις 957 και επομ. Οθωμανικού Αστικού Κώδικα δεν εύρηται διάταξις τις κατά την οποίαν ο γάμος να επέγεται αυτοδικαίως την ενηλικιότητα».

⁸⁶ Hareven T., 1987. "Family History at the Crossroads". *Journal of family History*, 12,1-3: ix-xxiii.

Ο πατέρας μετά το θάνατο της συζύγου του στα 1905 κατέχει, νέμεται και καρπούται την προίκα της χωρίς να διαθέτει τίποτε από τα εισοδήματα για τη διατροφή της κόρης τους. Με αγωγή που κατατίθεται (1925) στο Πρωτοδικείο Μυτιλήνης αναγνωρίζονται κληρονόμοι της προικώας περιουσίας της συζύγου σύμφωνα με τον Οθωμανικό αστικό κώδικα η θυγατέρα κατά τα 14/24, η μάμμη (μητέρα της αποθανούσης) κατά τα 4/24 (1/6) και ο πατέρας σύζυγος της αποθανούσης κατά τα 6/24 (1/4).

Κατά το 1910 απεβίωσε πατέρας και κληρονομήθηκε κατά το 1/8 (2/16) από τη χήρα μητέρα και κατά 7/16 από τον καθένα από τους δυο γιους (7/8:2=7/16). Αλλά και η μητέρα όταν πέθανε το 1918 κληρονομήθηκε από τους δύο γιους. Η αδελφή δεν αναμείχθηκε στην κληρονομιά, διότι είχε προικισθεί!

Τον Οκτώβριο του 1922 με αγωγή η κόρη διεκδικεί κληρονομική εξ αδιαθέτου περιουσία που προέρχεται από τη μητέρα της που απεβίωσε το 1903. Των ακινήτων είχε τη νομή, ως διαχειριστής της προικώας περιουσίας, ο αντίδικος μέχρι το θάνατό της συζύγου του (1903) και έκτοτε εξακολουθούσε να διαχειρίζεται και να νέμεται τα κτήματα, ασκώντας την πατρική εξουσία σ' αυτήν την αντίδικο κόρη του, επειδή ήταν ανήλικη. Με την ενηλικίωσή της όμως ο πατέρας αρνήθηκε να αναγνωρίσει το κληρονομικό δικαίωμα του παιδιού του. Το δικαστήριο με βάσει τον Οθωμανικό νόμο που ρύθμιζε την κληρονομική διαδοχή το 1903 αναγνωρίζει κληρονόμο το σύζυγο, συντρέχοντα με μια θυγατέρα, κατά το 1/4 επί της κληρονομικής περιουσίας της συζύγου του, και κατά 3/4 ιδανικά μερίδια αναγνωρίζει κληρονόμο την ενάγουσα θυγατέρα.

Ο Οθωμανικός Νόμος ευνοεί και γαμπρό, ο οποίος με αγωγή που καταθέτει στο Πρωτοδικείο το 1915 απαιτεί να αναγνωρισθεί κληρονόμος της συζύγου του κατά το ήμισυ εξ αδιαθέτου. Το 1909 λόγω του γάμου του με την αποβιώσασα σύζυγό του, ο πεθερός του συνέστησε σ' αυτόν προίκα με προικοσύμφωνο. Επειδή η σύζυγος πέθανε το 1911, πρέπει να εφαρμοσθεί το Οθωμανικό Κληρονομικό Δίκαιο, κατά το οποίο κληρονομεί τη σύζυγο του κατά το ήμισυ της περιουσίας της, εφόσον δεν υπάρχουν τέκνα. «Υπό το κράτος ουχί της Ελληνικής Νομοθεσίας, αλλά της προϋφισταμένης θα κριθεί η παρούσα αγωγή». (Δικ. Απόφαση 950 /1915).

Αντίθετα οι αντίδικοι επικαλούνται τα έθιμα «ως ομοιομόρφως και αδιακόπτως από πολλού ασκούμενα» σύμφωνα με τα οποία ουδέποτε στη Μυτιλήνη ο γαμβρός νέμεται και κατέχει τα προικώα ακίνητα, τα οποία μένουν περιουσία της προικισθείσης συζύγου. Ο γαμπρός από τη στιγμή που λύθηκε ο γάμος αιτία θανάτου και δεν υπάρχουν παιδιά, δεν θεωρείται συγκληρονόμος της προικώας περιουσίας της συζύγου του. Όμως το δικαστήριο δεν μπορεί να λάβει απόφαση, επειδή εντελώς αόριστα επικαλούνται οι αντίδικοι τα έθιμα, αφού ούτε και ορισμένα παραδείγματα στα οποία εφαρμόστηκαν τα έθιμα αυτά αναφέρονται, ούτε και τα πραγματικά στοιχεία αυτών των εθίμων προτείνουν.

Αλλά οι περιπλοκές των Νόμων και εθίμων είναι ιδιαίτερα εμφανείς στις ακόλουθες περιπτώσεις. Το 1903 πέθανε αδιάθετος ο πατέρας και τον κληρονόμησαν η σύζυγος και τα τέκνα του. Η διανομή έγινε κατά κληρονομικές μερίδες κατά το ισχύον Οθωμανικό δίκαιο κατά το οποίο οι άρρενες λαμβάνουν δύο μερίδες και οι θήλεις μία. Οι αδελφές όμως με αγωγή το 1925 επικαλούνται έθιμο μακροχρόνιο και «εν συνειδήσει δικαίου» εφαρμοζόμενο στην Περιφέρεια Πολιχνίτου ομοιομόρφως και αδιακόπτως κατά το οποίο οι Χριστιανοί υπήκοοι Οθωμανοί επί Τουρκοκρατίας προκειμένου περί κληρονομιάς εφαρμόζαν το Εκκλησιαστικό Ρωμαϊκό Δίκαιο κατά το οποίο κληρονομούσαν ανεξαρτήτως φύλου, κατά ισομοιρία. Και πράγματι αυτό συνέβαινε στην άτυπη, εκούσια διανομή, η οποία ήταν η πλέον διαδομένη, επειδή κατά την Οθωμανική Αστική Νομοθεσία η κληρονομική διαδοχή είναι τίτλος κτήσης κυριότητας και η διανομή μπορούσε να λάβει χώρα άτυπα και η μεταβίβαση κυριότητας κτημάτων ελεύθερης ιδιοκτησίας (Μούλκια) όπως ήταν τα κτήματα στη Λέσβο μπορούσε να γίνει και γίνονταν παρουσία μαρτύρων και αποδεικνύεται με μάρτυρες χωρίς δήλωση του αρμόδιου κτηματολογικού γραφείου (απόφαση 659/1926).

Αλλά και η Αντιφέ, Μουσουλμάνα από το Μόλυβο, το 1921 απαιτεί διανομή της πατρικής κληρονομιάς σε ίσες μέρη, η οποία περιήλθε «κληρονομικώ δικαιώματι» κατά ισομοιρία στην κυριότητα αυτής και των δύο αδελφών της Αλή και Χιδαγέτ. Οι αντίδικοι δεν δέχονταν εκούσια διανομή και η αδελφή τους με αγωγή αιτείται να διαταχθεί δικαστική. Οι εναγόμενοι προβάλλουν τίτλο κυριότητας, ότι τα ακίνητα ανήκουν σ' αυτούς με πωλητήριο συμβόλαιο από τον

πατέρα. Επίσης ισχυρίζονται ότι η ενάγουσα αδελφή τους προικίσθηκε από τον κληρονομούμενο πατέρα τους και ότι «κατά το ισχύον έθιμον εις την Μυτιλήνην και ομοιομόρφως και από μακρόν χρόνον ασκούμενο εν τη πεποιθήσει δικαίου και παρ' Οθωμανούς» οι προικισθείσες θυγατέρες αποκλείονται της πατρικής κληρονομιάς. Το δικαστήριο επιβάλλει στους εναγομένους να αποδείξουν τη σύσταση της προίκας, αν και στις διατάξεις του Οθωμανικού Δικαίου ήταν άγνωστος ο θεσμός της προίκας, και η περιουσία που παραχωρείται στο γαμπρό και την κόρη ένεκα γάμου από γονείς που δεν είναι Ορθόδοξοι Χριστιανοί δεν είναι προίκα, αλλά δωρεά. (Δικ. Απόφ. 579/1921).

Σύμφωνα λοιπόν με τον Ελληνικό Αστικό Νόμο που ισχύει στη Λέσβο από 1-2-1914 οι κατιόντες που κληρονομούν κοινό ανιόντα είναι συγκύριοι «κατ' ίσας μοίρας». Πατέρας που απεβίωσε το 1916 κληρονομείται εξ αδιαθέτου από τους εγγύτερους συγγενείς του, το γιο του, τη θυγατέρα του και την εγγονή του, γνήσιο τέκνο προαποβιώσαντος γιου. Το δικαστήριο αναγνωρίζει κατ' ισομοιρία το κληρονομικό τους δικαίωμα κατά το 1/3 εξ αδιαιρέτου επί των κτημάτων του πατέρα και πάππου. Κατιόντες όμως δεν υπήρχαν ή άλλοι πλησιέστεροι συγγενείς στη περίπτωση αδελφού που αποβίωσε το 1915 χωρίς διαθήκη, παρά εξ αδιαθέτου άφησε κληρονόμο τον αμφιθαλή αδελφό του και την αντίδικο χήρα σύζυγό του κατά το ήμισυ εξ αδιαιρέτου. Το 1925 απεβίωσε σύζυγος και εγκατέλειψε μοναδικούς κληρονόμους εξ αδιαθέτου επί του ¼ τη σύζυγό του ως άπορο και άπρροικο και επί τα ¾ τα παιδιά του. Δηλαδή, ενώ κατά τον Οθωμανικό νόμο συγκληρονόμος με τα παιδιά ετύγχανε και η σύζυγος σε ποσοστό 1/8 επί της κληρονομιάς του συζύγου της, σύμφωνα με την Ελληνική αστική νομοθεσία η σύζυγος κληρονομεί το σύζυγό της μόνο, εάν είναι άπορη και άπρροικη, σε ποσοστό ¼, εφόσον συντρέχουν τέκνα.

Ο Νόμος 2310 του 1920 περί της εξ αδιαθέτου διαδοχής του οποίου η ισχύ άρχισε από 1-10-1920 καλεί στην εξ αδιαθέτου κληρονομιά όλους τους κατιόντες κατά ορισμένες μερίδες και καταργεί όλες τις προϋπάρχουσες διατάξεις και τα προϊσχύοντα έθιμα τα αντικείμενα σ' αυτόν το νόμο. Οι προικιζόμενες θυγατέρες δεν αποκλείονται πλέον από την κληρονομιά του προικίζοντος γονέα. Όμως η

συνεισφορά της προίκας δεν καταργήθηκε⁸⁷. Επομένως μεταξύ κατιόντων που συγκληρονομούν κοινό ανιόντα υφίσταται υποχρέωση συνεισφοράς, της είτε λόγω προίκας, είτε λόγω δωρεάς παραχωρηθείσας στον κληρονόμο από τον κληρονομούμενο περιουσίας. Σύμφωνα με το Νόμο λοιπόν δικαιούται αδελφός να ζητήσει και τη συνεισφορά των προικίων κτημάτων των συγκληρονομούσων αδελφών του, αλλά και της γινομένης δωρεάς ώστε να γίνει πραγματική διανομή σε ίσες μοίρες.

3. Η ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΟΧΗ

Κατά τη κληρονομική διαδοχή είτε με διαθήκη είτε με δωρεά ο διαθέτης ή ο δωρητής οφείλει να λάβει υπόψη του ότι υπάρχει ένα μέρος της περιουσίας του μη διαθέσιμο, το οποίο ανήκει σύμφωνα με το νόμο στους αναγκαίους κληρονόμους του. Αναγκαίοι κληρονόμοι με σειρά προτεραιότητας είναι οι κατιόντες (τέκνα, εγγόνια), οι ανιόντες (γονείς), οι πλάγιοι συγγενείς (αδέρφια, ανίψια) και ο/η επιζών σύζυγος. Ο διαθέτης έχει χρέος να μνημονεύσει στη διαθήκη του όλους τους αναγκαίους κληρονόμους, είτε για να τους εγκαταστήσει, είτε για να τους αποκληρώσει. Κληρονόμος που δεν έχει μνημονευθεί και δεν έχει εγκατασταθεί έστω και με ελάχιστο ποσοστό επί της κληρονομιάς, έχει το δικαίωμα να προσβάλει τη διαθήκη και να απαιτήσει την ανατροπή της ως άστοργο. Κληρονόμος που έχει εγκατασταθεί με ελάχιστο ποσοστό έχει το δικαίωμα να προσβάλει τη διαθήκη επειδή του στερεί τη νόμιμη μοίρα και να απαιτήσει την ανατροπή της μέχρι και το ποσοστό που επιβάλλει το εξ αδιαθέτου κληρονομικό του δικαίωμα.

Πατέρας με διαθήκη που συνέταξε το 1908 και πέθανε το 1917 κληροδότησε όλη τη περιουσία του στη δεύτερη σύζυγο και μητριά των παιδιών του και δεν άφησε ούτε ένα περιουσιακό στοιχείο στους αναγκαίους κληρονόμους, τα γνήσια τέκνα του, «ήτοι ουδέ την νόμιμον μοίραν, το μη διαθέσιμον δηλαδή μέρος εκ της περιουσίας του, το οποίον ανήκεν εις αυτούς εκ του νόμου και ένεκα τούτου

⁸⁷ Οι θυγατέρες που έχουν προικισθεί δεν μετέχουν της διανομής της κληρονομικής περιουσίας των δικαιοπαρόχων γονέων πριν συνεισφέρουν την προίκα των (Αρμ. Βιβλ. – Ε' Τετλ. Η, παρ. 23,24. Καλιγ. Κληρον. Παρ. 405).

δικαιούνται όπως προσβάλωσιν ως άστοργον τη διαθήκην ταύτην». Το δικαστήριο θεωρεί ότι η αγωγή, που έχουν καταθέσει οι αναγκαίοι κληρονόμοι, έχει νόμιμη βάση, επειδή η διαθήκη συντάχθηκε «κατά παραβίασιν της Νεαράς» και επήλθε ανατροπή του δικαιοπρακτικού εγγράφου με επακόλουθο όχι μόνο τη λήψη της νόμιμης μοίρας αλλά ολόκληρης της εξ αδιαθέτου μερίδας⁸⁸.

Αλλά και οι δωρεές αιτία θανάτου μειώνονται αυτοδίκαια κατά το μέρος που προσβάλλουν τη νόμιμη μοίρα και ο δικαιούμενος νομίμου μοίρας « ουδαμώς αποκρούεται διεκδικών κατά την προσήκουσαν αυτω μοίραν τα υπό του δωρεοδόχου κατεχόμενα πράγματα του δωρητού και προσβάλλων δια αναγνωριστικής αγωγής». Για τον προσδιορισμό της νόμιμης μοίρας⁸⁹ πρέπει να συμπεριληφθούν όλοι οι εξ αδιαθέτου αναγκαίοι κληρονόμοι⁹⁰ του δωρητή, και επιβάλλεται η συνεισφορά της περιουσίας τους που, είτε ως προίκα, είτε ως δωρεά, προέρχεται από την περιουσία του.

Η κατάληψη της νόμιμης μοίρας δεν αποτελεί μόνο ηθική αλλά και επιτακτική υποχρέωση του ανιόντος, δεδομένου ότι κατά τις διατάξεις του Νόμου (Νεαρά 18, κεφ. Γ και Βασιλικά Λθ-54) δεν μπορεί να αποστερήσει με κανένα τρόπο τον δικαιούμενο κληρονόμο. Αλλά και ο τυχών από τη νόμιμη μοίρα αποκλεισμός αποτελεί ηθική για τον κληρονόμο προσβολή. Επιπλέον δεν μπορεί να νοηθεί έθιμο που χορηγεί στους γονείς το απόλυτο δικαίωμα αποκλεισμού των κατιόντων τους από τη νόμιμη μοίρα, ούτε έθιμο που επιβάλλει στους κατιόντες την υποχρέωση να ανεχθούν αδιαμαρτύρητα «την γενομένην προσβολήν, διότι το έθιμον τούτο αντίκειται εις τα χρηστά ήθη της πολιτείας» (Δικ. Αποφ. 1141/27).

⁸⁸ Βλέπε Δικ. Απόφ. 517/1927 και Κρασσά, Κληρονομικόν Δίκαιον παρ. 127

⁸⁹ Νόμιμη μοίρα είναι το τρίτο του ενός τρίτου (για τρεις κατιόντες), δηλαδή το 1/9 της όλης κινητής και ακίνητης περιουσίας του αποβιώσαντα γονέα. Αν οι κατιόντες είναι περισσότεροι τότε η νόμιμη μοίρα υπολογίζεται στο μισό (1/2) της περιουσίας του γονέα, αφού διαιρεθεί με τον αριθμό των κατιόντων.

⁹⁰ Βλ. Δικ. Αποφ. 401/1927. «Επειδή προς εξεύρεση της νόμιμης μοίρας δέον συμπεριληφθώσιν άπαντες οι εξ αδιαθέτου αναγκαίοι κληρονόμοι του δωρητού, ομολογουμένου του ενάγοντος δια της αγωγής του ότι πλην του εναγομένου υπάρχει και η κοινή αυτών αδελφή, θέλει υπολογισθεί και αύτη ανεξαρτήτως του αν επροικήσθη υπό του δωρητού πατρός των, καθόσον κατά τα προ του Νόμου 2310 κρατούντα, ο τοιούτος αποκλεισμός των προικισθεισών θυγατέρων εκ της πατρικής κληρονομιάς εστηρίζετο επί εθίμων (Πράτσια-Περί της εξ αδιαθέτου διαδοχής, παρ. 2, εδ. 4)».

4. ΠΩΛΗΤΗΡΙΑ ΣΥΜΒΟΛΑΙΑ ANTI ΕΞ ΑΔΙΑΘΕΤΟΥ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Επειδή στη περίοδο των γηρατειών το άτομο δεν μπορεί πλέον να συντηρήσει τον εαυτό του άμεσα από τις παραγωγικές του δραστηριότητες, σημαντικό μέρος των αποταμιεύσεών του, του κεφαλαίου του, συνιστούν οι συγγενείς του⁹¹.

Ο οικιακός όμως χώρος δεν αγνοεί ούτε το δόλο ούτε την απάτη. Η συγγένεια που δημιουργεί ηθικές απαιτήσεις και υποχρεώσεις και λειτουργεί με βάση τον αμοιβαίο σεβασμό και εκτίμηση, συχνά παραχωρεί τη θέση της στη μονομερή οικειοποίηση. Πιο συγκεκριμένα συγγενείς και μάλιστα παιδιά εκμεταλλεύονται τη δύσκολη θέση που βρίσκονται οι γονείς τους λόγω γήρατος και ασθένειας και με δόλιο τρόπο αποσπούν από τα χέρια τους την περιουσία και αποκλείουν τα αδέρφια τους από τα κληρονομικά τους δικαιώματα.

Το 1920 μητέρα υπερήλικη άνω των 100 χρόνων, ενώ δεν είχε συνείδηση των πράξεών της και συνεπώς την ικανότητα του δικαιοπρακτείν, φέρεται με συμβόλαιο ότι δήθεν πώλησε όλη την ακίνητη περιουσία της στους δύο γιους της και αδελφούς των αντιδίκων. Μετά το θάνατό της το 1923, με τα εικονικά αυτά συμβόλαια, οι γιοι κατέλαβαν ολόκληρη την περιουσία της μητέρας τους και με δόλιο και άδικο τρόπο ζημίωσαν τα αδέρφια τους που πάντοτε «επεδείκνυαν ανεπίληπτον διαγωγή προς την μητέρα τους, η οποία εξαντλούσα την περιουσία της καθ' ολοκληρίαν μηδόλως υπολειφθείσης ετέρας περιουσίας εις αυτήν προς απόληψιν της νομίμου κληρονομικής των μοίρας και της εντεύθεν προσαφθείσης εις αυτούς βαρείας ύβρεως» (Δικαστ. Απόφ. 827/1924). Επομένως η εικονική αγοραπωλησία θεωρήθηκε μεγάλη προσβολή για τα αδέρφια που αποκληρώθηκαν, αφού δεν τιμήθηκαν, όπως έπρεπε από τη μητέρα τους.

Η κραυγή του πικραμένου πατέρα από την Αγιάσο, αποκαλύπτει εύγλωττα τις πιέσεις που δέχονται στα πλαίσια του οικιακού χώρου υπερήλικες γονείς, για να αναγκαστούν να υποκύψουν στις αρπαχτικές διαθέσεις αχάριστων παιδιών τους και να προχωρήσουν στη μεταβίβαση της περιουσίας τους αποξενώνοντας τα υπόλοιπα παιδιά τους. «...αλλά αχαρίστως συμπεριφερομένη (η θυγάτηρ) με δόλο και απάτη άρπαξε από τας χείρας μου όλη την ευρισκομένη περιουσίαν

⁹¹ Goody, 1973a:3

μου, με διέβαλλε με συκοφαντίες και ήλθον σε ρήξεις και έριδας μετά των άλλων τέκνων μου, διότι με οδήγησε με πονηράς σαγηνεύσεις στη σύνταξιν δύο εικονικών πωλητηρίων συμβολαίων με τα οποία αποξενώνονται τα άλλα συκοφαντηθέντα τέκνα μου και καθίσταται η θυγάτηρ μου κυρία μοναδική της ακίνητης περιουσίας μου»

5. ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΔΟΧΗ ΜΕ ΔΙΑΘΗΚΗ

Η μονομερής δικαιοπραξία με την οποία ο διαθέτης ρυθμίζει την τύχη της περιουσίας του για το χρόνο μετά το θάνατό του είναι η διαθήκη. Η διαθήκη που γράφεται ολόκληρη με το χέρι του διαθέτη, χρονολογείται και υπογράφεται απ' αυτόν, χαρακτηρίζεται ιδιόγραφη. Δημόσια είναι η διαθήκη που συντάσσεται από το διαθέτη και δηλώνει την τελευταία του βούληση ενώπιον συμβολαιογράφου, ενώ είναι παρόντες τρεις μάρτυρες ή δεύτερος συμβολαιογράφος και ένας μάρτυρας. Η γνωστοποίηση του περιεχομένου της διαθήκης από το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης είναι η δημοσίευσή της. Στη δημοσίευση υπάγονται όλες οι διαθήκες ακόμη και οι άκυρες.

Αν και η διαθήκη μετά το θάνατο του διαθέτη προσκτάται πραγματική υπόσταση και εκτελεστική ισχύ, στον Μανταμάδο τα επιτόπια έθιμα λειτουργούν ανασταλτικά και αφήνουν στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα πρωτοβουλίες που φαλκιδεύουν τη βούληση του διαθέτη και τις απαιτήσεις του δικαιούχου. Ο γιος κληρονομεί από τον πατέρα του με διαθήκη χρονολογίας 1913 μια οικία στο Μανταμάδο και άλλα ακίνητα. Την οικία είχε αγοράσει ο πατέρας επί Τουρκοκρατίας και είχε καταχωρηθεί με τη σχετική πράξη αγοράς στα βιβλία του τουρκικού κτηματολογίου. Το κτηματολόγιο περιφέρειας Μανταμάδου χάθηκε κατά την κατάληψη της Λέσβου από τον Ελληνικό Στρατό το 1912, είχε όμως καταχωρηθεί η πράξη στο σχετικό βιβλίο της κοινότητας και υπήρχε το σχετικό αντίγραφο. Την οικία μετά το θάνατο του πατέρα η αντίδικος μητριά κατέλαβε αυθαίρετα και κατακρατεί παράνομα και αρνείται να αναγνωρίσει στο δικαιούχο το κληρονομικό του δικαίωμα. Η εναγόμενη ισχυρίζεται ότι στο Μανταμάδο με έθιμο που τηρείται αδιάκοπα πολλά χρόνια και με μορφή κανόνα δικαίου η

σύζυγος «όταν διατελεί σε χηρεία μετά τον θάνατο του ανδρός της δικαιούται να καρπούται εφ' όρου ζωής την οικία του συζύγου και να κατοικεί εντός αυτής αδιαταράκτως μεθ' οιασδήποτε τάξεως κληρονόμου και αν συντρέχει». Το δικαστήριο επιβάλλει την απόδειξη του εθίμου με κάθε μέσο και με μάρτυρες. (Δικαστ. Απόφ. 154/1919).

Επειδή σύμφωνα με τις διατάξεις των Νόμων οι αναγκαίοι κληρονόμοι, «εάν μεν δεν εγκατασταθούν, τουτέστιν αποκλεισθούν άδικα, δύνανται να προτείνουν την ακύρωση της διαθήκης ως αστόργου διά της “quevela inofficios: festa menti”, εάν όμως εγκατασταθούν εις υπέλαπτον της νομίμου μοίρας, δύνανται να ζητήσωσι την αποπλήρωσιν της νομίμου μοίρας⁹²», με την αγωγή της που καταθέτει στο Πρωτοδικείο Μυτιλήνης το 1924, θυγατέρα προσβάλλει το κύρος της ιδιόγραφης διαθήκης της μητέρας της, η οποία εγκατέστησε μεν κληρονόμους στην καταληφθείσα περιουσία της τα γνήσια τέκνα της, αλλά «κατά τρόπον αδίκως άνισον». Στους τρεις γιους εγκατέλειπε περιουσία πάνω των δύο εκατομμυρίων δραχμών, ενώ στις τρεις θυγατέρες της κατέλειπε μόνον από 500 δραχμές. Η άδικη αυτή κατανομή της παρέχει το δικαίωμα να ζητήσει τη συμπλήρωση της νόμιμης μοίρας από τους αντιδίκους και συνεισφέρει και την οικία που δόθηκε σ' αυτήν ως προίκα και τις 500 δραχμές, με τις οποίες η μητέρα την εγκατέστησε κληρονόμο της. Επειδή καθένας από τους αντιδίκους είναι υποχρεωμένος «κατά λόγον του υπερβάλλοντος τη νόμιμον μοίρα» να καταβάλλει προς συμπλήρωση της νόμιμης μοίρας, η ενάγουσα απαιτεί να αναγνωρισθεί το κληρονομικό της δικαίωμα σε ποσοστό 1/6 στο ήμισυ της κληρονομιάς, η οποία αθροίζεται «εκ των δια της διαθήκης καταλειφθέντων και των εν ζωή δοθέντων⁹³». (Δικαστ. Αποφ. 110/1924).

Αλλά και η διαθήκη, που έχει συνταχθεί το 1912, με την οποία η σύζυγος εγκαθιστά μοναδικό κληρονόμο επί της περιουσίας της το σύζυγό της, προσβάλλεται από τη μητέρα της θανούσης συζύγου. Η διαθήκη χαρακτηρίζεται άκυρη, γιατί, ενώ έχει συνταχθεί δυνάμει του νόμου περί διαθηκών, που ίσχυε επί Τουρκοκρατίας, δεν συντάχθηκε ενώπιον του αρμόδιου τότε υπαλλήλου του

⁹² Δικ. Αποφ. 19/1926.

⁹³ Αγωγή προς αποπλήρωση νομίμου μοίρας “action suppletoria” Βασ. 41.5.2, Ν.30 κωδ. 3.28, Κρασσιά Κληρον. Παρ. 171.

ελληνικού υποπροξενείου της Μυτιλήνης. Δεν συντάχθηκε ενώπιον επτά μαρτύρων ή δεν έχει υπογραφεί από πέντε, δηλ. δεν σφράγισαν τη διαθήκη όλοι αυτοί οι μάρτυρες. Το πλέον σοβαρό όμως για το δικαστήριο είναι ότι ακριβώς από το χρόνο που άρχισε να συντάσσεται η διαθήκη μέχρι τη στιγμή της αποπεράτωσης της, είχε περιέλθει η ασθενής σε πλήρη αναισθησία από επιθανάτιο ρόγχο. Η διαθήκη, κατά τη γνώμη του δικαστηρίου, ήταν προϊόν βίας, που ασκήθηκε από το σύζυγο και μάλιστα κατά την ασθένεια, στις τελευταίες στιγμές της συζύγου του, κατά τις οποίες ήταν σε πλήρη ασυνειδησία των όσων γίνονταν. Η ενάγουσα πεθερά του εναγομένου επιδιώκει την ακύρωση της διαθήκης, επειδή άλλωστε δεν άφησε σ' αυτήν τη νόμιμη μοίρα κατά τους νόμους, τα ήθη και τα έθιμα επί Τουρκοκρατίας και επειδή, αν ακυρωθεί, δικαιούται ως μητέρα της αποθανούσης να εγκατασταθεί σ' όλη την κληρονομούμενη περιουσία αυτής, αφού δεν εγκατέλειψε άλλους κληρονόμους⁹⁴.

Επίσης ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αγωγή με την οποία γιος προβάλλει τη διαθήκη του κληρονομούμενου πατέρα του «ως άστοργον και άκυρον ανακεκλημένη και ακυρώσιμου» που συντάχθηκε ενώπιον του συμβολαιογράφου Μυτιλήνης το 1923. Στη διαθήκη όσον αφορά τον ενάγοντα γιο αναγράφεται: «Εις τον υιόν μου Ευστράτιο αφήνω εν ελαιόκτημα μετά των εν αυτώ ελαιοδένδρων..... ως και όλα τα μετρητά χρήματα άτινα έχω πληρώσει δι' αυτόν δια την απαλλαγήν του εκ του Οθωμανικού Στρατού. Καίτοι δε πολλάκις με επίκρανε μη επιδείξας τον απαιτούμενο προς εμέ σεβασμόν και δείξας συμπεριφοράν και διαγωγήν όλως ανάρμοστον τέκνου προς πατέρα, ουχ ήττον συγχωρώ αυτόν και συμβουλεύω τούτον όπως μη είναι οξύθυμος».

Ο ενάγων προσβάλλει τη διαθήκη, αν και είναι έγκυρη και έχει συνταχθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου ΓΨΗ' περί διαθηκών, επειδή συντάχθηκε με τις απατηλές και δολερές παραστάσεις των αντιδίκων αδελφών του, επειδή ανακλήθηκε πριν το θάνατο του διαθέτη προφορικά και επειδή τη θεωρεί άστοργο, αφού δεν του εξασφάλισε ούτε καν τη νόμιμη μοίρα.

Ο πικραμένος γιος ισχυρίζεται ότι ο διαθέτης πατέρας του «προέβη εκ πλάνης» στη σύνταξη της διαθήκης, γιατί πίστεψε σε κακόβουλες εισηγήσεις των

⁹⁴ Το δικαστήριο ακύρωσε τη διαθήκη, γιατί ο εναγόμενος δεν κατέθεσε προτάσεις.

εναγομένων, οι οποίοι κατόρθωσαν να τον πείσουν ότι ο γιος του «εφέρετο προς αυτόν ασεβώς, ότι τον έβριζε σκαιώς διαδίδοντας δημοσία ότι δεν θέλει να τον ονομάζει πατέρα του, ότι απειλούσε αυτόν με θάνατον. Με άλλες μηχανορραφίες, έντεχνες, επίμονες και πειστικές, πέτυχαν να επηρεάσουν νουνεχή και καλώς σκεπτόμενον άνθρωπον». Όμως τα επικαλούμενα γεγονότα δεν μπορούν κατά την κρίση του Δικαστηρίου να θεωρηθούν ικανά να προκαλέσουν στο διαθέτη τέτοια πλάνη, ώστε να διατυπώσει κατά αυτόν το τρόπο τη βούλησή του.

Αλλά και κατά τις διατάξεις του αρθ. 40 Νόμου ΓΨΗ'/1911 «περί διαθηκών», η διαθήκη είναι δυνατόν να ανακληθεί μόνο με τη σύνταξη νέας διαθήκης ή με δήλωση ενώπιον συμβολαιογράφου παρόντων τριών μαρτύρων. Επειδή κανένας από τους ανωτέρω λόγους δεν συντρέχει, απορρίφθηκε ο ισχυρισμός του ενάγοντος περί ανακλήσεως της διαθήκης.

6. ΔΩΡΕΑ ΑΙΤΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Η σύσταση της δωρεάς γίνεται με συμβόλαιο και είναι δικαιοπραξία αιτία θανάτου εν ζωή, γιατί ο δωρητής δεσμεύεται με την κατάρτιση της σύμβασης πριν από το θάνατό του. «Δωρεάς αιτία θανάτου του δικαιώματος της ανακλήσεως παραιτηθέντος του δωρητού ανατροπή επέρχεται βεβαιουμένων των λόγων της αχαριστίας, ήτοι των σκαιών ύβρεων και της επιβολής των αδίκων χειρών». Σύμφωνα λοιπόν με το νόμο δωρεά δεν ανατρέπεται παρά μόνο για λόγους αχαριστίας. Αν δεν υπήρχε παραίτηση από το δικαίωμα της ανακλήσεως, θα μπορούσε ο δωρητής απεριόριστα, ανά πάσα στιγμή, και με απλή δήλωση βούλησης να ανακαλέσει τη δωρεά. Αν υπάρχει όμως παραίτηση,⁹⁵ μόνο για αχαριστία που έχει βεβαιωθεί με δικαστική απόφαση ανατρέπεται η δωρεά. Με τους ανωτέρω περιορισμούς με αγωγή που κατατίθεται στο Πρωτοδικείο επιδιώκεται η ακύρωση δωρητηρίου συμβολαίου λόγω αχαριστίας. Με κάθε νόμιμο μέσο και με μάρτυρες αποδεικνύεται ότι ο δωρεοδόχος μετά τη σύνταξη του δωρητηρίου συμβολαίου συμπεριφέρεται με αχαριστία προς την ευεργέτιδα

⁹⁵ «Δεν δύναται να γίνει ουδ' εξ υπαρχής παραίτησις του της ανακλήσεως δικαιώματος, καθό αντικειμένης εις τα χρηστά ήθη της τωιαύτης συμφωνίας, δι' ης παρέχεται ατιμωρητί άδεια να πράττεται το κακόν». (Καλλιγά Ενοχ. παρ. 137)

αδελφή του και το σύζυγό της: Εξύβριση σε δημόσιο χώρο με σκαιότατες φράσεις ενώπιον πολλών ανθρώπων. Εκδιώκει από το σπίτι του τους συγγενείς του και τους εκθέτει σε πενία και επαιτεία. Με δόλο και απάτη επιδιώκει να σφετερισθεί όλην τους την περιουσία. Σύμφωνα με το νόμο η αχαριστία του δωρεοδόχου παρείχε στη δωρήτρια και στο σύζυγό της το δικαίωμα της ανάκλησης της δωρεάς.

Αλλά και άλλη αδελφή απευθύνεται στο δικαστήριο και επιδιώκει την ανάκληση της δωρεάς προς την αδελφή της, την ακύρωση του δωρητηρίου συμβολαιογραφικού εγγράφου και να επαναφορά της περιουσίας στην κυριότητά της. Από τις καταθέσεις των μαρτύρων προέκυψε ότι η εναγομένη αδελφή πριν από πολλά χρόνια ένεκα κάποιας διαφοράς ήρθε σε φιλονικία και πρόσβαλε τη δωρήτρια αδελφή της με εξυβριστικές φράσεις και έριξε, απειλητικά για τη σωματική της ακεραιότητα επάνω της, από το δώμα της οικίας της, λίθους. Αλλά δεν αποδείχθηκε ότι η εξυβριστική συμπεριφορά της εναγομένης εξακολούθησε. Από μεμονωμένο επεισόδιο, κατά το οποίο σε μια στιγμή ψυχικής παραφοράς ο δωρεοδόχος προβαίνει σε απρεπή και εξυβριστική συμπεριφορά κατά του δωρητή, δεν δημιουργείται λόγος αχαριστίας, ο οποίος προϋποθέτει ύπαρξη προπαντός δόλου και προφανή του δωρεοδόχου κακοβουλία και αγνωμοσύνη. Επομένως δεν θα είναι σύμφωνη προς τη διάνοια του Νομοθέτη η εκδοχή, ότι από ένα μεμονωμένο γεγονός ψυχικής παραφοράς, πρέπει και να ανακληθεί αμέσως η δωρεά, η οποία μάλιστα δεν έχει μόνον χαριστική την προέλευση, αλλά άγεται και από λόγους ευχαρίστησης του διαθέτη προς τον δωρεοδόχο για υπηρεσίες τις οποίες παρέσχε ή μέλλει να παράσχει σ' αυτόν. Πολύ δε περισσότερο δεν είναι δυνατό να νοηθεί αχαριστία από μια εξυβριστική ενέργεια του δωρεοδόχου, όταν σε όλες τις υπόλοιπες προς το δωρητή υποχρεώσεις αποδεικνύεται συνεπής. Όπως δε προέκυψε από την αποδεικτική διαδικασία η εναγομένη αδελφή της δωρήτριας κατά το διάστημα της σοβαρής ασθένειάς της, «έδειξε την προσήκουσαν προς την αδελφής της στοργήν περιπιοιουμένη και περιθάλλουσαν αυτήν και μόνη και με τας θυγατέρας της». Επομένως δεν προκύπτει λόγος αχαριστίας και ανατροπή της δωρεάς (Απόφαση 48/1828)

Αλλά και η δωρεά που έχει συστήσει σύζυγος προς τη σύζυγό του στο τελευταίο στάδιο της θανατηφόρου αρρώστιας του προσβάλλεται από τον αδελφό του, ο οποίος ισχυρίζεται ότι ο αδελφός του ούτε διαθήκη κατέλιπε, ούτε κατιόντες ή άλλους πλησιέστερους συγγενείς παρά εξ αδιαθέτου άφησε κληρονόμους αυτόν τον αμφιθαλή αδελφό του και την αντίδικο χήρα σύζυγό του. Συνεπώς είναι κληρονόμος του αποβιώσαντος κατά το ήμισυ εξ αδιαιρέτου και κατά το άλλο ήμισυ η χήρα, η οποία και κατέλαβε όλη την περιουσία του συζύγου της και αρνείται να αναγνωρίσει το κληρονομικό δικαίωμα στον αδελφό του συζύγου της. Στο δικαστήριο η χήρα αποκρούει την περί κλήρου αγωγή και ισχυρίζεται ότι τα κατακρατούμενα εκ μέρους της ακίνητα δεν αποτελούν μέρος της εξ αδιαθέτου κληρονομιάς του αποβιώσαντος συζύγου της και αδελφού του ενάγοντος, αλλά ιδιοκτησία της, τα οποία περιήλθαν σ' αυτήν δυνάμει δωρητηρίου συμβολαίου και νόμιμα μεταγράφηκαν, όπως προκύπτει από το σχετικό πιστοποιητικό του οικείου Μεταγραφοφύλακα, το οποίο ο ενάγων υποστηρίζει ότι είναι άκυρο. Το δικαστήριο πράγματι κρίνει άκυρο το πιστοποιητικό, διότι δεν επακολούθησε για το κύρος της δωρεάς αυτής η προαπαιτούμενη αποδοχή⁹⁶, η οποία πρέπει να γίνει με συμβολαιογραφικό έγγραφο δυνάμει του αρθ. 48 του περί χαρτοσήμου νόμου.

Προφανώς δυσαρεστημένη από τους συγγενείς της Μουσουλμάνα δώρισε την περιουσία της σε Χριστιανό Ορθόδοξο Έλληνα υπήκοο από τον Πολιχνίτο. Ο δωρεοδόχος με αγωγή που καταθέτει το 1922 στο Πρωτοδικείο Μυτιλήνης θέλει να αναγνωρισθεί η νομή του σε κτήματα που του δώρισε η Αϊσέ Χανούμ. Στην αγωγή του εκθέτει ότι η Αϊσέ Χανούμ είχε στην κατοχή της ένα λιβάδι, τέσσερις αγρούς και δύο ελαιοκτήματα. Τα κτήματα αυτά με δωρητήρια συμβόλαια (1405/1918, 2060/1919) τα δώρισε σ' αυτόν αιτία θανάτου, για να τα έχει στην κατοχή και κυριότητά του. Όμως στις 30 Αυγούστου 1921 οι αντίδικοι, ανιψιοί της δωρητριάς, κοινοποίησαν σ' αυτόν ότι τα κτήματα ανήκουν σ' αυτούς ως κληρονόμους της θείας τους Αϊσέ και ότι πρέπει να τα παραδώσει, γιατί τα δήθεν

⁹⁶ Διότι η αιτία θανάτου δωρεά ούσα σύμβαση, δέον δια την ύπαρξη και το κύρος αυτής να υπάρχει ως επί πάσης άλλης συμβάσεως η συμφωνία, απαρτίζουσα την σύμβασιν, ήτις υφίσταται όταν συντρέχει η επί το αυτό σύμπτωσης και άλλης βουλήσεως και ουχί όταν υπάρχει ενός μόνου προσώπου η δηλωθείσα βούλησις. (Εφ. Λαρισ.117/916 Α.Π. 157/1912)

δωρητήρια δεν έχουν καμία ισχύ κατά τη γνώμη τους. Υποστηρίζουν ότι τα κτήματα είναι βάκουφ και επί βάκουφ δεν αποκτάται νομή ούτε κατοχή. Πράγματι ο Νόμος περί Βάκουφ 1208/1791 δεν εξασφαλίζει κατοχή και κυριότητα. Μόνο νομή παραχωρεί και μεταβιβάζεται στους τροφίμους «οικογενειακώ δικαιώματι». Στο δικαστήριο με παρέμβασή της η Οθωμανική Κοινότητα της Μυτιλήνης, εκπροσωπούμενη από το Μουφτή ως Πρόεδρό της, υποστήριξε κατά του ενάγοντος, ότι τα επίδικα κτήματα ήταν βάκουφ και δεν μπορεί να τα διαθέσει αυτοβούλως πολύ περισσότερο να τα δωρίσει αυτός, στον οποίο δεν ανήκει η κυριότητα. (Δικ. Αποφ. 198/1922).

7. Η ΠΡΟΙΚΑ

I. Η ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΙΚΑΣ

Η σύζυγος ή οι εξ αίματος συγγενείς της προσφέρουν στο σύζυγο με το γάμο, περιουσία⁹⁷, για να τον ανακουφίσουν από τα οικονομικά βάρη⁹⁸ του γάμου, που ήταν υποχρεωμένος να επωμιστεί. Η προίκα οριζόταν και καταρτιζόταν με σύμβαση, προκοσύμφωνο, που περιβαλλόταν το συμβολαιογραφικό τύπο, μετά την εισαγωγή στη Λέσβο της Ελληνικής Αστικής Νομοθεσίας σε συμβολαιογράφο, και συνέδεε τον προικοδότη γυναίκα ή τρίτον με τον προικολήπτη άντρα. Αντικείμενο της προίκας μπορούσε να είναι περιουσία ενεστώσα ή μέλλουσα πάντα όμως ορισμένη. Χρόνος προίκισης μπορούσε να είναι ο πριν ή κατά τη διάρκεια του γάμου στον οποίο αφορούσε η προίκα. Με τη λύση του γάμου η προίκα αποδιδόταν στη γυναίκα ή στους κληρονόμους της. Κατά τη διάρκεια του γάμου ο άνδρας αποκτούσε κατά κυριότητα τα προικώα κινητά και την επικαρπία των ακινήτων. Ως διαχειριστής της προικώας περιουσίας ο άντρας μπορούσε να εκποιήσει τα προικώα κινητά μετά από

⁹⁷ Στη Λέσβο από την περίοδο της Οθωμανικής μεταρρύθμισης του Τανζιμάτ, η Εκκλησία και μια μεσαία κοινωνική κατηγορία πολιτών μέσω της προικοδοσίας επιχειρούν να προστατεύσουν θεσμικά την πυρηνική οικιακή ομάδα ως αυτόνομη κοινωνικοοικονομική οντότητα. (Papataxiarchis 1993c).

⁹⁸ Βλ. δικαστική απόφαση 598/1927: «Η προίξ δίδεται των βαρών του γάμου ένεκεν και προς σύστασιν και απόδειξιν αυτής απαιτείται επίσημον συμβολαιογραφικόν έγγραφον, ου μη γενομένου ο αντίδικος παραμένει οφειλέτης».

προηγούμενη συμφωνία της γυναίκας – συζύγου και τα ακίνητα κατόπιν άδειας του δικαστηρίου.

Η προικία περιουσία ανήκει στη σύζυγο και δεν ενώνεται με την περιουσία του συζύγου της. Για την εκποίηση προικίου ακινήτου ή για τη σύσταση προίκας στη θυγατέρα του με προικία ακίνητα της συζύγου του, ο σύζυγος πρέπει ως διαχειριστής της προίκας της γυναίκας του να υποβάλλει αίτηση στο Πρωτοδικείο Μυτιλήνης και να ζητήσει να του επιτραπεί μετά από προηγούμενη συμφωνία της συζύγου του να εκποιήσει ή να συστήσει προίκα στη θυγατέρα του. Στην αίτησή του ο σύζυγος πρέπει να αιτιολογεί τους λόγους εκποίησης, π.χ. για ανέγερση οικίας, «καθόσον στερείται τοιαύτης και δεν έχει τα μέσα προς απόκτησίν της». Σε κάθε περίπτωση πρέπει να συναινεί και η σύζυγος. Η βούλησή της πρέπει να κατατίθεται και σε επίσημη συμβολαιογραφική πράξη συναινέσεως. Το δικαστήριο καθορίζει και το ελάχιστο ποσό που πρέπει να εκποιηθεί το ακίνητο και άνευ πλειστηριασμού. Η νέα οικία που αποκτάται καθίσταται σύμφωνα με το νόμο προικία. Η ίδια διαδικασία ακολουθείται και για τη σύσταση προίκας προς τη κόρη με προικία ακίνητα της μητέρας. Γίνεται περιγραφή των ακινήτων με τα οποία θα προικισθεί η θυγατέρα και η συναίνεση της μητέρας πρέπει να εμφανίζεται σ' ανάλογη συμβολαιογραφική πράξη. Ο πατέρας λοιπόν προικίζει και η μητέρα συναινεί. Αν ο πατέρας είναι άπορος και η μητέρα εύπορος, αλλά δεν συναινεί, προίκα δεν καταβάλλεται.

Η Αικατερίνη από τα Βασιλικά το 1923 με αγωγή, που καταθέτει στο Πρωτοδικείο Μυτιλήνης, αιτείται προίκα μετά το γάμο της και με πικρία καταθέτει βιώματα ψυχής, καθώς περιγράφει τη δεινή θέση στην οποία έχει περιέλθει, αλλά η αμετάκλητη βούληση της μητέρας της τη θέλει οικονομικά εξαθλιωμένη και απροίικιστη. Η ενάγουσα αναφέρει ότι η μητέρα της είναι κάτοχος μεγάλης περιουσίας (κατέχει 3 ελαιοκτήματα, 3 αγρούς, αμπέλι, αλευρόμυλο, οικία διώροφη, μετρητά χρημάτων) χωρίς να έχει χρηματική οφειλή. Κατά το γάμο της που έγινε στην Κων/λη το 1903, ούτε ο πατέρας της έμπορος, που πέθανε το 1919 στη Μυτιλήνη, συνέστησε προίκα γι' αυτήν, ούτε η μητέρα της, που ήταν ιδιοκτήτρια της ανωτέρω περιουσίας. Ο γάμος έγινε με την αόριστη υπόσχεση σύστασης προίκας, η οποία δεν πραγματοποιήθηκε. Από τότε η κόρη διέμενε

στην Κων/λη με το συζυγό της και τα τέκνα της, απ' όπου όμως κατά το γενόμενο διωγμό των Χριστιανών αναγκάστηκε να καταφύγει στα Βασιλικά στερημένη και τον άρτον, ενώ αν είχε προίκα θα αποζούσε απ' αυτήν. Αντίθετα η μητέρα της συνέστησε προίκα από κινητά και ακίνητα στις άλλες δύο θυγατέρες της. Επειδή λοιπόν βρίσκεται σε έσχατη ένδεια και η ίδια και η οικογένεια της από την έλλειψη περιουσίας, αποκτά το δικαίωμα να ζητήσει από τη μητέρα της να συστήσει προίκα γι' αυτήν. Δεδομένου ότι η κατάστασή της αποτελεί αιτία μεγάλων δοκιμασιών, υποχρεώνεται η μητέρα να συστήσει προίκα. «Η μήτηρ είναι υπόχρεως κατά νόμον προς διατροφήν του πενομένου κατιόντος, ενώ εκείνη ευπορεί». (Δικ. Αποφ. 371/1923). Η εναγόμενη μητέρα ισχυρίζεται ότι η ενάγουσα, ενώ ήταν ανήλικη διέφυγε στην Κων/λη με το σημερινό της σύζυγο και ετέλεσε γάμο χωρίς τη συναίνεση του πατέρα της και επομένως «κατέστη αναξία του προς προίκισιν δικαιώματός της». Όμως ο ισχυρισμός της μητέρας κρίνεται παράνομος και απορριπτός, γιατί δεν υπάρχει νομική διάταξη που να επιβάλλει όσα η μητέρα υποστηρίζει, αλλά αντίθετα προκύπτει ότι και μετά την τέλεση του γάμου ισχύει η υποχρέωση σύστασης προίκας, εφόσον ο γάμος είναι έγκυρος. Και ο γάμος της Αικατερίνης είναι έγκυρος, αφού ο πατέρας, του οποίου η συναίνεση απαιτείται για το γάμο της ανήλικης θυγατέρας, ουδέποτε απαίτησε την ακύρωση του γάμου ώστε να απαλλαγεί από την υποχρέωση σύστασης προίκας προς τη θυγατέρα του.

Η υπόθεση αυτή μας οδηγεί στη σκέψη του Bourdieu⁹⁹ πως η μεταβίβαση των περιουσιακών στοιχείων σχετίζεται με την ενεργοποίηση των γαμήλιων στρατηγικών. Η κόρη, αν και τέλεσε νόμιμο και έγκυρο γάμο, που υποτίθεται ότι παρέχει τιμή¹⁰⁰, η στάση και η διάθεση των γονέων απέναντί της δεν άλλαξε. Οι γονείς δεν συγχωρούν το παρήκοο τέκνο τους και το τιμωρούν με αποκλήρωση. Οι αυθαίρετες επιλογές της κόρης έχουν θίξει την τιμή και την υπόληψη της οικογενειακής ομάδας. Ο κοινωνικός περίγυρος δεν έχει πλέον καλή ιδέα για την οικογένεια, αφού η κόρη στη πιο καθοριστική στιγμή της ζωής της, όπως είναι ο γάμος, αγνόησε τους γονείς της. Οι ενέργειές της έχουν προσβάλλει το κύρος,

⁹⁹ Bourdieu, 1980 : 200.

¹⁰⁰ Σ το θέμα της τιμής σε σχέση με τις ανύπαντρες κόρες στη Νάξο αναφέρεται διεξοδικά η Εύα Καλπουρτζή στο βιβλίο της «Συγγενικές σχέσεις και στρατηγικές ανταλλαγών», 2001 σελ. 115-118.

έχουν μειώσει το συμβολικό κεφάλαιο της οικογένειας, το οποίο ανά πάσα στιγμή είναι μετατρέψιμο σε υλικό κεφάλαιο. Οι άλλες κόρες ήταν δύσκολο να αποκατασταθούν ανάλογα με την κοινωνικοοικονομική θέση της οικογένειας, και γι' αυτό απαιτήθηκε μεγαλύτερη προίκα, μεγαλύτερο υλικό κεφάλαιο. Η αποκλήρωση λοιπόν είναι μέρος της στρατηγικής για διατήρηση του συμβολικού κεφαλαίου, το οποίο είναι καθοριστικής σημασίας για την επιβίωση της οικιακής ομάδας.

II. ΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΙΚΩΝ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΤΗΣ ΣΥΖΥΓΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΣΥΖΥΓΟΥ ΤΗΣ

Η ελάττωση της περιουσίας του άντρα – συζύγου, ή η κακή διαχείρισή της απειλεί με κίνδυνο την προίκα της συζύγου και οδηγεί τη γυναίκα στο Δικαστήριο για να ζητήσει το διαχωρισμό της προίκας της από την περιουσία του άντρα της. Δηλ. η γυναίκα κατά τη διάρκεια του γάμου της, αν ο σύζυγός της εκθέτει σε κίνδυνο την προίκα της λόγω κακής διαχείρισης και σπατάλης, έχει το δικαίωμα «συνεστώτος του γάμου» να διεκδικήσει και να αναλάβει τη διαχείριση της προίκας της. Η σύζυγος τότε διαχειρίζεται και έχει την επικαρπία, αλλά ο άντρας διατηρεί την κυριότητα.

«Δεδώκαμεν τη γυναικί το δικαίωμα του χωρισμού των προικίων, ει κακώς τα πράγματα ο ανήρ διοικίη, να λαμβάνει αυτά και διοικεί κατά τον πρέποντα τρόπον¹⁰¹».

Αλλά και το αρθ. 676 της Πολιτικής Δικονομίας έδινε το δικαίωμα στη γυναίκα να ζητήσει το χωρισμό των προικίων της κτημάτων από την περιουσία του άντρα της, για να αναλάβει η ίδια τη διαχείριση και τη φροντίδα της περιουσίας της και να είναι σε θέση να τρέφει από τα εισοδήματά της τον εαυτό της, τον άντρα της και τα παιδιά της.

Στο Πρωτοδικείο έχουν κατατεθεί αγωγές από τις οποίες προκύπτει ότι άντρες έχουν κατασπαταλήσει ολόκληρη την περιουσία τους με την άσωτη και δαπανηρή ζωή τους. «Δια της σπατάλης, δια του ασώτου βίου αυτού και της

¹⁰¹ Νεαρά 97 κεφ.6.

κακής διαχείρισης των εισοδημάτων δαπανά και όσα ακόμη δια της προσωπικής εργασίας τα τέσσερα τέκνα τους κερδίζουν, εργαζόμενα εις τα κτήματα άλλων συγχωριανών επί ημερομισθίου. Λαμβάνει ταύτα και βία ακόμη παρά τούτων». (Δικ. Αποφ. 123/1916)¹⁰².

Η κακή διαχείριση οδηγεί τους άντρες στο δανεισμό και στη δέσμευση των προικίων εισοδημάτων τους. Η προίκα απειλείται με εκποίηση, δεδομένου ότι, εφόσον δεν αποδίδεται η προίκα στη γυναίκα, όπως ο Νόμος ορίζει, δεν κωλύονται οι δανειστές του συζύγου, στον οποίο ανήκει κατά κυριότητα η προίκα, να επιληφθούν προς ικανοποίηση των απαιτήσεών τους. Οι δανειστές με παρεμβάσεις τους στο δικαστήριο επιχειρούν να αποτρέψουν το χωρισμό των περιουσιών των συζύγων.

Στη δικογραφία με αριθμ. 80/1920 ο παρεμβαίνων αμφισβητεί τη βάση της αγωγής της συζύγου του οφειλέτη του «περί διαχωρισμού περιουσίας» και προσβάλλει την εγκυρότητα του προσαγόμενου από τη σύζυγο προικοσυμφώνου, το οποίο είχε συνταχθεί τον Ιούλιο του 1913 σε «άσημο χαρτί». Η ενάγουσα υποχρεώθηκε να αποδείξει με κάθε νόμιμο μέσο και με μάρτυρες τη σύσταση και την καταβολή της προίκας της δυνάμει των διατάξεων των Πατριαρχικών οδηγιών (αρθ.263 εκδ.8), οι οποίες είχαν ισχύ κατά το χρόνο κατά τον οποίο έγινε η σύσταση της προίκας¹⁰³.

¹⁰² Η σύζυγος είχε προίκα 7 ελαιοκτήματα και μια οικία στον Παπάδο. Από το χρόνο του γάμου της και κατά μετριοτάτους υπολογισμούς εξασφάλιζε 32 μόδια ελαιοκάρπου κατά διετία (16 το έτος). Συγκείμενον το μόδι από 500 οκάδες ελαιοκάρπου, το καθαρό εισόδημα που αναλογεί κατ' έτος είναι 2.000 οκάδες ελαιόλαδο τιμώμενο επί 1,30 δραχμές= 2.600 δραχμές κατ' έτος.

¹⁰³ Οι οδηγίες διατηρήθηκαν δυνάμει του αρθ. Π, εδ.2 του ΔΡΛΛ' Νόμου, υπό το κράτος της ελληνικής στρατιωτικής κατοχής των Νέων Χωρών, στις οποίες λειτουργούσαν το 1913 τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, στα οποία εφαρμοζόταν οι Πατριαρχικές οδηγίες και τα οποία θα ήταν αρμόδια προς εκδίκαση και της κρινόμενης διαφοράς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα δικαστικά έγγραφα αποτελούν πηγή της Ιστορίας και φωτίζουν το φαινόμενο της ζωής σε όλες του τις εκφάνσεις. Πρόκειται για ένα υλικό τόσο ζωντανό όσο είναι πιστό και ακριβές στη πραγματικότητα που εκφράζει. Όμως η μεγάλη πρόκληση για τον ερευνητή δεν είναι να ανασυνθέσει αυτή τη πραγματικότητα, όσο να αποκαλύψει το σφυγμό της εποχής που αντανακλά το δικαστικό υλικό. Σε αδρές γραμμές έγινε παρουσίαση του συστήματος μεταβιβάσεων της ακίνητης κυρίως περιουσίας στη Λέσβο, με βάση το οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο που ίσχυε στο νησί τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.

Από την πρώτη ματιά έγινε φανερό πως η ακίνητη περιουσία είτε ως προίκα είτε ως κληρονομιά, διανέμεται σε όλα τα παιδιά. Αλλά και ο νόμος 2310 του 1920 περί της εξ αδιαθέτου διαδοχής καταργεί «το πολλαχού της Ελλάδος κρατούν εθιμικόν δίκαιον» και καλεί στην εξ αδιαθέτου κληρονομιά όλους τους κατιόντες «αδιαφόρως φύλου, υπεξουσιότητος, επιπροίκου ή μη, καθ' ωρισμένας μερίδας». Ο πλησιέστερος των κατιόντων αποκλείει τον απώτερο. Στη θέση κατιόντος που δεν ζει κατά την επαγωγή της κληρονομιάς, υπεισέρχονται οι κατιόντες που μέσω αυτού συνδέονται με συγγένεια με τον κληρονομούμενο. Τα τέκνα κληρονομούν κατ' ισομοιρία και η σύζυγος που επιζεί παίρνει το $\frac{1}{4}$ ολόκληρης της κληρονομιάς, εάν συντρέχει με συγγενείς πρώτου βαθμού, εάν όμως συντρέχει με συγγενείς δεύτερου βαθμού (άτεκνο ζευγάρι) κληρονομεί το μισό της κληρονομιάς. Η επίπροικος κόρη έχει κληρονομικά δικαιώματα, αλλά κατά τη διανομή καλείται να συνεισφέρει την προίκα της. Η προίκα έχει μεγάλη βαρύτητα, προστατεύεται από το νόμο, δεν εκποιείται και δεν υποθηκεύεται. Οι περιουσίες των δύο συζύγων ουσιαστικά δεν συγχωνεύονται. Ο σύζυγος έχει περιορισμένα κληρονομικά δικαιώματα στα υπάρχοντα της συζύγου και αντιστρόφως. Αναπτύσσονται όμως πρακτικές με τις οποίες ο/η σύζυγος κατακρατεί την περιουσία και μετά τη λύση του γάμου, καθώς το κληρονομικό δίκαιο εξακολουθεί να ισχύει εθιμικά και ο Νόμος τηρείται μόνο από τις Δικαστικές Αρχές, που απονέμουν δικαιοσύνη σε υποθέσεις που δεν λύθηκαν με εξώδικο

τρόπο. Επιπρόσθετα υπάρχουν άτομα που δρουν στο πλαίσιο της οικιακής ομάδας και συχνά όχι μόνο δεν ενεργοποιούνται μέσα στο πλέγμα των κανόνων εθιμικού ή μη κληρονομικού οικογενειακού δικαίου, αλλά ούτε και αισθάνονται τις ηθικές δεσμεύσεις που επιβάλλει η συγγενική σχέση, η οποία απαιτεί οι συγγενείς να είναι γενναιόδωροι και καλόπιστοι. Τα άτομα αυτά, επειδή μοναδικό τους στόχο έχουν την ικανοποίηση των συμφερόντων τους (υλικών και συμβολικών) αναπτύσσουν στρατηγικές που όχι μόνο ζημιώνουν υλικά αλλά και προσβάλλουν ηθικά τον συγγενή τους εκθέτοντάς τον στην κοινωνία.

Στα όρια λοιπόν του οικιακού χώρου τα δρώντα υποκείμενα είναι σε θέση όχι μόνο να ενεργοποιούν ατομικές στρατηγικές οι οποίες δεν συμπλέουν απαραίτητα με τους στόχους των υπόλοιπων μελών του ίδιου χώρου, αλλά συχνά με δόλο και απάτη προσπαθούν να καρπωθούν όσο το δυνατό περισσότερα σε βάρος των συγγενών τους. Για τους κατοίκους της Μυτιλήνης δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί ως απαράβατος κανόνας ότι «το αίμα είναι πυκνότερο από το νερό»¹⁰⁴. Από τις δικαστικές αποφάσεις προκύπτει πως υπάρχουν περιπτώσεις που ανατρέπουν αυτή την αυτονόητη θεωρητική αρχή και πως η συγγένεια κάποτε κατασκευάζεται και ενδυναμώνεται¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Schneider 1984: 165

¹⁰⁵ Brettell 1991: 460

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αριστείδου Γ., Τετραλογία Πανηγυρική, Αθήνα 1863
- Αρχοντόπουλος Γ. , Λέσβος ή Μυτιλήνη, ήτοι συνοπτική ιστορία πασών των πόλεων, κωμοπόλεων και χωρίων. Μυτιλήνη 1894
- Βερέμης Α., Οι Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις , Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Εκδοτικής), τόμος ΙΓ΄ , σελ. 168-171
- Βισβίτζης Ι.Τ., 1949 . Τινά περί των Νομικών Εθίμων . Αθήνα, ΝΓ΄: 226-256
- Bourdieu P., 1972a. Esquisse d'une théorie de la pratique. Γενεύη, Editions Droz.
- Bourdieu P., 1972b. "Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction. Annales ESC, 1105-1127
- Bourdieu P., 1980. Le sens pratique. Παρίσι, Les Editions de Minuit
- Brettell C.B., 1991. Kinship and Contract: Property Transmission and Family Relations in Portugal. Comparative Studies in Society and History, 33,3: 443-465
- Brettell C. B., 1986. Men who migrate, Women who wait. Population and History in a Portuguese Parish
- Davis, J.D. ,1973, Land and Family in Pisticci
- Dakin Douglas: Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923. Μτφ. Α. Ξανθόπουλος 1989, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα
- Εξερτζόγλου Χάρης . Το προνομιακό ζήτημα , περ. Τα Ιστορικά. Αθήνα, τεύχος 16 : 65-84, Ιούνιος 1992
- Ζέη Ε., 1994. Ο γάμος, ο θάνατος και η ακίνητη περιουσία στην Πάρο τον 18^ο αιώνα. Τα Ιστορικά, 20 : 53-70
- Fortes M., στο Kinship and the Social Order, The Legacy of Lewis Henry Morgan. 1969: 219-249
- Giddens A., 1979. Central Problems in Social Theory: Action Structure and Contradiction in Social Analysis. Λονδίνο, McMillan Education
- Gerber H., Ανθρωπολογία και Ιστορία της Οικογένειας . Οθωμανικές και Τουρκικές οικογένειες στο «Οικογένειες του παρελθόντος» επιμ. Ρ. Καυταντζόγλου. 1996, Αθήνα : Αλεξάνδρεια

- Goody J., 1962 . Death, Property and the Ancestors. Stanford University Press
- Goody J., 1973. The Character of Kinship. Cambridge University Press
- Goody J., Thirsk, J., E.P. Thompson , 1978, Family and Inheritance in Rural Society in Western Europe, 1200 –1800
- Hareven T. , 1987 “Family History at the Crossroads”, Journal of family history, 12, 1-3: ix -xxiii
- Ημερολόγιο της Νομαρχίας Αρχιπελάγους, έτος 1302, σελ. 91-107
- Ιναλτζίκ Χαλίλ , Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, Η κλασική περίοδος 1300-1600 (μτφ. Μ. Κοκολάκης), Αθήνα 1995
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ΙΔ΄, 1977, Νεώτερος Ελληνισμός από το 1881 έως το 1913 , Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών
- Καλπουριτζή Ε. 2001, Συγγενικές Σχέσεις και Στρατηγικές Ανταλλαγών. Το παράδειγμα της Νάξου το 17^ο αιώνα. Αθήνα :Ελληνικά Γράμματα
- Καμπούρης Ζ. , Τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας στη Λέσβο, ανάπτυπο από τα Λεσβιακά, Αθήνα 1985
- Καμπούρης Ζ., Η θεομηνία στη Λέσβο τον 19^ο αιώνα, Μυτιλήνη, 1978
- Καυταντζόγλου Ρ. 1996, Οικογένειες του Παρελθόντος , Αθήνα : Αλεξάνδρεια
- Κιουσοπούλου Α., 1990. Ο Θεσμός της Οικογενείας στην Ήπειρο κατά τον 13^ο Αιώνα. Αθήνα, Α.Ν. Σάκκουλα
- Κορασίδου Μ., «Οι φιλόανθρωποι μιλούν για τους φτωχούς και τη φτώχεια στην Αθήνα του 19^{ου} αιώνα», Τα Ιστορικά, τ. 17, 1992, σελ. 384-404
- Κρασσά Α., Κληρονομικόν Δίκαιον, Αθήνα , 1910
- Λούκος Χρ. , 2000 , Πεθαίνοντας στη Σύρο το 19^ο αιώνα, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Medick H. – D.Sabean (επιμ.), 1984, Interest and Emotion .Essays on the Study of Family and Kinship
- Μως Μ., 1979 . Το Δώρο . Μτφ. Α.Σταματοπούλου – Παραδέλλη, Αθήνα, Καστανιώτης
- Παπαταξιάρχης Ε. - Θ. Παραδέλλης .1998, Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα : Αλεξάνδρεια

- Παπαταξιάρχης Ε.- Θ. Παραδέλλης . 1993 , Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Αθήνα : Αλεξάνδρεια
- Parataxiarchis E., 1993c. "La valeur du ménage. Classes sociales, strategies matrimoniales et lois ecclesiastiques a Lesbos au XIXe siecle", στο St. Woolf (επιμ.), *Espaces et Familles* : 109-142, Παρίσι
- Παρασκευαΐδης Π., 1973, Οι περιηγητές για τη Λέσβο, Αθήνα
- Σαμάρια Π., «Ο Μυτιλήνης Μελέτιος» , Ποιμήν Μυτιλήνης, Ιανουάριος – Μάρτιος 1949
- Σαρρής Νεοκλής , Οσμανική πραγματικότητα, τόμοι 2 , Αθήνα
- Segalen Martine "Property in the mediation of family relations" στο *Interest and Emotion* , επιμ. Medick H. – D. Sabeau.1984:129-144.
- Shaw S.J. και Shaw E.K., *History of the Ottoman Empire and modern Turkey*, τομ.ΙΙ , Καίμπριτζ 1977
- Σταματογιαννοπούλου Μ., Συζυγικές συγκρούσεις στη Λέσβο του 1900, Μνήμων, τ. 16, 1994
- Σφυρόερας Β., 1976, Οι Έλληνες επί τουρκοκρατίας, Αθήνα
- Σιφναίου Ε., 1996, Λέσβος: Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία (1840-1912)
- Schneider D.M., 1984. *A Critique of the Study of Kinship*. The University of Michigan Press
- Τάξη Σ. Οικ., 1909, Συνοπτική Ιστορία και Τοπογραφία της Λέσβου. Κάιρο
- Τεάζη – Αντωνοκοπούλου, 1987, Η μελέτη της οικογένειας από κοινωνικο-ιστορικής και ανθρωπολογικής σκοπιάς, σ.43-65, στο *Ελληνική Κοινωνία*. Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Κοινωνίας.
- Τουρτόγλου Μ., 1975. Το Δίκαιο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* , ΙΑ΄: 110-117
- Yanagisako S.J., 1979. "Family and Household. *Annual Review of Anthropology*, 8: 161-205
- Vernier B. *Η Κοινωνική Γένεση των Αισθημάτων. Πρωτότοκοι και Υστερότοκοι στην Κάρπαθο*. Μτφ. Ε. Τσελέντη. 2001. Αθήνα : Αλεξάνδρεια
- Wall R. , J.Robin, P.Laslett, 1983. *Family forms in Historic Europe*, Cambridge University Press

